

Νέοι Ψυχοί

ΤΕΧΝΗΣ ΚΑΙ ΛΟΓΟΥ

ΜΗΝΙΑΙΟ ΟΡΓΑΝΟ ΤΩΝ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΣΤΩΝ

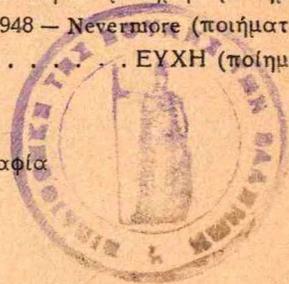
ΔΙΕΥΘΥΝΕΤΑΙ ΑΠΟ ΕΠΙΤΡΟΠΗ
ΑΡΧΙΣΥΝΤΑΚΤΗΣ
ΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΣΦΑΚΙΑΝΑΚΗΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΡΙΤΑ ΜΠΟΥΜΗ ΠΑΠΑ	Μικρή 'Οδύσσεια (ποίημα)
ΝΙΚΟΣ ΠΑΠΠΑΣ	'Ο Συναίσθηματισμός μεταπολεμικό αίτημα (μελέτη)
ΑΡΗΣ ΔΙΚΤΑΙΟΣ	Μύθος — 'Ιστορία
ΛΟΥΤΣΙΑΝΟ ΜΑΝΤΖΙΝΗ	Ποιήματα (Μετάφρ. ΡΙΤΑ ΜΠΟΥΜΗ ΠΑΠΑ)
ΛΟΥΪ ΜΠΑΚΕΛΑΝ	Τέσσερις Βέλγοι ποιητές (Μετάφρ. ΓΙΑΝΝΑ ΧΡΙΣΤΟΦΗ)
ΓΙΑΝΝΗΣ ΣΚΑΡΙΜΠΑΣ	'Ο Ήχος του Κώδωνος (δράμα—τέλος)
ΚΡΙΤΩΝ ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΗΣ	Μήνυμα σ' έναν αίχμάλωτο των ονείρων (ποίημα)
ΤΑΚΗΣ ΜΩΡΑΪΤΗΣ	'Αντίλαλοι (ποίημα)
ΖΩΗΣ ΜΑΝΑΡΗΣ	Πορτραίτο από Καλοκαιρινό μεσημέρι (ποίημα)
Α. ΑΡΑΧΤΑΙΟΣ	'Ακίνητες μέρες 1948 — Nevermore (ποίηματα)
ΑΝΝΑ ΒΑΡΒΑΡΕΣΟΥ	ΕΥΧΗ (ποίημα)

Ο ΜΗΝΑΣ

Σημειώματα—Κριτική βιβλίου—'Αλληλογραφία

Έκδεται:
Γ. ΖΑΦΕΙΡΑΤΟΣ & Β. ΞΥΝΟΣ
Σαπφοδς 4 'Αθήναι
Τηλ. 52.801

4

ΑΘΗΝΑ ΙΟΥΝΙΟΣ 1949

ΝΕΟΙ ΡΥΘΜΟΙ

ΜΗΝΙΑΙΟ ΟΡΓΑΝΟ ΤΩΝ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΣΤΩΝ

ΔΙΕΥΘΥΝΕΤΑΙ ΑΠΟ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

ΑΡΧΙΣΥΝΤΑΚΤΗΣ

ΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΣΦΑΚΙΑΝΑΚΗΣ

(Κατοικία οδός Χειμάρρας ἀριθ. 59 Ἀθήναι)

ΕΚΔΟΤΑΙ: Γ. ΖΑΦΕΙΡΑΤΟΣ & Β. ΞΥΝΟΣ

Ὁδός Σαπφούς ἀριθ. 4 Ἀθήναι

Τηλ. 52.801

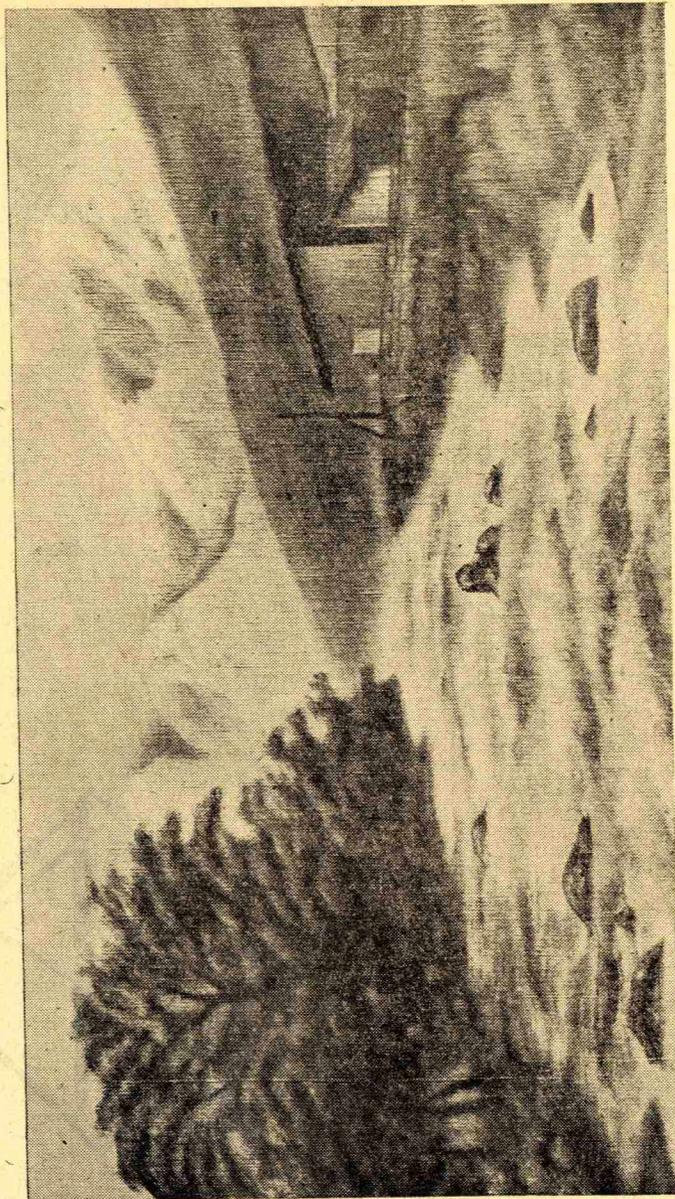
Συνδρομές: Ἐσωτερικοῦ Δραχ. 50.000 Ἑξαμ. 25.000 Ἐξωτερικοῦ Λίρες 5 Δολλάρια 20

Ἐμβάσματα στὸν Ἐκδότη Γ. ΖΑΦΕΙΡΑΤΟ καὶ Στὰ Ὁδός Σαπφούς ἀριθ. 4 Ἀθήνας

Χειρόγραφα, βιβλία, ἐπιστολές κ.τ.λ. στὸν Ἀρχισυντάκτη ΓΙΑΝΝΗ Γ. ΣΦΑΚΙΑΝΑΚΗ

Ὁδός Σαπφούς ἀριθ. 4 Ἀθήνας

(Τὰ χειρόγραφα δὲν ἐπιστρέφονται. Βιβλία κρίνουμε ὅσα μᾶς στέλλονται σὲ δυὸ ἀντίτυπα)

ΤΟΠΕΙΟ

Τ. ΒΑΣΣΑΜ

ΝΕΟΙ ΡΥΘΜΟΙ

ΜΗΝΙΑΙΟ ΟΡΓΑΝΟ ΤΩΝ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΣΤΩΝ

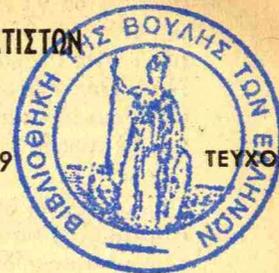
ΔΙΕΥΘΥΝΕΤΑΙ ΑΠΟ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

ΕΤΟΣ Α΄

ΑΘΗΝΑ

ΙΟΥΝΙΟΣ

1949

ΤΕΥΧΟΣ 4

ΜΙΚΡΗ ΟΔΥΣΣΕΙΑ

Ἀπὸ σταθμὸν ἀσήμαντο ντυμένο στὰ λουλούδια
ποῦ σὰ νυμφίος καρτερεῖ μιάς μηχανῆς τὸ ρίγος,
τὴν ὥρα αὐτὴ ποῦ τῶν βοσκῶν τὸνειρο ἀνάβει τᾶστρα
φεύγω σὰν τὴν ἀγγελικὴ ἐνὸς βιβλίου φυγάδα
ποῦ κνηγοῦνε στᾶλογα ἱππότες τοῦ ἑξακόσα.
Ἄν στρέψω πίσω μου νὰ ἰδῶ στήλη θὰ γίνω ἄλατι
ἄς τὰ δαγκῶναι ὁ ἄνεμος τὰ δλόμαντρα μαλιὰ μου
ἄνθος μελιοῦ στὰ χεῖλη μου μαραίνεται γιὰ τρύγο
εἶμαι γκαζέλλα ποῦ διψᾷ τὸν ἔρωτα στὸ δάσος.

Βασίλισσα τοῦ Γκιουλιστὰν ἡ ἀνοιξη εἶναι φέτος
τᾶηδόνια τῆς τρυποῦν καὶ τῆς γρηᾶς τὸν ὕπνο,
τρέχω σ' ἀμάξι φίλντισι μ' ἐφηβικὸ ἀλογάκι
τρομάζοντας τοὺς πελαργούς ποῦ τῆς αἰθρίας τσιμποῦνε
τὴ στόφα γιὰ νὰ κρύφουνε τοὺς πρώτους ἔρωτές τους.
Τῶν ρόδων τὴ βαρεῖα ἠδονὴ μέλισσες κουβαλοῦνε
ἄσπρο παιχνίδι εἶν' ἡ στιγμὴ στῆς λεύκας τῆ βεντάγια,
τὴ σάλπιγγά τους κρέμασαν τὰ Σεραφεῖμ στὸ χάος
κι' ἀγκιστροτῆ στὴ θέση τῆς κρεμάστηκε ἡ σελήνη
πλάϊ στὸ θρηνο ἐνὸς γιалоῦ μ' ὄρφανισμένους κήπους.
Οἱ στοιχειωμένοι ἄνεμοι στὶς παραλίες συντροῖβουν
τῶν κοιμισμένων καίκιων τίς ἀργυρῆς ἀντένες
κι' οἱ σκελετοὶ κάποιων ναυτῶν ποῦχομε λησμονήσει,
σηκώνονται στὸ διάβα μου μὲ κόμες ἀπὸ φύκια.

Οἱ πολιτεῖες ἀσθμαίνουνε στὴ λαίμαργη ὄρασή μου
κι' οἱ προκυμαῖες γνέφουνε παντοῦ σὰν Ὠγγυῖες,
τᾶπλετα φῶτα, οἱ ἔρωτες ποῦ βίαια κυριεύουν,
οἱ λεωφόροι, τὰ κλειστὰ βιβλία στὶς προθήκες,
ὄλα θαρρεῖς θανάσιμα ποθοῦν νὰ ὁμολογήσουν.

Αὐλαῖες ἀλλεπάλληλες σηκώνονται καὶ πέφτουν
καὶ τὸν ὀδυνηρὸ δεσμὸ τῆς μνήμης χαλαρώνουν,
πόλεις εἶδα νὰ λούζονται σὲ βραδινὰ λιμάνια
καὶ πύργους νὰ σφυροκοποῦν τοὺς ἀριθμοὺς τοῦ χρόνου
μέσα στὶς ἀλαβάστρινες κι' ὀλόγυμνες πλατείες.
Νὰ κρασπεδῶνουν μὲ ἀργυρῆς ρόδους εἶδα τὰμάξια
τῶν ἐραστῶν κατάφορτα μὲ κύματα εὐτυχίας
καὶ σὲ πυκνὲς καὶ σκιερῆς νὰ τρέχουν ἐρημίες.

Γαλέρες ἀργοκίνητες τῶν εὐρωπαϊῶν κουρσάρων
φορτίο εἶδα νὰ φέρουνε γυμνὲς παρθένες μαῦρες
πὸν μὲ τραγούδια ξωτικά τῆ γαύρη χαιρετοῦσαν
πατρίδα καθὼς ἔφευγε γιὰ πάντα ἀπὸ μπροστά τους,
καὶ σπάραζε μιὰ χουρμαδιὰ στοὺς πόντους τῆς ἐρήμου
μὲ τὸ σιμοῦν ἔχτρο, ὄρφανὴ καὶ δίχως ἀδερφοῦλες.

Εἶδα πὼς λάμπουν καὶ τραβοῦν οἱ δρόμοι τοῦ κινδύνου
σ' ἐκεῖνες τὶς ἀμαρτωλῆς πολύβουες βαβυλῶνες,
ὅταν ἡ νύχτα σὰν πουλὶ μελαχρινὸ γλιστράει
σ' ἓνα ποτάμι ἀπὸ πολλὴ χολὴ ξεχειλισμένο.
Ἦ, πὼς ἀνάβουν οἱ ξανθὲς οἱ πυρκαγιῆς στὰ μάτια
τῶν πλοίων πὸν ἀποσπάστηκαν μόλις ἀπ' τὰ μουράγια,
πὼς πλέκουνε τὰ κλήματα κρεββάτια στὴ Μεσόγειο.

Μονάχα ἡ γεύση μιᾶς νυχτιᾶς ἐρωτικῆς μὲ δάκρυα
σὲ ποταμὸ σικελικὸ πνιγμένο στοὺς παπύρους
τὴν ἀμυδρὴ ἐξαφάνισε πῦμενε πίσω Ἰθάκη.
Οἱ αὐλοὶ τῶν Φαύνων οὐρλιαζαν στὶς ρίζες τῶν Ὑβλαίων
καὶ γαῦρο ἀνάβλυζε παντοῦ τῆς Τρινακρίας τὸ αἶμα
στὶς λόχμες μέσα οἱ σάτυροι παγίδευαν τὶς νύμφες
κι' ὑμέναια ἄνθη οἱ λεμονιῆς φοροῦσαν στὰ μαλιά τους.

Τὴν ὠμορφιά μου τύλιξα μὲ πορφυρὸ χιτῶνα
μὲ νάρδο χτένισα λυτῆς τὶς μαῦρες μου πλεξίδες
κι' ἀπὸ μιὰ κούπα ξέχειλη σπασμοὺς ἀπληστα ἦπια
πὸν γέμισεν ἓνας Θεὸς μ' ἀνθοδεμένες μοῦσικες
γιὰ νὰ μὲ μάθει νὰγαπῶ, νὰ σκέφτομαι, νὰ ψάλλω.
Καθὼς σὰ μέγα ἐσπάραζα τραυματισμένο ρόδο
ὑπνο στὴ γλῶσση ἀνάλαφρο μὲ πότισεν ἡ νύχτα
κι' ἐσχότωσε τὴ μνήμη μου μὲ λόγξη ἢ Σικελία
τὴν ὥρα πὸν σκαρφάλωνε σ' ἓνα παραθυράκι
ξανθὸ στὸ σκότος κι' ἄγρυπνο στραμένο στὴ φυγὴ μου.

Μοῦ αἰχμαλωτίσαν Κύκλωπες τ' ἀναρχικὸ μου πλοῖο
ποῦχε στὴν πλώρη σκαλιστὴ μιὰ χεῖμαιρα δρομαία
καὶ μὲ γιrolάντες ἄνθινες τὸ δέσανε στοὺς βράχους.
Τὸ φωτεινὸ μου φόρεμα καθὼς τὸ μοιραστῆκαν
σὰν τρόπαιο καὶ στοὺς δρυμοὺς τὸ σκόρπισαν κομμάτια
τοὺς ἴσκιους μέρωσε μὲ μιᾶς τοῦ φοβεροῦ τοπείου
μὲ λάβαρα ἀπὸ οὐρανοὺς χρυσοὺς καὶ περιστέρια.

Τὸν τόπο αὐτὸ φέρνω στὸ νοῦ κι' ἀνατριχιάζω ἀκόμα
τὸ γάλα ἀρμέγαν στὰ μαντριὰ καὶ τὸ φλισκοῦνι εὐώδα,
ὠρίμασαν γιὰ μιὰ νυχτιὰ τὰ στήθη μου σὰ μῆλα
κάτω ἀπ' τὴν Αἴτνα ποῦβγαζε φίδι καπνοῦ ἀπ' τὸ στόμα
καὶ φόραγε βελούδινο ποικάμισο ἀπὸ χιόνι.
Μῆμαθε ὁ Μᾶης νὰ κεντῶ τοὺς πόθους σὲ τελάρο
μὰ ἦταν οἱ νύχτες του μικρῆς ὅπως τὰ δάχτυλά μου
τὸ μέλι τοῦ ἐρωτικοῦ λυγμοῦ δὲ χῶραγε στὰ βάζα,
καὶ τῶν δεινῶν κατάβαθα οἱ ρίζες ἐπονοῦσαν.

Ἄπ' τοὺς ξανθοὺς αὐτοὺς γιालοὺς ποῦναι πυκνὰ ντυμένοι
μὲ πικροδάφνες, ἀγριελιῆς καὶ τὸν βυζαῖνον κρῖνα,
κάθε πρωτὶ ἡ Μεσόγειος θάλασσα ξεκινούσε
γιὰ τὶς Λιβύης τὶς ἀκτῆς μὲ κοραλένια χαίτη
καὶ κάθε βράδι ἐγύριζε μὲ τὸ λαὸ τῶν γλάρων
πιστὴ στὰ γυμνὰ πόδια μου νὰ ἐμπιστευθεῖ νομίζεις
τὸν ὑπνο τῶν κυμάτων τῆς σὲ φιλντισένια λίκνα.
Τί μέγα δῶρο ὁ φλοῖσβος τῆς κρατοῦσε στὸν ἀφρό του
σὰν ἔφερνε κάποιων ναυτῶν ἐλλήνων τὸ τραγούδι!

Μὲ βιαστικὸς θαρρεῖς τροχοὺς τὰ πρωινὰ κυλοῦσαν
στὸ γρήγορο ἄρμα τῶν ὤρων μὲ τᾶλογο τάνεμου,
κι' ἦμουν ἐγὼ μιὰ κάπαρη δὲ δεκαεφτά λουλούδια
σὲ κρῆνες πλάι πὸν φώναζαν μὲ στόματα λεόντων.
Τὰ μεσημέρια ρήχαιναν στὸ σφοδρὸ φῶς οἱ εἰκόνες
καὶ κούρσευε τὸ σῶμα μου γυμνὸ στὰ περιγιάλια
ὁ ἥλιος, καὶ ζηλεύανε τὰ ἠλιοτρόπια γύρω,
σὰν τῶν ματιῶν μου σμίγανε τὰ χορτασμένα κρόσια.
Στὰ Ὑβλαῖα τὶς νύχτες οἱ ξωθιῆς κόβαν κλαδιὰ ἀνθισμένα,
πίναν νερὸ ἀπ' τοῦ φεγγαριοῦ τὶς γαλανὲς κοιλάδες
καὶ σημαδεύαν τοὺς βοσκοὺς ὀλοῖσα στὰ φρένα.

Μὲ δυὸ κουπιὰ ἀπὸ φλαμουριά καὶ μὲ κλεισμένα μάτια
τὸ ὑγρὸ γιालὶ ἐράγιζα τοῦ λιμανιοῦ πὸν εἶδε
τοὺς ἀθηναίους νὰ ναυαγοῦν μὲ τετρακόσα πλοῖα.
Μὲ μαργαριτογέννητο τάσι κερνάει ὀστράκου
ὁ Πρῶσειδῶνας καθιστὸς χιλιάδες στρατιῶτες
κι' αἰῶνες πίνουν καὶ μεθοῦν οἱ σκοτωμένοι λήθη.
Ἔστερα βάζει τῶστρακο σταυτιά τους γιὰ νὰκούσουν
τὸ μπάτη τοῦ Σαρωνικοῦ νὰ παρηγορηθοῦνε.

Πόσο ἐστένεψε ἄξαφνα τὸ μέγα αὐτὸ νησί
ἀπ' τὴ στιγμὴ πὸν μοῦγενεψε ἀπὸ ψηλὰ ἓνας γλάρος!
Ἄπὸ βαθὺν ὑπνο θαρρεῖς ἐξύπνησε ἡ Ἰθάκη
μὲ τᾶδοξο καὶ τρυφερὸ κοπάδι τῶν σπιτιῶν τῆς
ἡ Ἰθάκη τοῦ μικροῦ γιालοῦ καὶ τοῦ μεγάλου νόστου.
Μαραίνει ἡ ἀπουσία μου τὰ σπλάχνα ἐνὸς πατέρα
γέροντα, πὸν κουράστηκε νὰ βλέπει τὰ καράβια
πὸν μιὰ ζωὴ ναυπήγησε, νὰ πέρνουν τὰ παιδιὰ του.
Ρωτᾷ ἡ ἄσπρη γειτονιά πὸν βρῖσκομαι καὶ κλαίει

κι' ένας ψαράς στά δίχτια του σκυμένος με θυμάται
δυο αδελφια πού με πίστεψαν και μάγαπήσαν τόσο
μιά ξανθή αδελφή κι' ένα διάφανο από κερί αδελφάκι.
Μα πιδ πολὺ ἢ μητέρα μου με τὰ μεγάλα μάτια
πού στο κατώφλι ἀδάκρυτη πέρασε στο λαιμό μου
μιά μικρὴ δάφνη φυλαχτὸ κι' ένα σταυρὸ ἀπὸ βάγιο
τὴν ὥρα πού ἀπ' τὰ χέρια της παιδι μάρπαξε ἢ μοίρα
κι' ἔγινα ἴσκιος τοῦ ἀνεμου και πιά δὲ με ξανάδε.

Μὲ παιδικὲς στολίστηκαν τὰ μάτια μου ἀναμνήσεις
ποῦφεραν στόλοι χάρτινα καράβια με ὑψωμένα
σινιάλα ἀπὸ χρωματιστὴ χαρὰ και περιβόλια.
Δὲν τρίζει πιά τὸ φόρεμα τῆς γυναικότητάς μου
ἢ μουσική του δὲν ξυπνᾷ τὸν ὕπνο τῶν ἐφήβων
κωφάλαη ἔγινα θαρρεῖς κάτω ἀπὸ τὸ φεγγάρι
τοῦ σπίνου μου τὴν παιδικὴ φωνὴ νὰ βροῦ ζητάω
και τίς πηγὲς πού μ' ἔμαθαν νὰ τραγουδῶ με μέτρο.

Μὲ τὴ μικρούλα μου ἀδελφὴ τὴ θάλασσα κοιτοῦμε
πού ἀρχίζει ἀπ' τὸ κατώφλι μας και φτάνει στά οὐράνια
ἐνῶ ἢ μητέρα μας σκυφτὴ μπαλώνει τίς ποδιές μας
τίς γαλανὲς σὰν οὐρανοὺς δημοτικῶ σχολείου.
Ὅταν τὴν κούκλα στοργικὰ κοιμίζει ἢ ἀδελφούλα
κι' ἐγὼ στά νύχια περπατῶ μὴν τύχει και ξυπνήσει
μιά λεγεῶνα ἀρχάγγελοι με τὰ σπαθιά στο χέρι
φυλλᾶν σὲ στάση προσοχῆς τὴν ἀθωότητά μας.

Στὸ σπίτι μας πολύχρωμα παγώνια συριανίζουν
ἄφωνοι πρίγκηπες περνοῦν με πανοπλίες χρυσὲς
πεντάμορφες τοὺς καρτεροῦν στοὺς κρυσταλένιους πύργους
οἱ ἑφτὰ νάνοι μᾶς κοιτοῦν μέσα ἀπ' τὰ κουνουνάρια.
Τὰ πετρωμένα βλέπομε καράβια νᾶρμενίζουν
πού ἀνήσυχα ρηγόπουλα τᾶρμάτωσαν μιὰ νύχτα
νεκρὲς κοπέλλες σάργυρὰ φέρετρα νὰ προσμένουν
νᾶναστηθοῦν με δυὸ γουλιὲς ἀθόνατο νερὸ
πού ἀπὸ δράκους ἄρπαξε ὁ ἥρωας και τὸ φέρνει.

Ἄχ, τί λαμπρὸ ἀλησμόνητο χιτῶνα εἶναι ντυμένη
ἢ φτωγὴ μάνα καθιστὴ καθὼς μᾶς διηγείται,
παραμυθιοῦ λαβύρινθος με πότιζε τὴ μέθη
και τῆς καρδιάς μου τὸ σφυρὶ χτυποβολοῦσε ἀράδα.
Τῶν δυὸ ματιῶν της οἱ οὐρανοὶ πρᾶννανε τίς νύχτες
κι' ἀπ' τίς γωνιὲς τίς σκοτεινὲς με τὴν κρουστὴ φωνὴ της
χανόνταν τὰ φαντάσματα, χρυσὰ κεράκια ἀνάβαν.
Στὰ τρυφερά της γόνατα βυθίζομαι ὡς σὲ πόντο
τὸ φόρεμά της τὸ φτηνὸ παραδείσο μυρίζει
κι' εἶναι ὑφασμένο στερεὰ ἀπὸ πυκνὴ εὐτυχία.
Σκυμένο πλάι της τὸ μικρὸ ἀδελφάκι μου ἀνασαίνει
σὰν καναρίνι ἀλάλητο πού τὸ μαυλοῦνε οἱ ἦχοι
ἀπὸ ἀνοιχτὰ παράθυρα μελωδικὰ μεγάλα.

Ἄγρυπνο τὸν ἐκράταγε και νευρικὸ ἢ φυγὴ μου
κι' ἔφηβος ἐδραπέτευσε μιὰ νύχτα ἀπὸ τὸ σπίτι
περιφρονώντας τὸ πάτριο χωράφι και τᾶλέτρι.

Τώρα ἔχει γίνε ποιητὴς και κυνηγᾷ χιμαῖρες.
Τὰ σύγχρονα ἀπαρνήθηκε φορέματα κι' ἐντύθη
περήφανος τὸν ἀστρικὸ τῶν ἀριθμῶν χιτῶνα
κι' ἔφηβος ἐξεκίνησε στοῦ Ἡρόκλειτου τὰ ἔγνη
τὴν ἀρμονία τὴν κρυφὴ νὰ βρεῖ νᾶρραβωνιάσει.
Ἔχω ἕνα πρίγκηπα ἀδελφὸ πού σπούδασε στ' ἀστέρια
στὴ μπουντουιέρα του φορεῖ τὸ ἔλευσίνιο στάχι,
μᾶνα του ἢ γῆ, στίς λόχμες της ἀγορμὴ θεῖο κουρνιαίνει,
τὸ τρίχινο δισάκι του ξεχειλισμένο ἀγάπη,
γνώση πολλὴ τὸν ἔγδυσε και σὰν πουλὶ πετάει
δίχως τὸ βάρος τῆς σαρκὸς μέσ' στὸν τιτᾶνα αἰθέρα.
Ἐραῖον ἔτσι στῶνειρο μιὰν ἀνοιξὴ τὸν εἶδα
νᾶρχεται προαπαντητῆς τοῦ ἴσκιου μου τοῦ ἀλήτη
μέσα στοὺς χρυσοπράσινοὺς ἐληῶνες τῆς Φωκίδας.
Ἄπ' τὰ στιλπνὰ κι' ἐβένινα τὸν γνώρισα μαλιὰ
κι' ἀπ' τὸ παιδι τῶν ἔξη ἐτῶν πού φύλαξε στά μάτια.
Τὴ λύρα του ξεκρέμασε τὴ σμίξη νὰ γιορτάσει
κι' ἀπ' τὸν αὐλό μου ζήτησε νὰ τονε συνοδέψει:
Τόσο ἀδελφούς δὲ μπόρεσε ἢ μάνα νὰ μᾶς κάνει
ὅσο ἐκεῖνο τὸ διπλὸ τραγοῦδι στὴ Φωκίδα.

Τοῦ Μάρτη ὁ νόστος πὼς κεντᾷ βαθεῖα τὸ χελιδόνι
πατρίδα πού χρυσώθηκες μέσα στά παραμύθια
σοῦ στέλνω χαιρετίσματα δὲν ξέρω ἂν τὰ λαβαίνεις
ἐνύσταξα στὴν ξενητεῖα κι' ὁ κόρφος σου μοῦ λείπει
ἐδῶ εἶναι πέτρα μοναχὴ τὸ μαξιλάρι τοῦ ὕπνου.
Στὴν ἴδια πόλη κι' ἢ Σαπφῶ ἐξόριστὴ πλανιόνταν
τὰ βροῖκα τὰ σαντάλια της πέρα στά λιβαδάκια
στὴν πέτρα πού καθότανε σκάλισα τῶνομά μου.
Ὁ ἴδιος νόστος μάρανε και τὰ δικὰ μου ἀνθη
καίγεται ἢ ἰτιά τῆς νιότης μου, σὲ λίγο θάμαι στάχτη
πού θὰ σκορπίσει ὁ λιβυκὸς ἀγέρας μέσ' στά δάση.

Ποῦ εἶναι ἢ χαρὰ ἢ ὀρμητικὴ πού μερίξε στὴ Νῆσο ;
Ἡ ἀστραφτερὴ ξατμιστὴκε στο χέρι μου ἀρραβῶνα
τὰ θερμὰ ρόδα μᾶφθηκαν μιὰ νύχτα και πεθάναν
κι' ἢ πεταλούδα πού μοῦδειξε πρώτη τὴν ἁμαρτία,
σὰν τοὺς θεοὺς τῆς παρακμῆς εἶμαι γυμνὴ και μόνη
τὸ μέτωπό μου εἶναι ἔρημος δίχως μιὰν αὔρα φίλη.
Θὰ φύγω με μονόξυλο με χάρτινο καράβι
τάχα τί εἶναι ἢ Μεσόγειο σὰν κυβερνάει ὁ νόστος ;
Δὲ με χωρεῖ πιά ἢ φλογερὴ τῆς Σικελίας γῆ
με τὴ φιλάργυρη σκιά στο δίσκο τῆς πεδιάδας
πού στοὺς μαστοὺς τῆς μυγδαλιάς πετρώνει εὐθύς τὸ γάλα.
Πονῶ με τᾶταξίδευτα μελαχρινὰ κορίτσια

ποῦχουνε σάνταλα βαρειά καὶ καρυδένια σεῖστρα
καὶ μιὰ ἐλπίδα μοναχὰ τῆς κυριακῆς τῆ σκόλη
γιὰ νὰ περνοῦν ὅλες μαζί μᾶστροπελέκια μάτια
στάμαξια τὰ ζωγραφιστὰ μέγχωρια παραμύθια.
Βαρέθηκα στὸ δαίδαλο τῶν στοιχειωμένων πύργων
ποὺ μέσα ἕνας μεσαιώνας βρυκόλακας ρεμβάζει
μὲ πανοπλίες πένθιμες, δίχως μ' ἀχτίδα φίλη.

Πιὰ μ' ἄρρωσταίνουν τὰ κομπὰ γεωμετρομένα πάγκα,
τὸ πανηγύρι τῆς ροδιάς ποιὸς τῶδε στίς Κυκλάδες ;
Τὸ δεντρολίβανο εἶναι κεῖ τῆς πατρικῆς αἰλῆς μου
ποὺ μοῦδωσε στὸ χῶρο τῆς μὲ τῆ στιφῆ ὁσμὴ του
τ' ὄνειρο, τῶραιότερο μέσ' στὰ ὠραῖα ταξίδια.

Ἀρμάτωσα τὸ σύντριμα καράβι μου καὶ φεύγω
ἐνῶ οἱ πικνὲς φιλέρημες συστάδες μὲ κοιτοῦνε
μ' εὐγλωττα μάτια, ὅσο ποτὲ ὠραῖα καὶ λυπημένα.
Μιὰ στρατιὰ ἀπὸ γερανοὺς ἀλῆτες ἀδελφούς μου
ἀπάνω στὰνυπόμονο κατάρτι ἐπαρτάχτη
καὶ μιὰ οἰκουμένη φέρνοντας τὰναστημένο σκάφος
ἐσάλπαρε σὰ θρίαμβος σημαιοστολισμένος.
Βγῆκα περίπατο θαρρεῖς μὲ τίς νεκρές μου φίλες
χίλιες τρέφουν τῆ μνήμη μου ψυχὲς καθὼς σαλπάρω,
ἀντίο Ἀρέθουσα τοὺς κύκνους σου δὲ θὰ τοὺς λησμονήσω
στὸν Ἀλφειὸ θὰ πάω νὰ πῶ τὰ χαιρετίσματά σου.

Γιὰ νὰ φανεῖ πιὸ γρήγορα τὸ σχῆμα τῆς Ἑλλάδας
τὸ πλοῖο σὰν ξαφτέρουγα σήκωσε τὰ πανιά του
κι' οἱ γερανοὶ τὸ βάρος τους τὸ τρυφερὸ ἀφαιρῶντας
στεφάνι σχεδιάσανε ἀπάνω μου ἀπὸ θάμπος.
Τῆς Ὁρτυγίας οἱ γυαλοὶ σαλέψαν σὰ βεντάγιες
ἀπὸ φτερά ποὺ Σεραφεῖμ στὸ κύματα δανεῖζουν
κι' ὁ χρυσολούλουδος ἀγρὸς σύγκορμος ἐταράχτη
ἀπὸ μιὰν αὔρα ποῦστειλε στερνὰ νὰ μὲ φιλήσει
ἢ θραυερῆ ἐμπεδόκλεια γῆ τοῦ προγόνου Ἀκράγα.

Καθὼς στὴν ἀποθέωση τοῦ πόντου ἐστράφη ἡ πλώρη
νὰ μὲ κλονίσει ἤρθ' ἢ πνοὴ τῶν λεμονοδασῶν
σὰ μιὰ νεράιδα ποὺ πλανᾷ τὸν ἥρωα νάμαρτήσει.
Σφιχτὰ κρατοῦσα ἐφτάστομη φλογέρα ἀπὸ καλάμια
δώρο τοῦ Δάφνη κι' ἀπ' τὰδρὰ τὰ χέρια του δεμένη
κι' ἔτρεμα μήπως πνίγομουν καὶ χάνονταν καὶ κείνη
κι' ἔμενε αὐλάκι σιωπῆς πίσω ἀπ' τὸ πέρασμά μου.
Εἶχα τῆ στάση ἄρρενώπῃ κι' ἀδάκρυτα τὰ μάτια
μὰ ἡ λύπη τὴν παιδοῦλα μου καρδιὰ πολιορκοῦσε
σχεδὸν φοβόμενον μὴ τυχὸν ἢ συναυλία τῆς Νήσου
στὴ μάγισσα μὲγύριζε στεριά τῆς κᾶλι σκλάβα.

Μουσικὸ νέφος μέλισσες χρυσοὲς ἀπ' τὰ Ὑβλαῖα
γλυκὲς σὰν στίχοι σικελῶν βουκολικῶν ἀρχαίων
μὲ πρόπεμψαν βομβίζοντας ὡς τὸ στερνὸ ἀκρωτήρι
ἢ ἀγαπημένη ὡς νάμουνα νεκρῆ βασίλισσά τους.

Πιότερο ἀπὸ τὴν Καλυψὸ ἀγαπηθεῖ ἐγὼ εἶχα
στὴ Συρακοῦσα μὲ τ' ἀπὸ πορτοκαλένιο αἶμα,
κοπάδια βέλαζαν πικρά, βοσκοὶ μὲ χαιρετοῦσαν,
φίλες κλεισμένες στὰ ζεστὰ μαλιά τους σὰν τὰ στάχια,
στὴ θάλασσα νὰ κοιμηθεῖ στάμνες μὲ γάλα ἀδειάζαν.

Ἀπ' τὴν ἑξαΐσια νὰ σωθῶ συνωμοσία τῆς Νήσου
βοήθησε ἕνας ἄνεμος φιλέλληνας πρὶν κλάψω
ποὺ πῆρε τὸ παράδοξο καράβι μου μαζί του
νὰ τὸ κυλήσει στοὺς πλατιοὺς γαλάζιους διαδρόμους.
Κυλώνοντας, πίσω γλώμιαζε τῆς Σικελίας τὸ σχῆμα
τρυφέρανε ὡς ποὺ τῶπνιξαν ὑάκινθοι καὶ βιόλες
καὶ τᾶρπαξαν τὰ σύνεφα μέσ' στὰ συμπλέγματά τους.

Κρατῶ σὲ μιὰ πολύτιμη ἐτρουσκικὴν ὕδρια
τᾶρωμα ἀπὸ τίς ἄπνες νύχτες τῶν κοριτσιῶν
μὲ μιὰ πελώρια καστανὴ θάμενη πεταλούδα
κι' ἕνα κλωνάρι λυγρὸ μ' ἀστέρια στὸν ἀνθὸ τους.
Μὰ ἀπ' ὅλα, ἐνὸς διάσημου ἐραστῆ κρατῶ τὸ οἶγος
τοῦ Στίχου ποὺ μ' ἐδίδαξε στὴν Ὁρτυγία νὰ γράφα
κοντὰ σὲ ἱστορικοὺς γυαλοὺς κι' ἠφαιστέια χιονισμένα.

Νὰ φτάσω νύχτα θερινὴ θέλω, κι' ὅταν ἀδειάζει
ἄσπρω τᾶστρα του ὁ Θεὸς ἀπάνω ἀπ' τίς Κυκλάδες
κι' οἱ ἀλῆτες γρυλλοὶ τὰ βιολιὰ κουρδίζουν μέσ' στοὺς θάμνους
γλυκὰ κεντώντας τὸ βαθὺν βελούδο τόσων ὕπνων.
Κεῖ ποῦν' οἱ κλάδοι διάφανοι καὶ σειοῦνται σὰν γυναῖκες
μὲ μιὰ ἀνταπόκριση εὐθυμῆ, λεπτὴ καὶ φευγαλέα
κι' ἡ πιὸ ἀνεπαίσθητη πνοὴ τῆ θάλασσα ἐμψυχώνει
κάνοντας τὰ διάσπαρτα λευκὰ πανιά τοῦ νόστου
πεταλουδίτσες ἐλαφρὲς στὸ δίχτι τοῦ Αἰγαίου.

Στὴ γῆ γυρίζω τὴ μικρὴ μὲ τὰ γιγάντια τέκνα
μὲ τὰ ὠσαννὰ τῶν ἐπέλεκων μαλιῶν μου στὸν ἄερα
καὶ τᾶγαλμα τῆς μάνας μου ποὺ πέθανε στὴ μνήμη.
Νὰ τὰ βουνὰ ποὺ εὐνόησαν οἱ πρόγονοι Θεοὶ
καὶ γέμισε μὲ τρόπαια τὸ θάρρος τῶν Ἑλλήνων
αὐτοκρατορικοί, σκληροί, ἀπὸ στουρνάρι ὄγκοι
κι' ὅμως διάφανοι κι' ἄβροϊ καθὼς οἱ ὀπτασίες.

Τὸ πλῆθος τῶν νησιῶν ξυπνᾷ στὸ κοιμισμένο Αἰγαῖο
καὶ στὴν ἀγῆ ἀναδύεται τὸ μέγα σύμπλεγμά του,
ὅπως ὄρμη πολύκλωνου θαρρεῖς κοραλλοδέντρου
π' ἀντάρτησε στὴ μοῖρα του καὶ βγῆκε ἀπ' τὸ σκοτάδι.

Ἐκεῖ μ' ἀπόφαση ὀδηγῶ τὰ εἴκοσί μου χρόνια
σ' ἓνα λιβάδι ἀσφοδελοῦ τοῦς σπίνους μου νὰ λύσω,
ὦ πόση δόξα ἓνα γυμνὸ τοπεῖο σου ἂν μπορέσω,
Πατρίδα, μὲ τοῦς στίχους μου ἐτούτους νὰ ὁμορφύνω!

1936

ΡΙΤΑ ΜΠΟΥΜΗ ΠΑΠΑ

Ο ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΟ ΑΙΤΗΜΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἐνα αἰσθητικὸ κίνημα εἶναι συνδεμένο μὲ πολ-
λὲς προϋποθέσεις τῆς πνευματικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς
ζωῆς, μὰ πιὸ βαθιὰ καὶ κύρια εἶναι συνυφασμένο μὲ
τὴν ἐπίκαιρη θερμοκρασία του, μὲ τὴ σύγχρονη ἐπο-
χὴ του.

Αὐτὸ πὸν λέμε ἐπικαιρότητα, ἢ σύγχρονη ἐπο-
χὴ, δὲν εἶναι τὸ ρηχὸ κι' ἐξωτερικὸ στοιχεῖο μὲ τὸ
ὁποῖο συνήθως ἐπενδύουν οἱ ἀνίδεοι καὶ πρόχειροι
κριτὲς ἓνα ἔργο τέχνης, πὸν ἢ ρωμαντικὴ κι' ἀνεξέ-
λιχτη ἰδιοσυγκρασία τοῦς ἀδυνατεῖ νὰ τὸ συλλάβει
στὸ κεντρικώτερο νόημά του, ἀλλὰ τὸ οὐσιαστικὸ βά-
ρος πὸν πέρνουν τὰ ἔργα κι' οἱ νέες τάσεις στὴν τέ-
χνη, ὅταν συγχρονίζοντας τὴν καταγωγή τοῦς, ἀν-
ταποκρίνονται στὸ γενικὸ καὶ καθολικὸ αἶτημα τοῦ
καιροῦ, πὸν τὰ ἐκκολάπτει σὰν καθαρὸς τοκετοῦς.

Ἐο συναισθηματισμὸς εἶναι μιὰ αἰσθητικὴ συγ-
κρότηση πὸν ξεκίνησε πρὶν ἀπὸ δεκαπέντε χρόνια,
μέσα ἀπὸ τὴν καρδιὰ καὶ τὸ χρῶμα ἑνὸς Ἑλληνα
ζωγράφου. Ὅπως τὸν εἶδε καὶ τὸν συνέλαβε τὸν
συναισθηματισμὸ ὁ Τάκης Βαλσάμ, κάθε ἄνθρωπος
δημιουργὸς τῆς τραγικῆς καὶ μεγάλης ἐποχῆς μας,
δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ βρῖσκει σ' αὐτόν, ἓνα μέτρο κι'
ἓνα ὄριο τῶν ἀγωνιῶν καὶ τῶν ἐρωτημάτων πὸν τὸν
ἀπασχολοῦν.

Ἐο Βαλσάμ δούλευε τὸν καιρὸ ἐκεῖνο στὰ πιὸ
πολύβουα καλλιτεχνικὰ κέντρα τῆς Εὐρώπης. Τὰ
αἰσθητικὰ ρεύματα τοῦ καιροῦ ἐκεῖνου, ὑπόλοιπα καὶ
προωθήσεις τῶν τάσεων πὸν γεννήθηκαν ὕστερα ἀπὸ
τὸν πρῶτο μεγάλο πόλεμο, κατέκλυζαν τοῦς καλλιτε-
χνικοὺς χώρους. Ἐο φουτουρισμὸς, ὁ ντανταϊσμὸς,
ὁ κυβισμὸς καὶ ἢ κορωνίδα τοῦς ὁ συρραλισμὸς, εἶ-
χαν δηλητηριάσει τόσο ἐπικίνδυνα τὴν τέχνη, πὸν ἢ

Ίδια ή φύση της, ή υπόστασή της σάν ανθρώπινη ενέργεια πλησίαζε νά διαλυθεί.

Ο ρεαλισμός, ή Ίδια ή ζωή και ή φύση, τά δυό πελώρια στοιχεία της δημιουργίας, πάνω στα όποια μπορούν κι' όφείλουν οί άληθινοί ποιητές νά στηρίζουν όλες τις τολμηρές εξελίξεις τους, έπεσαν στη θανατερή άνυποληψία της τρομερης εκείνης ώρας. Είναι άλήθεια, πώς όσοι στο μεσοπόλεμο έπεδίωξαν νάνανεώσουν τόν ρεαλισμό, τόν άντικείμενο, τόν φυσικό στοιχείο, άντις νά υπερασπίσουν τή μεγάλη υπόθεση της τέχνης, έδωσαν όπλα στους όνειροπαρμένους καταστροφείς τών ιδανικών της, για νά σταθεροποιήσουν τή διαλυτική τους έπικράτηση. Άμετουσίωτα και πλαδαρά κείμενα, πίνακες από ώμη άπεικόνιση τών άντικειμένων, άπλαστα και χωρίς όνειρο γεγονότα, στυγνά κι' άπρόσιτα από τή λαμπερή μαγεία τοπία, έφεραν τή χρεωκοπία στο ρεαλισμό, πούταν ή μόνη πηγή της αύριανης αύτοκρατορίας του άντικειμένου και της άνασύνθεσής του.

Μεγάλα ταλέντα βούλιαξαν στην όπτική κι' αισθητική παρανόηση, στην παραποίηση του λόγου και της γραμμής. Πλούσια έργα, όνόματα ήχηρά έδωσαν στον κόσμο τήν ψευδαίσθηση της κυριαρχίας του συρρεαλισμού.

Άντις ν' άντιδράσουν και νά προωθήσουν τήν τέχνη προς τά σημεία εκείνα, πού θάποχώριζαν τά σαπισμένα μέλη από τόν ύγια κορμό, συμμαχούσαν κι' έπαύξιναν τόν δηλητηριασμένο χώρο.

Ο Βαλσάμ σταμάτησε μέσα στο κεντρικό τουτό όρόσημο μδλες τις αισθήσεις άκονισμένες κι' έτοιμες. Μήν τά βλέπουμε τά ιστορικά τουτά όρια με τή σημερινή ματιά. Σήμερα έχει διαχωριστεί ό πυρετός από τή φυσιολογική θερμότητα, έχει ξεκαθαρίσει ή ζωή άπ' τόν θάνατο, ό ήλιος από τόν μεγάλο πολυέλειο. Πρίν από δεκαπέντε χρόνια ή άγωνία της αισθητικής άπελευθέρωσης από έναν άσφυκτικό βραχνά, πού μετέβαλε και τήν κάθε καλής πίστης προσπάθεια σε παρακλάδι του, ή συγκέντρωση της αισθητικής του Βαλσάμ στο συναισθηματισμό, πού όπως σήμερα διαμορφώνεται και διακρίνεται καθαρά, είναι μιá νέα άποψη έχτρική προς τή συρρεαλιστική πλημμύρα και τολμηρή όσο τή χρειάζεται ή έποχή

της, ήταν τόν πιό καταθλιπτικό πρόβλημα του γνήσιου δημιουργού.

Άν σήμερα ξέρουμε πώς ό συρρεαλισμός, ό κυβισμός, ό συμβολισμός, πίσω από τά έμπειρικά δώρα της υπερβασίας πού έφεραν στην τέχνη, έγιναν και σημειώθηκαν πιá μόνο σάν έχτροι ύπ' άριθμόν 1 της ζωής και της τέχνης, κι' ό καθένας δημιουργός βαθαίνει τόν όραμά του μέσα στο ύπαρχτό, στο λογικό, στο διπλανό του και στον έαυτό του χρησιμοποιώντας όσα τολμηρά έκφραστικά μέσα δέν άλλοιώνουν τήν υπόσταση του άντικειμενικού κόσμου, και τόν μετουσιώνουν σε όνειρο, σε μαγεία, σε λάμψη, τότε όχι μόνο θεωρούνταν άμουςος και άποτυχημένος σάν καλλιτέχνης ό κάθε άντιρρησίας, μά και βλέπαμε τόν Πικάσο, τόν Ντέ Κίρικο, τόν Μπράκ, τόν Κοκόσκα, τόν Άραγκόν, τόν Μαρινέτι, τόν Έλυάρ και τους άλλους νά κυριαρχούν σάν υπερφυσικές δυνάμεις της τέχνης.

Τόν αισθητικό πιστεύω του συναισθηματισμού, έχει αυτή τήν ιστορική σημασία : Πώς ξεπήδησε μέσα από τήν πολιορκία της καταστροφής, με τέλεια δικά του κι' άπελευθερωμένα δεδομένα αισθητικά, μέσα από τήν άποπνιχτική έπικράτηση του συρρεαλισμού και της καθολικής διάλυσης.

Δεύτερο εισαγωγικό χαρακτηριστικό γνώρισμα του συναισθηματισμού, είναι ή έλληνική πατρότητά του. Δέν είναι τυχαίο πώς μιá έλληνική καλλιτεχνική ιδιοσυγκρασία, μέσα από τήν άναρχία της διάλυσης, πέταξε ένα κήρυγμα τολμηρης ίσορροπίας. Τόν μέτρο, ό ρυθμός, ή ίσορρόπηση, είναι στοιχεία έλληνικά, μέσα από τήν κατάβαση προέλευση της ιστορικής μας μοίρας και μέσα στο χάος της μεσοπολεμης αισθητικής, έπρεπε με τήν συγχρονισμένη τόλμη του νέου ρυθμού, νά δώσει ή έλληνική ψυχή τόν καινούργιο σφυγμό.

Τρίτο χαρακτηριστικό είναι ή πρόσμιξη αυτή τών κλασσικών στοιχείων με τόν πολύ τολμηρό πείραμα της έκφρασης. Ποιός τολμούσε εύκολα νά βρει τή βάση του στον αιώνα μας μέσα στην κλασσική εξέδρα, από τήν όποία μάθανε οί πρωτοπόροι νά πιστεύουν πώς ξεπηδάει μόνο ό μαρματός κι' ή καθυστέρηση; Ποιός θά πίστευε πώς με τή ζωντανή παράδοση θά μπορούσαμε νά προσμίξουμε τήν εύλύγι-

στη φαντασμαγορία της καινούργιας μουσικής και της νέας αισθητικής του ανθρώπου; Ἡ ἰδιαίτερη αὐτὴ παρουσία τῆς κλασσικῆς παράδοσης μέσα στὸ κίνημα τοῦ συναισθηματισμοῦ, δίνει τὸ βαρύτερο γνώρισμα τῆς πηγῆς, τὴν ἑλληνικὴ του καταγωγή.

Τὸ τέταρτο στοιχείο του εἶναι τὸ συναίσθημα. Σὲ μιὰ ἐποχὴ παρόμοια μὲ τὴν δοκιμασία καὶ τὴν κόλαση, σῆναν καιρὸ πού ὄλη ἡ τέχνη ἔδιωχνε ἀπὸ πάνω της κάθε εὐαισθησία καὶ κάθε αἴσθημα, κηρύσσοντας τὴν συναισθηματικὴ της ἀπελευθέρωση, γιὰ χατίρι τῆς ἀλχημίας, τῆς ταχυδακτυλουργικῆς φράσης, τῆς αὐτόματης ἐξομολόγησης, πίσω ἀπ' τὴν ὁποία δὲν χρειάζονταν κανένα ὑπόβαθρο, κανένα ρεῦμα ζωῆς, καμμιά οὐσιαστικὴ ὑπόσταση, κανένα ὑπόστρωμα μαγικῆς πραγματικότητας, κανένα ἠλεκτρισμένο νόημα, κανένα πλοῦτος ἀντικειμένου καὶ ζωῆς, παρὰ μιὰ ἐρημιὰ ἀύχμηρὴ κι' ἀπρόσιτη γιὰ κάθε ἀναγνώστη ἢ θεατὴ, ἢ ἀνάγκη νὰ πάρει ἡ τέχνη τὸ βάρος πού ἔχασε ἀπὸ τὶς διάφορες ἀφαιρέσεις, ἦταν ἀναπότρεπτη. Τὸ βάρος αὐτὸ δὲ θὰ τῷπερνε ποτὲ μονάχα μὲ τὴν προβολὴ καὶ προσθήκη τοῦ ἀντικειμενικοῦ κόσμου, μὰ καὶ μὲ τὴ φλογερὴ περιβολὴ του μὲ τὸ συναίσθημα, πού θάφερνε στὴν τέχνη τὸ ζεστὸ ἐκεῖνο καὶ θαυμαστὸ ρῆγος, πού μονάχα ἡ τέχνη μπορεῖ νὰ γενῆσει. Τὸ βαθύτερο καὶ πιὸ δικαιολογημένο αἴτημα τοῦ μεταπολεμικοῦ ἀνθρώπου, εἶναι νὰ δεῖ νὰ ἐπιστρέφει μέσα στὴν περιοχὴ τῆς τέχνης, τὸ καθαρὸ κι' ἀνθρώπινο οὐσιαστικὸ στοιχείο, ἢ συγκίνηση, τὸ συναίσθημα τῆς ἀνθρωπιάς, ἐκεῖνος ὁ δεσμὸς τῆς δημιουργίας μὲ τὶς τραγικὲς ὤρες καὶ τὰ γεγονότα πού τρυγυρνᾶνε πάνω ἀπ' τὰ κεφάλια τῶν ἀνθρώπων.

Πέμπτο χαρακτηριστικὸ τοῦ συναισθηματισμοῦ, εἶναι τὸ γεγονὸς πὼς ἔρχεται σὰ μιὰ καθαρὴ αἴσθητικὴ ἀντίληψη, τὴ στιγμὴ ἀκριβῶς κατὰ τὴν ὁποία, οἱ ἄλλοι πού δὲ μποροῦν νὰ νοιώσουν τίποτα ἀπὸ τὴν ἐξελικτικὴ διαφοροποίησι τῆς σημερινῆς τέχνης, προσπαθοῦν μὲ ἐρασιτεχνικὲς μεταφυσικὲς σοφιστίες, νὰ παρεμβάλλουν περιοχὲς τῆς σκέψεως καὶ τῆς φιλοσοφίας στὰ ἀπρόσιτα γι' αὐτοὺς πεδία τῆς τέχνης. Ἔτσι σὲ περίοδο παρακμῆς καὶ διάλυσης καὶ κούρασης, δάνεια μεταφυσικῆς φιλοσοφίας παρεμβαίνουν στὰ καθαρὰ προβλήματα τῆς δημιουργίας μὲ τὴ θεω-

ρία τοῦ ὑπαρξισμοῦ καὶ τοῦ περσοναλισμοῦ. Σὲ στιγμὲς πού ἀγωνιοῦν οἱ δημιουργοὶ γιὰ τὸ πρόβλημα τῆς ἔκφρασης, πού ἔχουν χάσει κάθε δεσμὸ μὲ τὸν ἄνθρωπο καὶ τὸ ἄτομο σὰ μονάδα ὁμαδικοῦ βίου καὶ δραματικῆς μοίρας, θέτουν ζήτημα γιὰ τὴν ὑπαρξὴ καὶ τὴ δευτέρη ἢ τρίτη διάσταση τοῦ προσώπου. Οἱ ἀποκοιμισμένοι φευδοφιλόσοφοι, ἀρνητὲς κάθε χυμοῦ καὶ νιόφυτου κυτάρου, καταραμένοι μεταφυσικοὶ ἀπόβλητοι τοῦ ζωϊκοῦ βασιλείου, δειλοὶ κι' ἔντρομοι μπροστὰ στὴ μεγαλόπρεπη αὐτοκρατορία τῆς ζωῆς καὶ τῆς φύσης, ξένοι ἀπὸ τὸ ζωντανὸ ἄτομο, ὑπόγειοι κοινωνοὶ τῶν στρατιῶν τῶν νεκρῶν πού φύτεψαν στοὺς αἰῶνες τὰ φτωχὰ τους σαρκία, πανικόβλητοι φυγάδες τοῦ ἀτελεῦτητου κύκλου τῆς πραγματικότητας καὶ τοῦ ἀντικειμένου, δημιουργοῦν μύθους καὶ ὑπονοούμενα, ἀύχμηρὲς ἐρήμους στὴν περιοχὴ τῆς τέχνης, μὲ ξηρασία σχημάτων φιλοσοφικῶν, πού πέφτουν πάνω στὸ περιβόλι τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας σὰν καψτὴ βροχὴ θεομηνίας. Ποιὰ εἶναι ἡ θέσι τῶν φιλοσοφικῶν αὐτῶν ἐμβόλιμων στὸ δροσερὸ τοπίο τῆς μουσικῆς, τῆς ζωγραφικῆς καὶ τοῦ νέου λόγου; Οἱ φιλοσοφικὲς ἀοριστίες σκέπασαν πάντα τὴν πιὸ ἀύχμηρὴ ξεραίλα. Πότε δὲν ἔθεσε τὸ πρόβλημα τῆς ὑπαρξῆς ἢ Τέχνης; Κάθε τέχνη ἄξια γιὰ τὸ νομὰ τῆς τὸ θέτει. Μὰ τὸ βάζει σὰν τέχνη, βγαίνοντας ἐκεῖνο μόνο του ἀπ' αὐτὴν, σὰν καρπὸς καθαρῆς συνέπειας. Μιὰ τέχνη πού ἔρχεται σὰν τέχνη πού θέτει τὸ πρόβλημα τῆς ὑπαρξῆς δὲν εἶναι τέχνη, μὰ ἐγχειρίδιο βιοθεωρίας κατάλληλο γιὰ τοὺς τελειόφοιτους τῆς ἀνοησίας καὶ τοῦ μαρσαμοῦ. Ὁ περσοναλισμὸς, ἀφορμὴ γιὰ νὰ ποδείξει ἄλλη μιὰ φορὰ πόσο μωρὰ γίνονται τὰ φοιτητάκια τῆς ἱατρικῆς ὅταν φιλοσοφοῦν, ἔρχεται πάνω στὴν ὥρα του γιὰ νὰ προβάλλει τὴν ἠθικὴ ἀγωνία τοῦ ἀτόμου, πού πνίγεται ἀπὸ τὶς ἀβεβαιότητες καὶ τὶς συγκρούσεις τῶν πλανερῶν θεωριῶν πού ὑποσχέθηκαν κάποτε τὴν ἀπελευθέρωση καὶ τὴ βελτίωση τῆς θέσεως τοῦ ἀνθρώπου. Μ' ἓναν τρόπο ὑπουλο, μεταφυσικὸ, ἀποστεωμένο ἀπὸ κάθε ζωϊκὴ οὐσία, καταντᾶει ἐκμαρτύριο συμβολαιογραφικὸ κάθε κείμενό του. Καὶ σ' αὐτὰ τὰ ἀφιλοσόφητα μειράκια πού τρέχουν κάτω ἀπὸ τὰ παντελόνια τοῦ κ. Μουνιὲ ἢ γερὰ στρωμένονα στὰ χωράφια τοῦ ρεαλισμοῦ ζωϊκὴ ἀλήθεια θὰ δώ-

σει μερικές αλησμόνητες κλωτσιές που να τους κάμει έγκαιρα να συνέλθουν. Όμως ή κακόμοιρη ή τέχνη, που ζητάει μεγάλες αναπνοές στον πνιγηρό όρίζοντα, με ποιό τρόπο θα πληρώσει εκείνους, που έμποδίζουν όσο μπορούν την ίσορροπία της, τον άνθρωπινο τόνο της, τη λεύτερη και μεγάλη φωνή της, το καθαρό χρώμα της, το δραματικό της φθόγγο;

Έκτο στοιχείο εισαγωγικό του συναισθηματισμού είναι ή διατήρηση της τοπικής, της έγχώριας παράδοσης, χρωματισμένης έντονα σ' όλο το περίγυρο της τοποθέτησής της, με την ευχέρεια της πλούσιας ανάτασης προς ένα οίκουμενικώτερο προσανατολισμό και σ' ένα κλίμα καθολικό και παγκόσμιο απ' το οποίο βασικά διαγράφεται ή έλληνική πατρότητα και ο καθαρός διαχωρισμός της κάθε προσωπικότητας των συναισθηματιστών δημιουργών. Στο συρεαλισμό μιá άμορφη μάζα, ένα άπέραντο ύλικό, στο οποίο ο κοινός τρόπος έκφρασης, τά ίδια αισθητικά μέσα, ήταν χτήμα ομοιόμορφο εκατοντάδων διαφορετικών μόνο υπογραφών. Στο συναισθηματισμό τά βαθύτερα γνωρίσματά του άφίνουν την άτομικότητα, σε βαθμό τέλειας ανεξαρτησίας.

Δε θάταν άσκοπο στο εισαγωγικό τουτο μέρος να σημειώσουμε τη μοιραία, τη σκόπιμη, αλλά και άφελέστατη σύγχυση που κάμουν μερικοί θορυβημένοι και θορυβοποιοί για το συναισθηματισμό που ξεκινάει απ' το Βαλσάμ κι' ολοκληρώνεται σήμερα σε αληθινό αισθητικό κίνημα άνυπολόγιστης έκτασης, με τον αισθηματισμό, τη νοσηρή και ρωμαντική παρακμή του εύγενέστερου ψυχικού αποτελέσματος: του συναισθήματος. Είναι μιá ιστορία που κι' άλλοτε μάς άπασχόλησε κι' άλλοτε ίσως να μάς άπασχολήσει, μα που δε θα βρει ποτέ την κατάληξη που επιδιώκουν οι σκόπιμοι συκοφάντες κάθε προσπάθειας, κάθε αλήθειας, βυθισμένοι στο σκοτάδι της άσημαντότητάς τους, στο περιθώριο της κακομοιριάς τους, στη μικρή περιπέτεια της άσίγαστης κι' άπέλπιδης δίψας τους να βγοϋν απ' την ισόβια άφάνειά τους.

Ο συναισθηματισμός είναι μιá αισθητική θεωρία ολοκληρωμένη, θετική και ρεαλιστική όσο χρειάζεται ή τέχνη για να μην αυτοδιαλυθεί «μ' ένα ρεαλισμό που άγγίζει τη φαντασμαγορία» όπως έλεγε

ο Ντοστογιέφσκυ και πολύ πιό ψύχραιμη και συγχρονισμένη από κείνους που σκόπιμα άνακατεύουν την άσχετη αίσθηματολογία μ' έμας. Η συμπτωματική φραστική συγγένεια του όρου, πουναι αποτέλεσμα βαθύτερης ιστορικής και έκφραστικής ανάγκης, όχι μόνο δεν άδυνατίζει το νόημα και τη σοβαρή συνέπεια μιās τέτοιας στέρεης άρχης, μ' αντίθετα προσθέτει στο περιεχόμενό της το καθολικό γνώριμα της ανθρώπινης και καλλιτεχνικής ευαισθησίας, άποτυπωμένης στο συναίσθημα, που έρχεται σαν αποτέλεσμα οργανωμένων αισθητικών άρχών, σαν έπίτευγμα καλλιτεχνικής πίστης, σαν συμπέρασμα μιās επιδιώξεως αισθητικής, πουναι σύγχρονα και κύκλος δημιουργικών δεδομένων, στηριγμένων σε έκφραστικές και ποιητικές του περιεχομένου προωθήσεις. Η συναισθηματική αντίληψη για την τέχνη είναι ένα σύστημα αισθητικού προσανατολισμού, με άρχες για την έκφραση και τη μορφή, για τον τρόπο και την άπόδοση της καλλιτεχνικής δημιουργίας, καθώς και για τη γενική και καθολική αντιμετώπιση της σύγχρονης τέχνης και της μελλοντικής φορείας της.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄.

ΑΙΣΘΗΤΙΚΑ ΚΡΙΤΗΡΙΑ

Είπαμε και στις εισαγωγικές μας παρατηρήσεις σημειώσαμε και άλλοτε (άρθρο ύποφαινομένου «ο συναισθηματισμός», «Νέοι Ρυθμοί» αριθ. φύλλου 1) πως ο συναισθηματισμός είναι *αισθητική* άρχή, *αισθητικό* κίνημα, *αισθητική* σχολή. Σήμερα που πέρνει πιά τις νόμιμες και φυσικές διαστάσεις του ο συναισθηματισμός, όχι μόνο στην Ελλάδα, που έκδηλώνεται πιά σαν ομοιόμορφη επιδίωξη, με το πνευματικό του όργανο, με την πύκνωση των στελεχών του από έκπροσώπους της καλλίτερης ποιότητας, με έναν κύκλο νέων ποιητών από τους πλέον έλπιδοφόρους, με άπήχηση στην έλληνική έπαρχία και σ' όλους τους καλλιτέχνες που νοιώθουν μέσα τους τη δημι-

ουργική τιμιότητα κι' άνησυχία, αλλά και στις αξιο-
λογώτερες πνευματικές χώρες του έξωτερικού, στην
Ιταλία, στο Βέλγιο, στη Γαλλία, με τις έντονες πε-
ριέργειες και τις πρώτες σοβαρές καταφάσεις *πρός*
το μόνο μεταπολεμικό αισθητικό κίνημα, σήμερα, λέω,
πού πρέπει να δείξουμε και να έξηγήσουμε για
ποιούς πνευματικούς και καλλιτεχνικούς λόγους, ό
συναισθηματισμός αποτελεί *μεταπολεμικό αίτημα*, πρέ-
πει άπαραίτητα να ξεκινήσουμε από την πρώτη, την
πιό βασική και κυρίαρχη άρχή του: *την αισθητική του*.

Η τέχνη πέρνει την ιδιαίτερη και ιδιότυπη ύφή
και ύπόστασή της μέσα στ' άλλα φαινόμενα της ζω-
ής μας, *από την αισθητική της έκδήλωση*. Χωρίς αυτήν,
καμμία άλλη πνευματική βαρύτητα, κανένα άλλο
γνώρισμα πνευματικό, δεν την άπαλλάσσει από τον
κίνδυνο να μεταβληθεί σε άσήμαντη ιστορία ή και
σε όρθολογιστική έμπειρία προβλημάτων και έπιστη-
μονικής έρευνας. Η αισθητική, ή οποιαδήποτε αι-
σθητική, πού θα όργανώσει το ύλικό σε καλλιτεχνικό
μύθο και θάνεβάσει την ανθρώπινη περιπέτεια σε
λόγο, σε είκόνα, σε δράμα, σε όμιλία καλλιτεχνική,
άποτελεί το πρωταρχικό εκείνο στοιχείο, πού θα
προσδώσει στην τέχνη τη βαρύτητα, το χαρακτήρα
της και το δικαίωμα της πορείας της παράπλευρα
με τα πεπρωμένα της.

Η αισθητική του συναισθηματισμού έχει τις ρί-
ζες στο άληθινό μεταπολεμικό αίτημα των ανθρώ-
πων. Στην ίσορροπία και στην έξταση των έπιδιώ-
ξεων, στην τόλμη πού δε θάγνοήσει την πρόοδο πού
μάς όδήγησε σε τόσες καταχτήσεις ύλικές, ήθικές
και πνευματικές, μά και πού θα βρεί τον τρόπο να
τις έκφράσει με άρρενωπό, ανθρώπινο κι' ευαίσθητο
τρόπο. Οί πρωτοποριακές καταχτήσεις πού προηγή-
θηκαν άπ' το συναισθηματισμό είχαν δυό βαθειές
κι' όλόθριες έπιδιώξεις: *τη διάλυση* πού ήρθε με μιá
έντρομη άφαίρεση, πού έφτασε ως το σημείο να κοι-
ορτοποιήσει κάθε σταθερή ζωϊκή ύπόσταση και *τη*
διακοπή κάθε έπαφής του καλλιτεχνικού δημιουργήματος με
το άπλό και κοινό μάτι των δισεκατομμυρίων ανθρώπων.

Η διάλυση της μορφής στην τέχνη πού πραγμα-
τοποιήθηκε από το συρεαλισμό και κεΐθε, στέρησε
άπό την τέχνη το πιο καθαρό νόημά της, το συναί-
σθημα, τη συγκίνηση, την ευαίσθησία, πού κάμει τα

δημιουργήματα σπάνια κοσμήματα της ανθρώπινης
περιουσίας. Η αντίληψη πώς με το έγγεϊρημα τουτο
προωθούμε την έλεύθερη έκφραση στα πιο έσώτερα
προβλήματα του άτόμου έφερε στην έπιφάνεια έναν
συρφετό, ένα πολύ πανομοιότυπων κατασκευασμά-
των άπ' τα όποια ή μόνη διαφορά ήτανε στην ύπο-
γραφή πού τα άκολουθοϋσε. Ο συναισθηματισμός,
πιστεύοντας στην ίδια και σε μεγαλύτερη ίσως έλευ-
θερία για να ένδοσκοπήσει την ουσία και το δράμα
του άτόμου και του συνόλου, διαπιστώνει πώς ή δια-
τήρηση και ή προβολή του ύπαρχτου, μέσα στο λεύ-
τερο και τόλμηρό σχέδιο του καλλιτεχνικού δημιουρ-
γήματος, όχι μόνο δε μειώνει την άποτόλμηση τού-
τη, αλλά αντίθετα ύποβοηθεί τον τεχνίτη στη δημι-
ουργία μιáς μορφής και στην διατήρηση μιáς άτομι-
κότητας, με την όποια θα βγούν νικηφόρα από την
όμοιογενή και παραμορφωτική άνωνυμία, οί ίσχυρές
προσωπικές καταστάσεις της καλλιτεχνικής άτομικό-
τητας, του καλλιτεχνικού ύφους. Έτσι δε νόμισε πε-
ριττή τη χρησιμοποίηση των καθαρών και προοδευ-
μένων στοιχείων της παράδοσης, αλλά τα χρησιμο-
ποίησε σε στοιχεία και δεδομένα, μέσα άπ' τα ό-
ποια θα διοχετεύει τους νέους του ήχους και τα
τρελλά του χρώματα. Στην πρόσμιξη τούτη της πα-
ράδοσης με το εύρύτατο τόλμημα της έκφραστικής
εύχρειας, στήριξε το σταθερό κίνημά του για την
κατάκτηση της νέας μορφής. Η νέα μορφή πού δί-
νει στην τέχνη ό συναισθηματισμός είναι κάτι το έν-
τελώς δικό του. Όπως οί πιστοί της παράδοσης νό-
μιζαν και δυστυχώς πολλοί νομίζουν ακόμα, πώς
βρίσκεται στα πιο έξωτερικά γνώρισματα, στις όμοι-
οκαταληξίες, στο τραγουδιστό περπάτημα του λό-
γου, στην πιστή άπεικόνιση του άντικειμένου και
σάλλα παρόμοια συστατικά, πού δεν είναι τίποτα
άλλο, παρά πρωτόγονοι τρόποι διατήρησης μιáς άνε-
ξαρτησίας της τέχνης από τις άλλες ανθρώπινες έκδη-
λώσεις, στους καιρούς πού δεν μπορούσε ό άνθρω-
πος να βλέπει λίγο πιο κεΐθε από τα πράγματα και
την πρωτόλεια μουσική της εύρυθμίας, έτσι κι' οί άλ-
λες τάσεις στην τέχνη πού προηγήθηκαν άπ' το συ-
ρεαλισμό, νόμισαν πώς ή νέα μορφή της τέχνης,
είναι άκριβώς εκείνη, πού μοιάζει με το διαλυμένο
κι' άμορφο ύλικό των πρώτων καταστάσεων της ψυ-

χης, πού γεννάει αυτόματα την παρθενική ύπαρξή του, ή τὸ διάχυτο, τὸ κατασκορπισμένο σὲ τεράστια ἔχταση ὑλικὸ τῆς σύγχρονης ζωῆς. Ὁ συναισθηματισμὸς διαπιστώνοντας καὶ τίς δυὸ τοῦτες θανάσιμες γιὰ τὴν τέχνη πλάνες, μὴ παραγνωρίζοντας τὴν ἐσώτερη παρθενικότητα τοῦ ἰδιαίτερου ψυχικοῦ μας κόσμου, οὔτε τὴν ἀπέραντη ἔχταση τῆς σύγχρονης ζωῆς μας, οὔτε τὸ πρῶτο ψέλλισμα τῆς παράδοσης, πού κρατάει σὲ μερικὲς περιπτώσεις τῆς κάποια στοιχεῖα χρήσιμα ἀκόμα γιὰ τὴν τέχνη, ἀποφάσισε νὰ δώσει μιὰ μορφή στὴν καλλιτεχνικὴ ἔκφραση, χρησιμοποιώντας ὅλα τοῦτα τάνομοια στοιχεῖα σὲνα κράμα δημιουργικῆς συμπύκνωσης, ἀντὶς νὰ τὰ σκορπίζει σὲ μιὰ ἀχαλίνωτη διάλυση.

Μαὐτὸ τὸ βασικὸ ἔκφραστικὸ τρόπο κατορθώνει νὰ δίνει ἓνα βάρος κι' ἓνα περιεχόμενο σὲ μιὰ τέχνη πού ἦταν ὡς τὰ χτές ἀπόβλητη κι' ἀκατανόητη κι' ἀδέσποτη ὕλη στὰ χέρια μιμητῶν κι' ἀπρόσωπων δεξιοτεχνιῶν. Προβάλλει ἓνα νέο σχέδιο μορφῆς, προοδευτικὸ, τολμηρὸ, καθορισμένο μέσα σὲ γενικοὺς κι' εὐλύγιστους κανόνες, μέσα στὸ ὅποιο χωρῶνε ὅλα τὰ μεγάλα μυστικὰ τῆς σύγχρονης ἐποχῆς, συγκρατώντας τὸ γεγονὸς σὲ πελώριους πίνακες ἀνάλογους μὲ τὸ νόημα καὶ τὸ ρυθμὸ τῶν ἡμερῶν μας, ἠλεχτρίζοντας τὴν αἴσθησι μὲ ἔκφραστικούς καλπασμούς καὶ σχέδια μεγάλης τόλμης.

Γιὰ τὴν αἰσθητικὴ τοῦ συναισθηματισμοῦ καὶ τὴν ἔκφραστικὴ τοῦ ἐπίτευξη ἔχω μιλήσει ἀναλυτικώτερα γιὰ τὸν τομέα τῆς ζωγραφικῆς, στὸ βιβλίο μου: «Ἡ Συναισθηματικὴ Σχολὴ τοῦ Βαλσάμ». Ἐκεῖ διαπιστώσαμε πῶς στὴ ζωγραφικὴ, τὰ μέσα καὶ τὰ ὑλικά τῆς τέχνης ἐτούτης προσφέρουν πιὸ ἄμεσο καὶ πιὸ ἐπιβλητικὸ τὸ κατόρθωμα τῆς μορφῆς πού ζητάει, πού πραγματοποιεῖ ἢ συναισθηματικὴ σχολή. Ὁ Βαλσάμ μὲ τίς τρομερὲς ἀλλοιώσεις τῆς γραμμῆς, μὲ τὴν ἀπόχρωση, μὲ τὸ ποιητικὸ πρόσταγμα στὴν καταγωγή τοῦ ἀνάλογου συναισθήματος, δίνει ὀλέκη τὴ συναισθηματικὴ ζωγραφικὴ, σὰ θέαμα καὶ σὰν αἰσθητικὴ χαρὰ. Στὴ λογοτεχνία καὶ στίς ἄλλες τέχνες ἢ ρευστότητα τῶν ὑλικῶν καὶ τῶν ἔκφραστικῶν μέσων, ὁ προσδιορισμὸς τῆς αἰσθητικῆς τοῦ συναισθηματισμοῦ εἶναι λιγότερο καθαρὸς καὶ πάγιος.

Ἐν τούτοις δὲν εἶναι καὶ τόσο δύσκολο νὰ προ-

χωρήσει τόσο ὁ θεωρητικὸς, ὅσο κι' ὁ δημιουργὸς σὲ συγκεκριμένες ἀπόψεις καὶ σὲ εὐτυχεῖς πραγματοποιήσεις. Τὰ ἰσχυρὰ αἰσθητικὰ μέσα πού προσφέρει ὁ συναισθηματισμὸς, τὰ ἀνοίγματα τοῦ γιὰ χώρους πού ζοῦν καὶ κινοῦνται οἱ ἄνθρωποι, τὸ συγκινημένο κι' ἀνθρώπινο στοιχεῖο τῆς εὐαισθησίας του, ὁ σφοδρὸς τρόπος τοῦ λόγου του καὶ τῆς μορφῆς του, συγκροτοῦν ἓνα δυναμικὸ καὶ εὐρύτατο μέσο σύγχρονης ἔκφρασεως.

Ἡ τέχνη προβάλλοντας ἢ διαλύοντας τὴ ζωή, ὁμορφαίνει, ἢ δραματοποιεῖ ἢ προκαλεῖ τὴν ἀμφιβολία, κατὰ τρόπο πάντα βίαιο, ἀκανόνιστο, κατὰ μιὰ ἐνέργεια ἀντικανονικὴ, ἐπαναστατικὴ. Ἀπ' τὴν ἀμφισβήτητη τούτη προϋπόθεση ξεκινάει ἢ ἀλήθεια, πῶς ἢ στατικὴ, ἢ ἡρεμῆ, ἢ αὐτάρεσκη, ἢ μοναχικὴ, ἢ εἰρηνικὴ καὶ ρεμβαστικὴ μικρολογία τῶν αὐαίσθητων ἀνθρώπων, δὲν ἦταν ποτὲ τέχνη, παρὰ μιὰ διέξοδος πρὸς τὸ αἶσθημα, μιὰ προέχταση τῆς κανονικότητας τῶν ἀνθρώπων σχέσεων πρὸς τὴν εὐαισθησία, πού δὲν κατόρθωσε ποτὲ νὰ πάρει τὸ χαραχτήρα τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας. Κατὰ συνέπεια ὅταν λέμε πῶς ὁ συναισθηματισμὸς γιὰ τὴ συγκρότηση τῆς αἰσθητικῆς του πέρνει τὴ ζωντανὴ παράδοση γιὰ νὰ τὴν προσμίξει μὲ τὰ πιὸ ἀπρόσιτα γιὰ ἄλλους καὶ τολμηρὰ ἔκφραστικὰ μέσα, πέρνει ἐκεῖνη τὴν παράδοση, πού ὑπῆρξε στὸν καιρὸ τῆς ἐπαναστατικῆς, πού ἄγγιξε μὲ τὴ βίαιη ἐμφάνισή της τὰ ὄρια τῆς τέχνης καὶ πού μὲ τὸν καιρὸ μὴ περικλείνοντας βαθύτερα καὶ μελλοντικώτερα ἔκφραστικὰ σπέρματα, πέρασε στὴν ἱστορία τῆς παράδοσης. Ἡ παράδοση τούτη, ἢ τέτοια παράδοση, χρησιμεύει στὸ συναισθηματισμὸ καὶ σὰν ἱστορία καὶ σὰν μνήμη καὶ σὰν παράδειγμα, ἀλλὰ καὶ σὰν ὑλικὸ, μὲ τὸ ὅποιο θὰ διατηρήσει τὴ γνήσια προέλευσή του, μέσα ἀπὸ τὸ χῶρο καὶ τὸν τόπο τῆς πατρίδας του, τῆς ἐποχῆς του, γιὰ νὰ μὴ γίνεϊ ἀνεδαφικός, γιὰ νὰ προχωρήσει καὶ πλατύνει πιὸ πολὺ στὴ λαϊκὴ ἱστορία τοῦ τόπου, στὴν ἀνθρώπινη σχέση τῆς ἐποχῆς, καὶ νὰ δώσει στὸ μπόλιασμα τῶν νέων κυτάρων τὴ δικαιολογία μιᾶς συνέχειας, πού δὲ μπόρεσαν οἱ προηγούμενες ἀπ' τὸ συναισθηματισμὸ νέες τάσεις νὰ ἐπιτύχουν. Ἡ εὐχέρεια τούτη, δίνει στὸ συναισθηματισμὸ τὴ δυνατότητα νὰ μελετήσει καὶ σπουδάσει τὸ παλιό, τὸ γνω-

στό, τὸ ἐξελιγμένο, νὰ γνωρίσει τὴν ἀπλὴ, τὴ σύνθετη, τὴ λυρική, τὴ δραματική, τὴ χαλαρὴ, τὴ ζωηρὴ τέχνη πού ἀνάλογα μὲ τοὺς καιροὺς διαμορφώθηκε κι' ἔτσι μὲ ἀσφάλεια νάναζητήσῃ τὸ νέο ἄσμα, καὶ τὸ πραγματικὰ καινούργιο.

Μέσα στὴν ἀλυσίδα καὶ τὴ συνέχεια τῆς παράδοσης εἶναι τοποθετημένος ὁ πιὸ ἐπίλεχτος πνευματικός θησαυρός, μὰ καὶ ὁ πιὸ τρομαχτικός κίνδυνος. Ὁ συναισθηματιστὴς θεωρεῖ τὴν παράδοση ὡς ἕνα ἀπόθεμα μὲ ὑψηλὰ καὶ πολύτιμα ὑλικά, ποὺ θὰ τοῦ χρησιμέψουν γιὰ νὰ κάμει στερεότερη καὶ πιὸ καινούργια τὴν οἰκοδομὴ του. Ὁ τρόπος πού θὰ χρησιμοποιήσῃ τὰ ὑλικά τοῦτα, εἶναι βέβαια καθαρὰ δικός του κι' ἀντίθετος ἀπὸ τὸν μέτριο κι' ἀμφιταλαντευόμενο κλασσικὸ τεχνίτη, πού κάθε τόγο ξαφνικὸ πού φτάνει στ' αὐτιά του, λυτρωμένος ἀπὸ τὴν πάγια καὶ καθιερωμένη ἀκουστική, τὸν θεωρεῖ καταγέλαστη ἀπειθεία, ἀσέβεια προορισμένη νὰ καταποντίσει τὴν τέχνη... Ὁ τρόπος πού θὰ συνδεθεῖ μὲ τὴ συναισθηματικὴ ἔκφραση τὸ ἀληθινὸ ἀπόθεμα τῆς παράδοσης εἶναι κι' ὁ θανάσιμος διαχωριστικός χῶρος μὲ τίς ἄλλες πρωτοποριακὰς τάσεις πού προηγήθηκαν καὶ ἰδιαίτερα μὲ τὸ συρραλισμὸ, πού ἐνῶ ἔκοβε κάθε δεσμὸ μὲ τὴν παράδοση, τὴ λογική, τὸν ἀναγνώστη, τὸν ὑπαρχτὸ κόσμον, θέλησε νὰ δώσει στὴν τελευταία του καμπὴ πρὸς τὴν ἐξαφάνιση δείγματα ἐπαφῆς καὶ συνέχειας μὲ τὴν ἱστορικὴ συνέχεια τοῦ τόπου του. Ἔτσι στὴν Ἰσπανία μὲ τὸν Λόρκα στίς καλλίτερες σελίδες του, καὶ στίς πιὸ ἀδύναμες συρραλιστικὰς του περιπλανήσεις, τὸ καθαρὸ σπανιόλοικο αἷμα του ἔσωσε ἀπὸ τὸν καταποντισμὸ τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς ποιήσεώς του. Τὸ φαινόμενο τοῦ Λόρκα καὶ στίς συρραλιστικὰς του παρεκκλίσεις εἶναι μοναδικό, γιατί ἦταν ἕνας ἀληθινὸς ποιητὴς, ὁ γνησιώτερος πού βγήκε ἀπὸ τὸ πελάγωμα ἐκεῖνο, ὁ μόνος ἴσως στὸ παγκόσμιον στερέωμα, καὶ πού σήμερον κάθε ἄλλο παρὰ συρραλιστὴς μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὁ ἐξαιρετέος αὐτὸς ἀνδαλουσιάνος. Στὴν Ἑλλάδα οἱ συρραλιστὲς ἐπεδίωξαν στίς ὥριμες ἐκδηλώσεις τους, μὲ μερικοὺς ἐκπροσώπους των νὰ συνδέσουν τὸ ἀπονενοημένο τους διάβημά μὲ τὴν παράδοσή μας. Ὑστερα ἀπὸ τὴν κωμωδία τῆς παλαμικῆς τους... «συγγένειας», τὴν ἀνάσυρση τοῦ αὐτό-

χειρα τοῦ Σκαρραμαγκᾶ μακαρίτη Περικλῆ Γιαννόπουλου, γιὰ τὸν ὁποῖον βρῆκαν τὸ ὁμοίωμα πού θὰ τοὺς γινότανε σύμβολο τῆς Ἑλληνικότητος πού τοὺς χρειαζότανε γιὰ νὰ νομιμοποιήσουν τὸν πιὸ ἀμέριμνον, τὸν πιὸ σαδιστικόν, τὸν πιὸ ὑπουλον ἔχτρον τῆς τέχνης. Κι' ἀφοῦ μὲ διάφορες ψευτοπεριγραφὰς, γραφικότητες καὶ ἐξωτερικὰς ἐπικλήσεις πρὸς κάποια ἑλληνικότητα πού δὲν ἦταν παρὰ κοσμικὴ ἐπίδειξη χειροτεχνίας καὶ λαϊκῆς ἰχνογραφίας, κατέληξαν στὴν ὑστερικὴ ἀνακήρυξη τοῦ Θεοφίλου, πού τὸν πρόβαλαν ὡς μιὰ δική τους προοπτικὴ, συνυφασμένη κατὰ τὸν πιὸ ἀπίθανον τρόπο μὲ τὰ δικά τους σκαλαθύρματα. Τὰ μεγάφωνα τῶν συρραλιστῶν εἶχαν μιλήσει στίς πλατεῖες τοὺς, πὼς ἡ ἑλληνικὴ παράδοση ἀπὸ τὸ Σολωμὸ καὶ τὸν Σικελιανὸ μεταβιβάζεται στοὺς στερνοὺς συρραλιστὲς μας, καὶ πὼς δυο—τρεις ἀπ' αὐτοὺς πέρασαν κι' ὅλας στὴν κλασσικὴ ἑλληνικὴ παράδοση.

Σὲ τόσο δύσκολες ὥρες δὲν μπορεῖ κανένας οὔτε νὰ χαμογελάσει μὲ τὸν τρόπο αὐτῆς τῆς ἀναισθησίας, τέτοιας ἰταμότητος, τὴς ἑλλειψῆς σοβαρότητος καὶ ψάχνει κανένας τὸν ἑαυτὸν του καὶ τίς σάρκες του, νὰ δεῖ ἂν εἶναι ὁ ἴδιος, ἂν ἔχει τὰ χέρια του καὶ τὰ μάτια του, ἂν αὐτὰ πού βλέπει κι' ἀκούει εἶναι λόγια ἀνθρώπων, λόγια ἑλληνικὰ καὶ δὲν μεταμορφώθηκαν ἄξαφνα ὅλα σὲνα πίνακα συρραλιστικοῦ ζωγράφου καὶ δὲν εἶναι ὁ Μπράκ πού μᾶς διασκεδάζει μὲνα ταχυδαχτυλουργικὸ πείραμα ἔργου του σχεδιασμένου ὅπως λέει πίσω ἀπὸ τὸ μουσαμᾶ. Τὸν καιρὸ ἀκαιβῶς ἐκεῖνο, πού τὰ συρραλιστικὰ μεγάφωνα πολιτογραφοῦσαν τοὺς στίχους τῶν συρραλιστῶν μας στὴν κλασσικὴ παράδοση, οἱ ἴδιοι οἱ ποιητὲς (Ἐλύτης, «Τ.Τ.Τ. μᾶνοιχτὰ χαρτιά», περιοδικὸ «Νέα Γράμματα») κήρυχνε πὼς ὁ πᾶτρωνάς του διέφυγε ἀπὸ τὴ ζωὴ καὶ τὴ μοίρα τῆς τέχνης καὶ πὼς δὲν εἶναι πιά ἀνάγκη νὰ μιλάμε γιὰ συρραλισμὸ, μὰ γιὰ νέα τέχνη, στὴν ὁποία θὰ συμπλέξουμε τὸ ρεαλιστικὸ μὲ τὸ μαγικὸ στοιχεῖον, τὴν ἀφαίρεση μὲ τὴν οὐσία, ἔχοντας βέβαια πάνταν γιὰ δική τους πραγματικότητα τὸ «χαστούκι τῆς παπαρούνας», τὴ «δεσποινίδα Ἀπριλίου» καὶ λοιποὺς στίχους του. Τὸν ἴδιον καιρὸν κι' ἀργότερα, προχωρώντας σπρώχνει τὴν ὑποχώρησή του στὸ Ἀλβανικὸ ἔπος μ' ἕνα μεγάλο

ποίημα που ἀρνιέται βασικά ὅλα τὰ πρωτινά συρραλιστικά του στοιχεῖα κι' εἶναι βαθύτατα ἐπηρεασμένο ἀπὸ τὰ δικά μας αἰσθητικά κηρύγματα καὶ τὴ νέα ποίηση που φέραμε μὲ κείμενα καὶ στίχους τοποθετημένους στὸ σημερινὸ βᾶθρο τοῦ συναισθηματισμοῦ. Γιὰ ὀλοκλήρωση μάλιστα τῆς συνέπειας τούτης τῶν ἀνεργμάτων καὶ πρόχειρων μεγαφῶνων τοῦ συρραλισμοῦ κι' ὁ ἄλλος πόλος τους, ὁ Γ. Σεφέρης, προσχώρησε ὀριστικά μετὰ τὸν Παλαμισμό, τὸν Καρυωτακισμό, τὸν Βαλερισμὸ καὶ τὸ συρραλισμὸ του, στίς μεταφυσικὲς ἀλληγορίες τοῦ Ἑλιοῦ, προσπαθώντας νὰ ἐξελληνίσει μιὰ περιοχὴ ποίησης που δὲν ἦταν οὔτε αἰσθητικὴ κατάκτηση, οὔτε ποιοτικὴ προσαρμογὴ, οὔτε ἐκφραστικὴ προώθηση, ἀλλὰ μιὰ θέση ἠθικῶν καὶ μεταφυσικῶν προσανατολισμῶν.

Ὁ συναισθηματισμὸς ἀλαφρωμένος κι' ἀπαλλαγμένος ἀπ' ὅλες αὐτὲς τίς παρεκλίσεις καὶ παραποιήσεις, βύθισε πρῶτος αὐτὸς ἀπ' ὅλες τίς προοδευτικὲς μορφές τῆς τέχνης τὸ πόδι του, τὴ ματιὰ του, τὴν αἰσθηματικότητά του στὸ πλατὺ ἀλῶνι τῆς παράδοσης. Ὁ δεσμὸς τοῦ συναισθηματισμοῦ μὲ τὴν παράδοση εἶναι ὀργανικός, ἐπαναστατικός, καὶ φυσιολογικὰ στερωμένος, γιὰ νὰ μπορεῖ ἔτσι τολμηρότερα καὶ πιὸ ἀποφασιστικά νὰ προχωρήσει στὴ σύγχρονη καὶ μελλοντικὴ κατάκτηση τῆς μορφῆς καὶ τῆς ἐκφρασης.

Τὸ ἀντικείμενο μέσα στὸ συναισθηματισμὸ ζεῖ καὶ ὑπάρχει αὐτόουσιο, βαρύγδουπο, ὀλόσωμο, μῶλη τὴν κυριαρχία τοῦ ὄγκου καὶ τοῦ χώρου του. Τὸ ἀντικείμενο στὸ συναισθηματισμὸ, δὲν καταχωνιάζεται πίσω ἀπὸ τὴν ἐννοιά του, ἢ τὴ φαινομενικὴ σχέση του, μὰ ὑπάρχει καθαρὸ καὶ συμπλέκει τὸ σχέδιο τοῦ ὑπαρχτοῦ κόσμου, καὶ αὐτὸ τὸ ἴδιο ἀντικείμενο προωθεῖται καὶ μετουσιώνεται σὲ ὄνειρο καὶ μαγεία μὲ τὴν ἐλαστικὴ φαντασία, τὴν ἄμετρη ρυθμικότητα τῆς ὑπερβασίας, μὲ τὴν ποιητικὴ ἀναφτέρωση τοῦ συναισθήματος. Ὁ ρεαλισμὸς τοῦ συναισθηματισμοῦ δὲν εἶναι μιὰ σκιὰ δειλίας καὶ φυγῆς, μιὰ τοποθεσία ἀποκρυφιστικῆς ἐνδοσκοπίας, μὰ σκληρὸς, ὠμός, κυλιέται μὲ τίς ρόδους τῶν λεωφορείων, συνωστίζεται στὰ μπουγάζια τῶν λεωφόρων τῶν μεγαλουπόλεων, ἀπεικονίζει τίς μεγάλες κι' ἐπικὲς στιγμὲς τῆς φύσης καὶ τῶν ἀνθρώπων, δὲν στρέφει γύρω ἀπὸ τὴν ἱστορία τῶν σκιῶν καὶ τοῦ Ἄδη, ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἀ-

ναζητοῦνε μερικοὶ τὴν παρηγοριά καὶ τὴ συνέχεια τῆς μάταιης ζωῆς των. Μὰ ὁ ρεαλισμὸς τοῦ συναισθηματισμοῦ ὁ τέτοιος ρεαλισμὸς, ὁ ὠμός καὶ γνήσιος δὲ σταματᾷ ποτὲ στὴν πρώτη ὑφὴ τῆς ἰδιοσυγκρασίας του, στὴν πρώτη ποιότητα τῆς ὕλης του. Μετατίθεται στὸ ὄραμα ποῦ ἀντιπροσωπεύει, γίνεται ὕλικὸ γιὰ σύνθεση, γίνεται σπῖθα γιὰ πυρκαγιά, μεταπλάθεται σὲ πανόραμα καινούργιας μορφῆς, χτυπημένος στὸ θερμὸ μέταλλο τῆς ψυχῆς τοῦ συναισθηματιστῆ καλλιτέχνη, που δὲν ξέρει παρὰ τὴ γλώσσα τῆς ποίησης καὶ τῆς ὀρμῆς, διακρίνοντας σταθερὰ τὸ νόθο ἐπιφώνημα ἀπὸ τὴν ἀληθινὴ κραυγὴ. Γι' αὐτὸ μέσα ἀπὸ τὰ δάχτυλα τοῦ συναισθηματιστῆ δημιουργοῦ ξεχύνεται μιὰ ποιότητα, ἓνα τοπίο αἰσθητικὸ τέλεια διαφορετικὸ ἀπὸ τὰλλα, που γνώρισαν οἱ αἰσθήσεις μας, σὲ μιὰ προοδευτικὴ συνέχεια αἰσθαντικότητας, που μᾶς προσαρμόζει σὲ νέα θέα, σὲ νέα προσφορά. Ὁ ὀργανικὸς αὐτὸς δεσμὸς τοῦ συναισθηματισμοῦ μὲ τὴν παράδοση, που ἀναφέραμε πιὸ πάνω, τὸν κάμει καὶ τὸ μοναδικὸ τρόπο τέχνης που δὲν στέκεται μετέωρος καὶ ἀπροσδιόριστος, ὅπως στάθηκαν οἱ ἄλλες τάσεις που προηγήθηκαν καὶ δίνει τὴν εὐχέρεια στὸ συναισθηματισμὸ νὰ σκάφτει βαθύτερα τὸ ὑπέδαφος, νὰ βρῖσκει τὰ πιὸ κρυμμένα στρώματα, τὰ πιὸ αἰώνια μεταλλεῖα τῆς κοσμογονίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ'.

ΑΝΕΔΑΦΙΚΗ ΑΙΣΘΗΤΙΚΗ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΗ ΤΕΧΝΗ

Σημειώσαμε κι' ὅλας πῶς μιὰ ἀπὸ τίς τιμητικώτερες ιδιότητες τοῦ συναισθηματισμοῦ εἶναι ἡ ἐλληνικὴ του προέλευση. Ἐνα κίνημα αἰσθητικὸ, ὕστερα ἀπὸ τίς ἀλλεπάλληλες θεομηνίες τῆς δυτικῆς Εὐρώπης που ξεφούρνισε ὅλα τὰ κηρύγματα, κι' ὅλες τίς καλλιτεχνικὲς τάσεις, γεννημένο ἀπὸ ἐλληνικὴ καρδιά καὶ συγκροτημένο σήμερα σὲ ἐξόρμηση, σὲ ὀργανωμένη τάση καὶ σχολή, θεωρητικὰ καὶ δημιουργικὰ, ἐδῶ στὴν Ἑλλάδα, ἔχει ἐξασφαλισμένη τὴν πρώτη βαθμίδα τῆς ἐλληνικότητας.

Ἀπὸ τὴ μικρὴ καὶ δραματικὴ Ἑλλάδα, διοχετεύεται σήμερα μιὰ αἰσθητικὴ κίνησις με ἀξιώσεις, με καθορισμένους ἐπιδιώξεις, με κριτήρια αἰσθητικά, τολμηρὰ καὶ ρυθμισμένα στὸ νόημα καὶ τὴν αἰσθητικότητα τοῦ καιροῦ, με καθαρὴ γνώσις στὸ σκοπὸ τῆς, με ἀληθινὴ δημιουργικὴ ἔντασις πάνω στὰ πιὸ δυναμικὰ καὶ πολὺπλευρα ζητήματα τῆς τέχνης. Καὶ ξεκινάει αὐτὴ ἡ αἰσθητικὴ γραμμὴ τοῦ συναισθηματισμοῦ ἀπὸ τὴ δραματικὴ χώρα μας, σὲ μιὰ στιγμὴ τοῦ κόσμου ποὺ ἔρχονται ἀπὸ παντοῦ μηνύματα ἀπογοητευτικά, φωνές παρακμῆς τῶν τελευταίων μορφῶν τῆς τέχνης, ἐκκλήσεις γιὰ μιὰ πιὸ συγκεκριμένη ἀνθρώπινη τέχνη, ποὺ ἴσα-ἴσα κι' ὄλας προβάλλει ὁ συναισθηματισμός.

Μὲ τὴν ἑλληνικὴ του καταγωγὴ ὁ συναισθηματισμός, τοποθετεῖ ἀμέσως καὶ τὸ πρόβλημα τῆς ἀνεδαφικῆς αἰσθητικῆς, ποὺ ἔφερνε ὁ συρεαλισμός, ἀκόμα καὶ οἱ ἡπιώτερες καὶ λιγώτερο βίαιες μορφές πρωτοποριακῆς τέχνης, ὅπως ὁ συμβολισμός, ἡ ἄδολη ποίηση τοῦ Μαλλαρμέ καὶ τοῦ Βαλερὺ με τὶς ἀνάλογες θεωρίες τοῦ Ἀββᾶ Μπρεμόν. Σαυτὰ τὰ ἀλλότοπα κινήματα, τὰ ξενικὰ ροῦχα ποὺ φόρεσαν οἱ αἰσθητικὲς ἐπιδιώξεις μας, ἦταν ὀλοφάνερος ἐξωφρενισμός ἢ ἀνεδαφικὴ αἰσθητικὴ ποὺ μᾶς ἔφερναν. Σὲ μιὰ τέχνη ποὺ ὅλη τῆς ἡ παράδοσις ἔρχονταν ἀπὸ τὸ δημοτικὸ τραγούδι, ἀπὸ τὴν λαϊκὴ ἱστορία μας, τὴν ἔθνικὴ χειραφέτησις ἀπὸ τόσες σκλαβιές, ἀπὸ τὴ συνέχεια τῆς ἀρχαίας καταγωγῆς μας κι' ἀπὸ μιὰ γλώσσα ποὺ διατηροῦσε τὴν τραχειά, τὴν ἰδιότυπη, τὴν κάποτε βαλκανικὴ καὶ τὴν κάποτε αἰγαιάτικη σφραγίδα (Βορρεινὴ Ἑλλάδα, Ρούμελη, Θεσσαλία, Ἡπειρος, Μακεδονία κι' ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά ἢ νότια καὶ νησιώτικη Ἑλλάδα, ἐχτὸς ἀπὸ τὴν Κρήτη ποὺ σὲ μερικὰ παραδείγματά τῆς: Καζαντζάκης, Πρεβελάκης κλπ., παρουσιάζει μιὰν μικτὴ καὶ μᾶλλον ἰδιότυπη ἀνεξαρτησία), ὅλο αὐτὸ τὸ λουστράρισμα τῆς ἐπιφάνειας ποὺ ἔστειλε ἡ δύσις με τὰ αἰσθητικὰ τῆς ρεύματα, ἔρριχνε μιὰ σχεδὸν κωμικὴ διαφοροποίησις τοῦ ἑλληνικοῦ ὕφους, μιὰν ἀρχοντοχωριάτικη ἀνεδαφικότητα αἰσθητικῆ. Ἡ προσπάθεια ποὺ γίνηκε ἀπὸ μερικὲς ἐξαιρέσεις νὰ γίνῃ γιὰ μιὰ ἔθνικη ἀνεξαρτητοποίηση τῆς αἰσθητικῆς προσαρμογῆς, ἔφερε νέα προβλήματα, νέες συγκρούσεις τοῦ ἔθνικοῦ στοιχείου

με τὸ καθολικὸ ἀνθρώπινο κι' εὐρωπαϊκὸ πνεῦμα, νέες παρανοήσεις στὴ διακρίβωσις τῆς ἑλληνικότητος καὶ τῶν ὀρίων τῆς μέσα στὴν τέχνη. Αὐτὸ γινότανε πρῶτα γιὰ τὰ ξένα τοῦτα αἰσθητικὰ ρεύματα δὲν εἶχαν κανένα γνήσιο καθολικὸ γνώρισμα ἱκανὸ νὰ φομοιωθεῖ ἀπὸ ὅλες τὶς ἔθνικες πατρίδες, κι' ἦταν μονάχα ἐξωτερικὲς περιπέτειες ὕφους καὶ ἀναπαράστασις, ποὺ πετύχαιναν μόνο στὶς εὐκολίες τῆς γλώσσας ποὺ τὰ γέννησε καὶ δικαιολογιόνταν μόνο ἀπὸ τὴν αἰσθητικὴ ματιὰ τῶν τοπίων ποὺ τάχαν ἀνακαλύψει, σύμφωνα με τὴν ψυχολογία καὶ τὴ νοοτροπία τους, καὶ δεύτερο γιὰ τὸ στενὰ ὄρια τοῦ πειράματός τους, δὲν εἶχαν δεθεῖ στερεὰ καὶ εὐρύτερα προβλήματα, ἱκανὰ νὰ νάναπτύχθουν ὄξω ἀπὸ τὸν ὀρισμένο κύκλο ὁμόγλωσσων κι' ὁμόφωνων ἀνθρώπων, καὶ νὰ πασχολήσουν πηγές ἀπ' τὶς ὁποῖες μπορούσαν νὰ ποτιστοῦν ἀνεξάρτητοι καὶ πολυάνθρωποι σχηματισμοὶ κοινωνίων.

Ὁ χώρος ποὺ μᾶς γέννησε ἢ μᾶς ἀνέθρεψε, τὸ γνήσιο περιεχόμενον τῆς καταγωγῆς μας, ἡ ἱστορία τῆς γῆς καὶ τοῦ λαοῦ στὰ ὁποῖα ἀνήκομε, δημιουργοῦν μιὰν ἀγώνυμη ὁμάδα μύθου καὶ πραγματικότητος, ἀπ' τὴν ὁποῖα δὲ μπορούμε παρὰ νὰ ξεκινᾶμε. Ἡ διαπίστωσις ὅμως ἐτούτη, ὅσο νόμιμη κι' ἀληθινὴ εἶναι, ἄλλο τόσο προκαλεῖ τὶς πιὸ ἐξωφρενικὲς καὶ ἀσυγχώρητες πλάνες. Ἀπὸ τὴν πηγὴ τούτη ξεκινᾶν ὅλες οἱ ἀντιλήψεις γιὰ τὴν ἑλληνικότητα κι' ἐκεῖνες ποὺ δὲν μπόρεσαν νὰ διαστείλουν τὴν ἀνεδαφικὴ αἰσθητικὴ τῶν ξενόδουλων κινήματων, ἀπὸ τὴν ἔθνικη αἰσθητικὴ κατάκτησις. Ἡ τελευταία ἀποτελεῖ τὸ μοναδικὸ αἰσθητικὸ περιεχόμενον ποὺ πρέπει νὰ γειμίζει τὴ δημιουργικὴ μας προσπάθεια. Ἡ ἔθνικη ὅμως αἰσθητικὴ, δὲν εἶναι ἐκεῖνη ποὺ φέρνει στὸ καλλιτεχνικὸ προσκήνιο τὸ τσαρούχι τοῦ μπάμπια—Γιῶργου, τὴ φουστανέλλα τοῦ Θεόφιλου, τὸ αὐτοῦσιο δημοτικὸ μας τραγούδι, τὸ τοπίο τῆς χώρας μας. Οὔτε ἐκεῖνη ποὺ γίνεται γιὰ νὰ σταθεῖ ἀντιμέτωπη στὸ γενικὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα, στὸ καθολικὸ τοπίο τοῦ κόσμου, στὸ μεγάλο στερέωμα τῆς ἐποχῆς. Ἐνας πίνακας λόγου χάρι τοῦ Βαλσάμ ποὺ ἀποδίδει ἕνα ἑλβετικὸ ἢ ἕνα θαλασσινὸ μας τοπίο, μπορεῖ ἄριστα νάχει τὴν ἔθνικη του αἰσθητικὴ καὶ νάχει τὴν ἀπαραμίλλη ἑλληνικότητά του, βγαλμένη ἀπὸ τὴ

σύνθεση της βαθύτερης ούσιας του, όπως μπορεί ασφαλέστατα να μὴν ἔχει καμμιά ἑλληνικότητα ἕνας νατουραλιστικός πίνακας ἄλλου ζωγράφου πού ἀπεικονίζει ἕνα γνησιότατο ἑλληνικό τοπίο. Τό ἴδιο φυσικά καί στή λογοτεχνία. "Ἐνα ποίημα τῆς Μπούμη ἢ τοῦ ὑποφαινόμενου, ἕνα διήγημα τοῦ Σφακιανάκη, τοῦ Σκαρίμπα, τοῦ Γιαννόπουλου, μποροῦν νάχουν τήν ἐθνική τους αἰσθητική, καί τήν ἔχουν ἀναμφισβήτητα, μέσα ἀπό τοὺς συγκινημένους κι' ὀραματικούς φθόγγους τῆς νέας εὐαισθησίας τους, πού ἀπευθύνεται σέ πλατύτερη ἀνθρώπινη κατανόηση.

Ὁ συναισθηματισμός, λοιπόν, προσφέρει μιάν ἑλληνικότητα ἐξελιγμένη, εὐρύχωρη ὅσο καί γνήσια, πού δὲν ἐμποδίζει τήν πολύπλευρη καί πολυανθρώπινη κατανόησή της, πού ἔχει γνωρίσματα συνθετικά, βαθύσκιωτα, πολύπλευρα καί πολυκύμαντα; πού δὲν ἔχουν καμμιά σχέση μὲ τήν ἀνεδαφικότητα τῆν αἰθητική, διατηρώντας ἔτσι καί στό στοιχεῖο αὐτό τήν ἰδιοτυπία τῆς πρόσμιξης δεδομένων πού ἰσορροποῦν τῇ νέα μορφή σ' ἕνα περιεχόμενο.

Ἡ μάστιγα τῆς ἑλληνικότητας στοὺς χώρους τῆς τέχνης μας εἶναι μεγάλη. Ἀνεφαδικοί καλλιτέχνες γιά νά προσδώσουν ρυθμό καί σύνδεση συνέπειας καί τοπικῆς ἐπαφῆς, συγχωνεύουν ἀμετουσίωτη ὕλη, μὲ κωμικοτραγικά ἀποτελέσματα. Ἀκόμα κι' ὁ κ. Ἐγγονόπουλος στοὺς ζωγραφικούς του πίνακες, στεφανώνει τίς συρεαλιστικές καρικατοῦρες του μὲ περικεφαλαῖες ἀρχαϊκές καί πανοπλίες πολεμιστῶν, γιά νά δείξει τῇ δική του... ἑλληνικότητα. "Ἄλλοι συνάδελφοί του, προσκολλοῦν στά σχέδιά τους τῇ στολή τοῦ ναύτη ἢ τὸ πηλίκιο τοῦ χωροφύλακα γιά νά συμπληρώσουν τήν ἐθνική αἰσθητική τους. Ἡ λογοτεχνία μας εἶναι κατάμεστη ἀπὸ ἐλαφρές κι' ἄμυαλες... ἑλληνικότητες. Χωρὶς καμμιάν ἀνάσυρση ἀπὸ τὸν πυθμένα τῆς παράδοσης, χωρὶς μεταπλαστική συγχώνευση τῶν ἰδιαιτέρων στοιχείων μιᾶς μακρᾶιωνης ἱστορίας μύθου καί πραγματικότητας, μὲ ὀλοσχερῆ ἀποχὴ ἀπὸ τήν ἐπίκαιρη πραγματικότητα τῆς ἑλληνικῆς ζωῆς, προβάλλονται ἔργα γραφικῆς περισυλλογῆς, ἐφάμιλλα μὲ τουριστικὲς διαφημίσεις.

Ὁ συναισθηματισμός ἀνεβάζει στό σοβαρότερο καί πιὸ σωστὸ ἐπίπεδο καί τὸ στοιχεῖο τῆς ἑλληνικότητας. Συγκρατώντας τήν ἐχτρική τάση τῆς ἀνεδα-

φικῆς ἑλληνικότητας πρὸς τὸ εὐρωπαϊκὸ καί κοσμοπολιτικὸ πνεῦμα, θεμελιώνοντας μιὰ φιλικὴ ἀναπροσαρμογὴ καί συνεργασία πρὸς αὐτὸ μὲ ξεκίνημα ἀπὸ τὰ καθαρότερα ἐθνικὰ σύμβολα καί τοὺς θρύλους, συνθέτει τήν πρώτη γνήσια ἑλληνικότητα, σὲ πολυεδρικούς καί εὐρύχωρους χώρους. Τοποθετώντας στήν ἑλληνικὴ παράδοση καί τῇ σύγχρονη ἑλληνικὴ ζωῇ, συνδέει τήν παλιὰ ἱστορία μὲ τὰ ἄμεσα καί παρόντα, πολιτογραφεῖ τολμηρὰ στήν παράδοσή μας σημερινὰ ὀνόματα, ἔργα, τόπους, ἔννοιες, πρόσωπα, πνευματικὲς προσπάθειες, σὲ συνέπεια μὲ τὸ βασικὸ καί ὄλο πνεῦμα τοῦ τῆς πρόσμιξης τῶν ζωντανῶν καί πάγιων στοιχείων, μὲ τὰ τολμηρὰ καί ὄνειρικά προβαδίσματα. Ἐτσι μέσα στή μορφή τοῦ συναισθηματικοῦ δημιουργήματος, κοντὰ στό γεμᾶτο ἀφαίρεση τοπίο θὰ σταθεῖ τὸ ἀτράνταχτο καί ὠμὸ γεγονός, πλάι ἀπὸ τὰ ὀνόματα τῶν Περσῶν πού περπάτησαν χιλιάδες χρόνια γιά νά φτάσουν στό Μαραθῶνα θὰ βρεθεῖ ἡ προσωπογραφία μιᾶς ζωντανῆς ἀμερικανίδας, πού μέσα στό μπουγάτσι τῆς λεωφόρου Πανεπιστημίου, μοιάζει σάν ἕνας φανταστικὸς πίνακας τοῦ Βαλσάμ. Τὸ ἴδιο πέρα ἀπὸ τήν ἐπαρχιακὴ σελήνη πού ξεμυάλισε τῇ γειτονιά μου στὰ Τρίκκαλα, θάρθουν οἱ ταξιδιωτικὲς μνημεῖς ἀπὸ τῇ Μόσχᾳ καί τὸ Οὐάσιγκτον, θὰ συγκρουστοῦν φιλικὰ καί δημιουργικὰ ὁ μακαρίτης Μαριάμπας γέννημα καί θρέμμα τῆς Χαλκίδας καί τῆς ζεστῆς καρδιάς τοῦ συγγραφέα τοῦ Σκαρίμπα μὲ τὸν ἥρωα ποιητὴ τοῦ Μόντεβιντέο, σ' ἄλλα ποιητικὰ τολμήματα θὰ παρευρεθοῦν ἡ λεωφόρος τῆς λεπτομέρειας μὲ τὸ δρόμο τοῦ Νίκου Παππά, ὁ "Ἐλιος μὲ τὸ Δικταῖο, ὁ μύθος τῆς ἑλληνικῆς θάλασσας πούναι τὸ ἴδιο νερό μὲ τὸ πέλαγος τῆς Ἀργεντινῆς, τὰ βότσαλα τοῦ Σουνίου πού θὰ φτάσουν στά κρογιάλια τῆς Μαλαίης νά παίξουν μὲ τὰ παιδάκια τῶν Ἰθαγενῶν. Ἐτσι γίνεται ἡ παράδοση ἡ ἑλληνικὴ ἐνιαία ἐσωτερικὰ, μὲ συνέχεια καί συνέπεια ἀπὸ τοὺς μακρυνοὺς χρόνους ὡς τῇ σημερινῇ πορεία της, τήν ἄμεση ζωῇ τους, ἔτσι γίνεται ἡ ἑλληνικὴ παράδοση φιλικὴ μὲ τὸ καθολικὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα, πλουτίζοντάς το μὲ τὸ χρῶμα της, τήν ἱστορία της, τὸ ἰδιαίτερο γνώρισμά της καί μεγαλώνοντας τήν ἀποστολή της πρὸς

τά μακρύτερα σχέδια και τὰ γενικώτερα έπιτεύγματα του ανθρώπου.

Ο συναισθηματισμός μαύτο τον τρόπο γίνεται μια έξαιρετικά συγχρονισμένη αισθητική αρχή, μια εύρύτατη μέθοδο αντιμετώπισης των μεγάλων έποχικών καλλιτεχνικών προβλημάτων, δέν αποβάλλει την ελληνικότητά του για πλατύτερες βλέψεις, αντίθετα τή δυναμώνει, τή συνθέτει, τή ανανεώνει τήν προωθεί, κι' ούτε τήν άπωθεί και τήν άπομονώνει τήν ελληνικότητα για να δείξει έντονη διαχωριστική τομή, πού καταντάει χωριάτικος γάμος, μικρόχαρη ιστοριούλα, γραφική ήθογραφία, γειτονικό κουτσομπολιό, τσαρούχι, και άμανές τραγουδισμένος γλυκερά στις λεωφόρους του 1950, κάτω από τους άκαρδους ούρανοξύστες και τὰ βιαστικά αυτοπροωθούμενα των όχτακοσίων μιλίων τήν ώρα...

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ'.

ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΑ ΑΙΤΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

Έχτός από τή γενική αξίωση των ανθρώπων να ήσυχάσουν και να σταθούν σε μιάν ειρηνική ζωή, πού θα κλείσει τις πληγές και τὰ πένθη τους, δέν ξέρω άλλη πιο δραματική εύχη κι' έπιθυμία. Η τέχνη έχει τó χρέος να παίξει τó μεγάλο ρόλο της. Ποτέ ó στίχος του Λωτρεαμόν «c'est le poète que console l'humanité», δέ βρήκε μεγαλύτερη και τραγικότερη άναγνώριση. Η παρηγοριά πού χρωστάει ó δημιουργός στην ανθρωπότητα πρέπει νά ναι ανθρώπινη κι' αισθητική.

Η ανθρώπινη παρηγοριά της τέχνης αυτονόητη είναι πώς θα προσφερθεί μόνο αν εκείνη βρει τήν αισθητική πού της χρειάζεται για να προωθήσει τήν ενέργειά της μέχρι τήν ανθρώπινη ψυχή. Απαραίτητη προϋπόθεση γι' αυτό είναι ή προέχταση της τέχνης πέρα από τή δεξιοτεχνία, στον πυρετό της ούσίας του συναισθήματος, μακριά από τή θερμοκρασία της προετοιμασίας και του μάταιου φόρτου έπιμελημένων έξιτορήσεων, γνώσεων και άποκαλυπτικής άλχημίας. Απαραίτητο χρέος είναι ή ένδοσκό-

ψηση του δραματικού στοιχείου για να διαχωριστεί τó γοητευτικό από τó μαγικό, τó τραγικό από τήν άστυνομική άτμόσφαιρα, τó δυναμικό από τó εύθραστο, τó γραφικό από τó τιμαλφές, τó ανθρώπινο από τήν παράθεση μυσταγωγικής πλημμυρίδας ύποσυνείδητων φθόγγων.

Μ' αυτό τον τρόπο μπορεί ν' αντιμετώπιζει τó πρόβλημα της τέχνης μόνο ó συναισθηματισμός. Κύριο αίτημά του είναι ή μετατόπιση της τέχνης προς τó ίσορροπο, τó ούσιαστικό, τó εύσυγκίνητο, τó ανθρώπινο, μ' έκφραστικά κι' αισθητικά μέσα πρωτόφαντα, μέχρι τήν έκπληξη τολμηρά, έπαναστατικά, συνδυάζοντας τήν ύπερβολή με τή θετικότητα, τήν κατάπληξη με τή λογική, τó άντικείμενο με τήν άπομακρυσμένη έντύπωση τολμηρης σύνθεσης. Κατά συνέπεια άφοδ óλακερη ή μεταπολεμική αίσθηση ζητάει κάτι άνάλογο, τις αισθητικές και ούσιαστικές άντιλήψεις πού προσφέρει ó συναισθηματισμός, *αυτονόητο καταντάει πώς ó τελευταίος άποτελεί πραγματικό μεταπολεμικό αίτημα.*

Στό συναισθηματισμό μπορεί να δουλέψουν μονάχα τὰ ζωντανά, τὰ καινούργια άτομα, με τις θερμές και έπαναστατικές ιδιοσυγκρασίες, εκείνοι πού μπορούν να συνδυάζουν τή νόμιμη και μες στα όρια του ύπαρχτου άνατροπή και τó μετασχηματισμό των ζωικών και φυσικών φαινομένων, οι πληθωρικοί και δυναμικοί δημιουργοί, πού νοιώθουν τó περίσυμα της καρδιάς τους να τρικυμίζει τὰ συναισθήματα, όσοι μπορούν να κάμουν τήν τέχνη πορεία προς τή μελλοντική διάρκεια, μα και προς τó άμεσο περιτρίγυρό τους. Οι λειψοί, οι άμφίβολοι, οι μεταφυσικοί, οι άχρωμοι πού έπιτηδεύονται τὰ ταχυδακτυλογρικά άραβουργήματα κι' εκείνοι πού τρώνε τις διαθηκές των νεκρικών στρατιών, τὰ τρωκτικά των άναμνήσεων, οι κλεισμένοι σε χώρους Ιστορίας, μεταφυσικής και ύποσυνείδητου δέν μπορούν ποτέ να νοιώσουν τó συναισθηματισμό, πού είναι καθαρó τέκνο της ζωής και της ούσίας της.

Τó πλάτος και ή εύχέρεια της αισθητικής του συναισθηματισμού, νομίζουμε, πώς μπορούν να περικλείσουν τó έκλεχτότερο ύλικό του πιο αύθόρμητου και καθολικού αίτήματος του μεταπολεμικού κόσμου. Τó βάρος της ούσίας, ή έννοια της ίσορροπίας, τó

συναίσθημα του αδερφικού πόνου, συνοψίζουν την άγια τριάδα που προβάλλει ο συναισθηματισμός. Ποιά άλλη θεωρία, ποιά άλλη τέχνη μπορεί να παρηγορήσει και να γίνει το μεταπολεμικό αίτημα των ανθρώπων;

Ένας άληθινός συναισθηματιστής έχει μπροστά στα μάτια του συνεχώς το καλλιτεχνικό του δράμα. Δε διαστέλλει καμμιιά κατάσταση, κανένα γεγονός. Όλα τ' αντικείμενα, όλες οι καταστάσεις, όλα τα συμβάντα μπορούν να γίνουν συναισθηματική δημιουργία, γιατί το άπλό, συνταραχτικό κι' άμεσο γεγονός, θα τ' ανεβάσει ή θερμή μέθη της τόλμης και της μαγείας στην ποιητική του υπόσταση, χωρίς να φοβηθεί την πεζολογία και την αντιγραφή, χάρη στην έκστατική του ανάταση, χωρίς να φοβηθεί τη διάλυση και την υποταγή στην άλογη και παραμορφωτική άφαιρέση, γιατί η ίσορρόπηση του κλασσικού με τα πρωτοποριακά στοιχεία, ή έκλέπτυνση της μορφής ως το όριο του ρωμαλέου και του δυναμικού, διατηρούν την ύπαρξη του αντικειμένου και του έξωτερικού κόσμου στην ατύτσια ύλική του κατάσταση, όσο κι' αν τον προσφέρει ή τεχνική του συναισθηματισμού σε μιιά κατάσταση μέθης και όνειρικής ποιητικότητας.

Η μεταπολεμική αίσθηση μπορεί να ικανοποιηθεί μόνο με το συναισθηματισμό. Όσο μας κούρασε ή καλλιγραφία στη ζωγραφική, ή καλλιλογία στη λογοτεχνία, ο συμβολισμός με τα ξεθεώματα της σκοτεινής και ύπονοομένης έντύπωσης, ο ύποβλητικός τόνος των νεορωμαντικών με τα προσευχητάρια και τις εκστάσεις, ο ώμος νατουραλισμός με τάντίγραφα του φυσικού κόσμου, που μένουν πάντα άθλιες άπεικονίσσεις του στατικού σχεδίου, ο βάνουσσος κυβισμός που σκληραίνει την αλλοίωση του αντικειμένου κατά ένα άπάνθρωπο τρόπο, όσο μας έφερε κοντά στην άποκολοκύνθωση ο μεταφυσικός ρωμαντισμός εκείνων που τάχα ξεκινούν για το πρόβλημα της ύπαρξης γεμάτοι από νεκρικά λείψανα και άποφορά ένός ρεαλισμού που τον είχαν κλεισμένο σε μεσαιωνικά σεντούκια, όσο μας έφερε στο άδιέξοδο ο συρραλισμός προσβάλλοντας πια και την τελευταία άξιοπρέπεια της εύαισθησίας μας, *άλλο τόσο ο συναισθηματισμός προβάλλοντας μιιά πλούσια πραγματικότητα, ανεβα-*

σμένη στο καθαρό όνειρο, προσφέροντας τη νέα σύγχρονη μορφή της καλλιτεχνικής δημιουργίας, γεμίζει τη νέα εύαισθησία με το ρίγος και την πλουσιοπάροχη καλλιτεχνική εύτυχία που είχαν κινδυνέψει οι άνθρωποι να χάσουν.

Δέν ύπάρχει άμφιβολία πως σόλο τον κόσμο σήμερα είναι διάχυτο το νόημα, το αίτημα, οι άρχές του συναισθηματισμού. Τουλάχιστο κάτι άπό όλα εκείνα που προσφέρει όργανωμένα το ξεκίνημά μας. Όμως δέν ύπάρχει άλλο τόσο άμφιβολία, πως κανένας και σε καμμιιά άλλη χώρα δε συνέλαβαν το νόημα του συναισθηματισμού στο πλάτος του, στην αισθητική του συγκρότηση, στο καθολικό του πιστεύω, όπως το συνέλαβε και το καθώρισε πριν άπό τόσα χρόνια ο ίδρυτής του Τάκης Βαλσάμ. Το φαινόμενο τουτο της μεταπολεμικής άνέλιξης προς μιιά τάση γυρισμού κι' έπιστροφής προς άλλες προγενέστερες και ήρεμότερες μορφές τέχνης, άπό μεγάλης φήμης καλλιτέχνες του κόσμου μαρτυράει τις παραπάνω αλήθειες. Ο Ντέ Κίρικο άρχηγός της μεταφυσικής σχολής στην πάγκόσμια ζωγραφική, άποκηρύσσει την Τέχνη του και τις καταστροφές της και τρέχει στο Λονδίνο να έκθέσει έργα του κλασσικής πια τεχνοτροπίας. Οι μαθητές του φανατισμένοι άπό το πάθος της άνωριμότητάς των έκθέτουν έργα του δασκάλου πρωτοποριακά. Ο Ντέ Κίρικο όργίζεται κι' άποκρούει. Ο Πικάσσο γυρίζει κι' αυτός στα μαλακώτερα. Ο μεγάλος αυστριακός Κοκόσκα, ζωγράφος μεγαλύτερης κλάσεως άπό τον Πικάσσο όπως ίσχυρίζονται πολλοί, δημοσιεύοντας μιάν άπάντησή του στο μεγάλο τεχνοκρίτη Μάγιεμπεργκ, δλάκερη καταχωρημένη στο περιοδικό του Τουρίνου «Bacchino» ζητάει μ' άγωνία να γυρίσει στον κόσμο άπ' όπου, λέει, τον είχαν κλείσει έξω. Και δέν τον βρίσκει τον κόσμο. Έστειλα, προσθέτει, χίλιες χρυσές λίρες κερδισμένες άπ' τα έργα μου, στο Στάλινγκραντ για να άνοικοδομήσουν ένα Νοσοκομείο, με τη ρητή προύπόθεση να θεραπεύουν εκεί μέσα και τους έχτρους των... Είναι αυτές οι άγωνίες των μεγάλων, της έποχής που προηγήθηκε άπ' τον πόλεμο. Έπιστροφές; Βέβαια όχι. Γιατί έπιστροφή σημαίνει καταστροφή. Έπιστροφή στην τέχνη δέν ύπάρχει. Υπάρχει μονάχα πρόδος. Η άγωνία τους όμως μπροστά στα μεταπολεμικά αίτήματα των ανθρώπων, φέρ-

νει αυτούς που αποτραβήχτηκαν σε αντιανθρώπινες περιοχές με την σκαλαθυρματική τέχνη τους, στην άγωνία μιας μορφής, στο φάσμα μιας φοβερής συνέχειας, από την οποία έκοψαν κάθε έπαφή με το ύπαρχτο και τη ζωή που ξέρει με τόση ασφάλεια και απανθρωπιά να έκδικείται. Η άγωνία αυτή για μια πιό ισόρροπη κι' ανθρώπινη τέχνη τους φέρνει στο άδιέξοδο. Νοιώθουν αυτό που φτάνει σήμερα σε μεταπολεμικό αίτημα για την τέχνη. Μά για να ξεκινήσουν για νέες πρωτοβουλίες είναι πιά άργά. Και πέφτουν στο κενό, στην αυτοκαταστροφή, κηρύσσοντας την... έπιστροφή τους στο θάνατο. Γιατί θάνατος είναι ο γυρισμός, γι' αυτούς, στην κλασσική τέχνη. Μή μπορώντας τουλάχιστο όλοι να συνοδέψουν τη λειτανία των λειψάνων τους με μια διαπεραστική κι' ανθρώπινη κραυγή σαν εκείνη του Κοκόσκα.

Ο 'Αραγκόν, μικρότερης έκτασης, βέβαια, παράδειγμα, γύρισε κι' αυτός από την πρωτοκαθεδρία του συρεαλισμού στο απλό τραγοϋδι, διατηρώντας μόνο λίγες ύπόνοιες από το φαντασμαγορικό παρελθόν της έκφραστικής του έμπειρίας. Οί λόγοι της αλλαγής του γάλλου ποιητή, ήταν πολιτικοί και δεν ήταν δυστυχώς έσωτερικώτερες άφορμές αίσθητικές, ή τουλάχιστο ήθικες, γι' αυτό και πιό περιορισμένης σημασίας. Ο μαρξιστής ποιητής, πιεσμένος από τις άπόψεις του νάρχεται σ' έπαφή με τους ανθρώπους κι' υποχρεωμένος ν' άπλοποιήσει την τεχνική από λόγους αναγνωστικής έπικοινωνίας, κατέφυγε σε χαμηλούς φθόγγους και σ' αίσθητική άνυπόληπτη θεωρία. Στην αντίστασιακή του συλλογή «*Diane Francaise*», έχει σαν πρόλογο ένα άρθρο του για τη ρίμα και την κλασσική μετρική, στο όποιο λέει φοβερές άφέλειες για να δικαιολογήσει την ποιητική του άδυναμία να συλλάβει το νέο αίτημα σ' ένα δραματικό και συνθετικό νόημα. Αφού καταντάει να κηρύσσει την ανανέωση της λυρικής ποίησης με γλωσσικά λογοπαίγνια, με ήχητικές λεκτικές παρηχήσεις, από τις όποιες ή γαλλική ποίηση είναι πλημμυρισμένη και τις όποιες, λέει πάντα ο 'Αραγκόν, μπορούμε να τις πλουτίσουμε σε άφάνταστο βαθμό και να προσφέρουμε πραγματική ανανέωση. Καταλαβαίνω πώς ο άναγνώστης μου μόλις θα τ' άνέχε-

ται όλα ταϋτα, έστω και σαν εϋτράπελα, μά είναι πραγματικά άπόψεις του 'Αραγκόν μ' άξιώσεις σοβαρότητας. Η διακήρυξη τούτη του πρώην συρεαλιστή ποιητή δεν είναι μια έπιστροφή, είναι ένας γκρεμνός. Είναι μια καταστροφή και μια άπόδειξη για το πόσο λίγο σοβαροί άνθρωποι ήταν μερικοί ή όλοι εκείνοι οί άνθρωποι που θεωρήθηκαν κάποτε άρχηγοί σχολών κι' αίσθητικών κινημάτων με παγκόσμια άπήχηση. Και πόσο ξεγυμνώνονται όταν τους άφαιρεθούν ή μόνοι τους αναγκαστούν να πετάξουν τη λεοντή μιας θεοποιηθείσας πονομοιότυπης μονομανίας που τους σκέπαζε σαν όμαδική άποδοχή. Και πόσο άκόμα όλα ταϋτα τα παραδείγματα και του Ντε Κίρικο, και του Κοκόσκα και του Πικάσσο και του 'Αραγκόν και των άλλων που θ' άκολουθήσουν, μεγαλώνουν τη στερεότητα του συναισθηματισμού, που σαν αίσθητική σχολή προσφέρει για σύγχρονη πρόοδο, καινούργια, ανανεωμένη, μοναδική, ανθρώπινη, την ώρα που οί άλλοι, οί δάσκαλοι των χτεσινών μεγάλων κινημάτων πετάνε μόνοι τους σαν άχρηστα τα κηρύγματά τους στα κενά της χρεωκοπίας και του άδιεξόδου των.

Οί νεώτεροι της έποχής μας άς προσέξουν βαθύτερα τα σημαντικά ταϋτα συμπτώματα που γίνονται σε παγκόσμια κλίμακα. Κι' άς σκύψουν με όλη τη δίψα της πολύτιμης νιότης των στο ύλικό που τους προσφέρει ο συναισθηματισμός. Δεν ύπάρχει κανένα άλλο αίσθητικό κίνημα σήμερα έχτός άπ' αυτό που έμεις προσφέρουμε. Είναι το νέο αίτημα του μεταπολεμικού πνεύματος. Ξέρουμε πόσες δυσκολίες προβάλλουν όσοι νομίζουν πώς ο συναισθηματισμός θίγει τα θέματά τους. Ξέρουμε τις πονηριές και τις αντιδράσεις των συντηρητικών και των συρεαλιστικών κύκλων. Μά έμεις θα τραβήξουμε το δρόμο μας. "Όσοι πιστεύουν στην τέχνη, στην ανθρώπινη άποστολή τους, στο μεγαλειό του λόγου και της τόλμης, στο νέο πνεϋμα που ανανεώνει χωρίς να διαλύει και να καταστρέφει, δεν έχουν άλλο δρόμο ν' άκολουθήσουν έχτός από κείνον που άνοίγει ο συναισθηματισμός. Το χέρι μας, είναι χέρι άρρενωπό, έγκάρδιο, άδερφικό και τους προτείνεται με σιγουριά και συγκίνηση.

ΝΙΚΟΣ ΠΑΠΠΑΣ

ΜΥΘΟΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ

Ἄπάνω στὸ σημεῖο πὸν διασταυρώνονται οἱ δρόμοι ἐκεῖνοι πὸν διασχίζανε οἱ ἔμποροι ὄλων τῶν καιρῶν, εἶναι τὸ νησί μου. Τὰ ἴδια κύματα πὸν γλύφουν τρεῖς ἡπειρωτικούς κύκλους, φιλοῦνε, θωπεύουνε καὶ σκάφτουν τὸ βράχο του, πὸν ὀρθώνεται μέσα ἀπὸ τ' ἀγκουσεμένα νερὰ καὶ χώνεται στ' ἀπειλητικὰ σύννεφα. Οἱ ἀνεμοὶ τὸ βασανίζουν ἀπὸ ποντοῦ, οἱ χειμωνιάτικοι ἀγέρες ὀδηγοῦνε ἐνάντια του μανιασμένα τὰ κύματα κι' ὁ βροῦχος τῆς θάλασσας βρίσκεται μέσα στὴ μοῖρα του, χρόνια μπρὸς καὶ χρόνια πίσω. Οἱ καταγίδες τὸ τυραννοῦνε καὶ τὰ καλοκαίρια τὸ ξεροψήνουνε. Φωτιὲς ἀνάβουν στὶς πέτρες του τὰ λιόπυρια κι' ἡ θάλασσα γίνεται σὰ λυωμένο κατοράμι, σὰν πημένο λάδι πὸν δὲ σοῦ δίνει τὴ χαρὰ γι' ἀποδημητικὰ ὄνειρα. Τὰ δεντρά του, καὶ στὶς πὶό ἐρημικὲς ἀχτές του, οἱ κερατιές, πὸν δὲν ἔχουν ἀνάγκη ἀπὸ νερό, δὲν ἔχουν ἀνάγκη ἀπὸ ἀνθρώπινη παρουσία, κνηνηγμένες ἀπὸ τοὺς ἀνέμους γυρίζουν ἐρποντας πρὸς τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ νησιοῦ μου. Φοιγμένες πέτρες, ξερασμένα χορτάρια μὲ κατακίτρινα στάχια καὶ γκριζοπράσινα λιόδεντρα, εἶναι ἡ ἀνάμνηση πὸν θὰ κρατήσει ἡ ζωγραφικὴ μνήμη σου.

Λαοὶ γεννηθήκανε ἐδῶ, λαοὶ περάσανε, λαοὶ ἤρθανε καὶ ζήσανε καὶ πεθάνανε. Μπρούτζινοι ἀσιάτες, μαῦροι ἀφρικανοί, ξανθοὶ καὶ χαρούμενοι, σὰν παιδιὰ, εὐρωπαῖοι, ὄλοι ἀφήσανε τὸ αἷμα τους ἐδῶ, ὄλοι πήσανε τὸ αἷμα τῆς Κρήτης καὶ τὸ σφεντονίσανε στὰ τέσσερα πέρατα τῆς γῆς. Οἱ ἀνθρώποι τῆς μακρινῆς Ἀσίας, πὸν πρῶτοι ἀνακαλύψανε τὸ Θεὸ γιὰ νὰ μὴν πεθάνουν, τὸν ὀδηγήσανε σ' αὐτὸ τὸ νησί μέσα σὲ φοινικικὲς τριήρεις—μ' ἀρέσει νὰ συλλογοῦμαι πὸς μπορεῖ νὰ πρωτόρθε ὁ Θεὸς μέσα σὲ πλοίαρια μὲ κινέζικους δράκοντες, γιὰτὶ καὶ τοῦτος ἔχει τὴν παγὸδα του σὲ μιὰ σύσκια γωνιά τῆς καρδιάς μου καὶ κυκλοφέρει ἀπὸ ἀμέτρητα χρόνια καὶ χαμογελᾷ κοροῖδευτικὰ κι' ἀδιάφορα. Οἱ κάτοικοι, οἱ πέρα καὶ δῶθε ἀπὸ τὸ Νεῖλο, ξεμπαρκάρανε ἄλλοτε ἐδῶ τὰ γεωμετρικὰ ξόανα τους, ἀπὸ ξύλο κι' ἀπὸ πηλό, ξόανα δίχως ἀγάπη καὶ διψασμένα γι' ἀνθρώπινες θυσίες. Εἶναι ἓνα τοπιὸ θαλασσινὸ μπασμένο σὲ τρεῖς κύκλους. Κ' εἶναι ὁ ἓνας κύκλος χώρος γεωμετρικός, πὸν ὀρίζει καὶ καταδικάζει τ' ἀνθρώπινο πάθος, τὸ θεῖο ἀνθρώπινο πάθος, φυλακισμένο σὲ λογικὰ σχήματα. Κ' εἶναι ὁ δεύτερος κύκλος ἓνας ἦχος πὸν βγαίνει ὑπόκωφος ἀπὸ τὶς πηγὲς τ' ἀνθρώπου κι' ἀπὸ τὶς ρίζες τῆς ὀργιαστικῆς βλάστησής του κι' ἀπὸ τ' ἀφρικανικὰ ταμπούρα πὸν χτυποῦνε μ' ἐξακολουθητικὸ ρυθμὸ στὴν καρδιά τ' ἀνθρώπου πὸν στέκεται κι' οὐρλιάζει ἀπάνω στὰ σταυροδρόμια τῶν φυλῶν. Κ' εἶναι ὁ τρίτος κύκλος τὸ κενό, πὸν δὲν ἀρμύζει στὴν ἀνθρώπινη ἀξιοπρέπεια νὰ τὸ γιομίσαις μὲ λόγια. Καὶ πάνω ἀπὸ τὸ θαλασσινὸ τοπιὸ αὐτό, τὸ φεγγάρι ταξιδεμένο, μυριοταξιδεμένο ἀπάνω ἀπὸ τὰ ἐπίπεδα τῆς οἰκουμένης, στιγμιατισμένο σὰν τοὺς ναυτικούς πὸν ἐδιψάσανε τὶς λαχτάρες τους σ' ὅλη τὴ γῆς, καὶ κίτρινος σὰν ὄριμος λωτός, ὃ τὸ ἀνιστόρητο φεγγάρι, κοίταζε εἰρωνικὸ κι' ἀδιάφορο καὶ παγωμένο τ' ἀνθρώπινα ὄντα, πὸν ἡ φύση πιά δὲν τὰ χωροῦσε κι' ἡ μοῖρα τους ἦταν ἄδηλη.

Γυναῖκες μὲ φίδια, γιὰ περιδέραια, πλανηθήκανε ἀπάνω σ' αὐτὰ τ' ἀργιλώδη χώματα, καὶ μέσα ἀπὸ τὰ πετρώματα τοῦ ἀσβέστη φυτρῶσανε κρῖνα κι' ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ κάτασπρα κρῖνα τοῦτα κυκλοφορήσανε Προίγκηπες μὲ βοστρυχωμένα μαλλιά καὶ κρῖκους στὴ μέση τους. Παλάτια βαρεῖα τετραγωνικὰ κι' εὐθύγραμμα στήσανε τοὺς ὄγκους τους πάνω σὲ κοντόχοντρος κίονες. Γραμμὲς εὐθεῖες καὶ παράλληλες μᾶς κληρονόμησαν ἀγαπημένοι μου, γιὰ νὰ σφαλῆξουν τὸ σκῆνωμα τῆς θεότητας μέσα στὸν τάφο. Σχήματα ὀρθογώνια μᾶς ἄφησαν γιὰ νὰ φυλακίσουν τὴν ἀπέραντη καρδιά σου μέσα στὸ χῶμα, Ὅμορφα τὸ ἀνθρώπινο κορμιοῦ μας! Κάτω ἀπὸ τοὺς ὄγκους αὐτοὺς θὰ μᾶς σκεπάζουν, γιὰ νὰ μπορέσει ἡ μνήμη τῆς γῆς νὰ μᾶς ἀναγνωρίσει, ἀγαπημένοι μου!

Κ' ἤρθαν οἱ ξανθοὶ ἀπὸ τὸ Βορρᾶ, πέρα ἀπὸ τὸν Ὀλυμπο καὶ τὸν Αἴμο, ἀναθρέψανε τὸ Θεὸ τους στὰ δικά μας βουνὰ μὲ τὸ γάλα τῆς Ἀμάθειας κι' οἱ λαοὶ μας πρῶτοι τοῦ διδάξανε τὸ χορὸ, τὸ τραγούδι, τὸ γέλοιο—τὸν καρπὸ τῆς εὐκρατῆς ὥρας. Οἱ ἑλληνικοὶ Θεοί, ὁ ἓνας ὕστερα ἀπὸ τὸν ἄλλο κατοικήσανε στὴν ψυχὴ τοῦ νησιοῦ μου, καὶ μέσα ἀπὸ τὴν εὐφορία τῆς γυναικειᾶς κοιλιᾶς, μέσα ἀπὸ τὴ φωτιά καὶ τὸ νερό, μέσα ἀπὸ τὶς τυφλὲς καὶ σκοτεινὲς δυνάμεις τοῦ σύμπαντος κόσμου, ἀνατείλανε τὰ μυστήρια τῆς θεότητας. Κ' οἱ μῦστες, μέσα ἀπὸ τοὺς τρίορθομους κίονες τῶν ναῶν, μέσα ἀπὸ τὶς νύχτες τοῦ ἔαρος, γονιμοποίησανε στὴν ψυχὴ τους τὴν αἰώνια ἀλήθεια τῆς φύσης καὶ τῆς Ὅμορφιάς... Μὰ τὸ νησί μου δὲν μποροῦσε νὰ χωρέσει μέσα στὴν ἑλληνικὴ θεότητα μόνο. Στὸ ἄπειρο τῆς ἐσωτερικῆς ἀτομικότητος τοῦ τόπου μου, τοῦ ἄγριου καὶ στὸν ἑαυτὸ του σφηνωμένου, ὁ Ἕλληνας δὲ μπόρεσε νὰ προχωρήσει. Κ' ἡ Ἀσία ἔστειλε τὸν τελευταῖο θεὸ τῆς, πὸν ἀπὸ τότε ζεῖ σ' ἓνα σφιχτὸ ἀγκάλιασμα στὴν ψυχὴ τοῦ λαοῦ τούτου μὲ τὸ Διόνυσο καὶ τὸν Ἀπόλλωνα. Τὸ νησί μου, μὲ τὶς πολλὲς προσεχόχες του, μὲ τ' ἀνήσχητα τανύσματά του πρὸς τὸ ἄπειρο, μὲ τὶς γωνιές, τὶς ἀνισότητες καὶ τὶς ἐξάρσεις του, βροῆκε στὴ φωνὴ τοῦ τριαδικοῦ Θεοῦ, τὴ δικαιοσύνη του.

Ὑστερα οἱ λαοὶ ἄρχισαν νὰ περνοῦν ἀπανωτὰ—μ' ἄς ἀφήσουμε ὄλους αὐτοὺς τοὺς ἐξαίστους πατεράδες στὴν ἱερὴ ἀγκαλιὰ τῆς σιωπῆς, γιὰτὶ ἡ μνήμη δὲν πρέπει ν' ἀστοχήσει κι' ἡ Ἱστορία δὲν πρέπει νὰ σφάλει στὴν κρίσι τῆς. Ἄς εἶναι εὐλογημένη ἡ στιγμή πὸν πατήσανε ἀπάνω στ' ἅγια χῶματα τῆς Κρήτης, γιὰ νὰ τὰ ποτίσουνε χολὴ καὶ φαρμάκι, γιὰ νὰ μᾶς διοχετέψουνε τὸ ξενομπασάρικο αἷμα τους καὶ νὰ μᾶς καινούργησουνε. Ἄς εἶναι εὐλογημένες οἱ ἀρετὲς κ' οἱ κακίες τους, πὸν μᾶς ἀντριέψανε δίνοντας μας καὶ τὰ δικά μάτια γιὰ νὰ θωροῦμε τὸν κόσμο καὶ τὸ ἀνύπαρχτο. Γιὰ νὰ θωροῦμε καὶ νὰ γελοῦμε νὰ παίζουμε μὲ τὸ θάνατο καὶ νὰ μὴν τσιγκουνεύομαστε τὸν ἑαυτὸ μας.

Τὴ στιγμή τούτη, πὸν σᾶς μιλῶ, ἀκούω, ἀκόμα, στὸ κελνερίμι, τὸ βαρὺ περπάτημα τοῦ Ἀλαμάνου, τοῦ ὕστερου λαοῦ πὸν ἤθε νὰ πατήσει τὸν Κρητικὸ βράχο, ὑπακούοντας, πέρα ἀπὸ τὶς ἀνθρώπινες βουλές, στὶς μυστηριακὲς ἐπιταγὲς τῆς Ἱστορίας. Βαφήκανε μιὰν ἀκόμα φορὰ τὰ χῶματα ἀπὸ αἷμα, στήσανε οἱ κρητικοὶ λεβέντες τὰ σώματά τους μπαϊράκι, πήσανε οἱ οὐρανοὶ ἀπὸ δλόμαυρα σιδερένια πουλιά, ἐρημώθηκαν οἱ πολιτείες καὶ τὰ χωριά, γιόμισε ὁ ἀέρας ἀπίθανες φλόγες καὶ καπνοὺς, τὰ καρᾶβια πετάγονταν τ' ἀψηλῶν, κι' ἔβρεξε τὸ μαῦρο σύννεφο λάδι κι' αἰθάλη κι' ἄγκυρες καὶ τραβέρσες καὶ ξάρτια, πουλθηθήκανε ἄντρες καὶ γυναῖκες στὰ παζάρια τοῦ θανάτου, ἄνοιξε ἡ Κυβέλη τὰ σκέλια τῆς καὶ δέχτηκε τὸν ξένο σπόρο—κι' ἡ θηλυκὰ γυναικία, πὸν κατοικεῖ μιὰν ἄκρα τῆς καρδιάς μου, ἔσκουξε τρεῖς φροξές.

Θὰ καταλαγιάσει καὶ τοῦτος ὁ θάνατος, πὸν θὰ πάει, ἀπάνω στὴν κρητικὴ γῆ, κι' ἡ ἀνοιξὴ θάρθει καὶ θὰ γιομίσουνε λουλουδία τὰ μάτια μας, καὶ τὰ χέρια καὶ τὰ μναλὰ τοῦ ἀνθρώπου θὰ πασχίσουνε νὰ ξαναστηλώσουνε ὅσα κατὰστρεψε ἡ σημαγὴ.

Τὴ στιγμή τούτη πὸν σᾶς μιλῶ, φυλακισμένος ἀνάμεσα στοὺς τέσσερις τοίχους ἐνὸς δωματίου ψεύτικου, δίχως χῶμα, δίχως ψυχὴ, μ' ὅλα τὰ γνωρίσματα τοῦ σύγχρονου πολιτισμοῦ, πὸν πῆγε νὰ μᾶς ἐξαπατήσει φέροντας πλήρωσι σ' ἀνάγκες πὸν τὸ ἀνθρώπινο γένος ποτὲ δὲν εἶχε, ἀποπλανώντας τὸ ἀσκητικὸ μας ἴδανικό, στριμωγμένος

ανάμεσα σ' ὄγκους ἀπὸ βιβλία, σὲ σκοτεινόχρωμα χαλιὰ καὶ κουρτίνες, πᾶν νὰ ξεχάσω τὸ ἠλιακὸ φῶς καὶ τὴν ἀνθισμένη δουλειὰ τῆς ἔξοχῆς. Βυθισμένος στὴν ἄβυσσό μου, πᾶν νὰ δῶ τὴν ἀνάμνηση τῆς Κρήτης, τὴ ριζωμένη στὰ μεγαλύτερα βάρη τῆς, στὰ πιὸ πηχτὰ σκοτάδια τῆς. Στὰ σκοτάδια τῆς ψυχῆς ἐκεῖνα, ποὺ λησμονᾶς κι' ὁ ἴδιος ἀκόμα, ἂν τὰ σκοτάδια αὐτὰ εἶναι τὰ δικὰ σου, ἢ κάτι ἄλλο, ποὺ φεύγει πέρα ἀπὸ τὴν ἀνθρω-
πινὴν ὑπαρξή μας καὶ γίνεται ἕνα μὲ τὴ φύση καὶ μὲ τὸ ἄπειρο.

Κι' ὅ,τι εἶδα μέσα μου, ὅ,τι θυμῆθηκα μέσα μου, ἀπὸ τὴν εἰκόνα τῆς Κρήτης, εἶναι τοῦτο: ἄγρια καὶ ξερὰ βράχια, ποὺ πάνω τους φυτρῶναι μόνο ἕνα φυτὸ, ὁ δίχταμος—ὑποπράσινος καὶ χνουδωτός. Φοιγμένα ἀπὸ τὸν ἥλιο χρώματα, λιόδεντρα κι' ἀμπέλια ποὺ σακροφαλώνουν στὶς βουνοπλαγιές, καὶ τὰ βουνὰ ποὺ ἀνεβαίνουν καὶ κατεβαίνουν—ὧ τίς ἀσερνικὲς κορητικὲς μαδάρες! Ἐνα πλῆθος ἑοικησίων κορυμμένα στὰ πιὸ ἀπίθανα μέρη, μὲ τοίχους βαρειοῦς καὶ χοντρούς. Σπίτια παλιά, τετράγωνα, μὲ στρουγγυλὲς πόρτες ποὺ τὶς μανταλώνουν βαρειὲς σιδερένιες ἀμπάρες, κι' ἕνα ἢ δύο παράθυρα μικρὰ καὶ σιδερόφρακτα. Σπίτια βουβὰ σὰ φυλακὲς, μ' ἐσωτερικὲς μεγάλες καμάρες, τζάκια πελώρια κι' ἀλόκες χτισμένες στοὺς τοίχους, ποὺ τὰ κατοικοῦν ψηλὲς μαυρο-
ντυμένες γυναῖκες ποὺ σιωποῦν κι' ἄντρες ψηλόλιγνοι μ' ἀσκητικὰ πρόσωπα, μὲ μαυρομαντηλωμένα κεφάλια κι' ἄρματωμένα κορμιά. Γαβάθες μὲ μικρὲς μαῦρες ἐλῆες καὶ ψωμι κριθαρένιο, γάλα, κρασὶ καὶ μέλι. Ὅπλα καὶ βυζαντινὰ εἰκονίσματα. Πολεμιστὲς καὶ Παναγίτες. Ὅ,τι κύρια ξεχωρίζω μέσα μου εἶναι τὸ μαῦρο χρῶμα, τὰ βυζαντινά, παρεκκλήσια κι' ἡ σιωπὴ τῶν ἀνθρώπων. Ἡ σιωπὴ, ποὺ σπάνια σπάζει μέσα μου, γιὰ νὰ μὲ τραντάξει ὡς τὰ συνθέμελά μου ἕνα τραγούδι βαρὺ, σὰν τὰ βουνὰ μας βαρὺ, ποὺ μὲ σπαράζει ἡ δύναμή του, ἔτσι ὅμως τ' ἀκούω νὰ βγαίνει ἀπὸ τὰ σπλάγχνα τῆς φύ-
τρας μου :

*Τὸν ἀντρεωμένο μὴν τὸν κλαῖς ὅσο κι' ἂν ἀστοχήσει
μ' ἂν ἀστοχήσει μιὰ καὶ δυό, πάλλ' ἀντρεωμένους εἶναι,
πάντα εἶναι ἡ πόρτα τοῦ ἀνοιχτοῦ κι' ἡ τάβλα τοῦ στρωμένη,
πάντ' αἴναι οἱ χαροκόποι τοῦ στὴν τάβλα καθισμένοι
καὶ τὸ ἀργυρὸ τοῦ τὸ σκαμνὶν ὁμορφοστολισμένο.
Χαροκοποῦν οἱ φίλοι τοῦ, κάθονται τῶν καὶ πίνουν
καὶ τραγοῦδοῦν ἀντίστικα κι' ἕνας τ' ἄλλοῦ δηγᾶται
σὰν πόσους λάβωσεν ὁ γεῖς, πόσους ἐσκότωσ' ὁ ἄλλος.*

Κι' ἀπηλογοῦμαι ἐγώ, ὁ βλαστός τους, οἰγμένοι στὴν ἀγκαλιὰ τῆς ἀνάμνησης κι' ἀνοίγω τὴν πόρτα μου νὰ καλοδεχτῶ τοὺς πολυαγάπητους πατεράδες τῆς Κρητι-
κῆς γῆς :

Ἡ ἀπόσταση σᾶς εὐτυχῆ μὲς στὴν καρδιά μου, ἀγαπημένοι !

*Ἐλάτε, ἀνέμοι, κι' ἔχουμε στὰ δώματά μου ἀπόψε ξένους.
Πῶ! πῶ! τρελλάθηκεν ὁ Αἴολος πλάι στὰ σπασμένα ἀσκιὰ τοῦ
κι' ὡσὰν ἀγρούπας κυκλοφέρει πάνω ἀπὸ τὴ μνήμη.
Καλὰ δὲ ξέρω ἐγώ, στὴ μέθη μου, Θεέ, ἀσκητῆ, τοῦ ἀνέμου,
κοπέλλι σου καὶ μ' ἔθρεφες, κόρης μου καὶ μ' ἀντρειώνεις.
Ἄχ, καὶ δὲν εἶναι στὴ φωτιὰ φωνὲς ποὺ καίνε τὰ φτερά μου
κι' ἀχόρταγοι τοῦ πόθου ἀητοὶ ποὺ τῶνε μου τὴ μνήμη:
πὲς κι' εἶναι τοῦ Αἴολου ἀσκία κι' ἔσπασαν, φωτιὲς βουερεῖς τοῦ Ἡφαιστοῦ,
δὲν εἶναι τοῦ Αἴολου ἀσκία ποὺ ὅσπασαν, φωτιὲς βουερεῖς τοῦ Ἡφαιστοῦ,
μὰ μ' ἔθρεψε ἡ ἄγρια μάνα μου μὲ τὸ νερὸ τ' Ἀἴα Γιάννη
κι' ἐπαδὰ ἀκούγεις μουγκρικτὰ καρδιᾶς ποὺ δὲν καταλαγιάζουν
κι' ἄνομοις πόθους τῆς ψυχῆς ποὺ μ' ἔγνοια ὁ δαίμονας συμπαίνει.*

Κ' ἔτσι ἦταν. Μέσα στὶς φωτιές, καὶ πιὸ πολὺ τῆς νύχτας τ' Ἀἴα Γιαννιοῦ, ἀκούγα τις φωνές τους ποὺ μὲ φώναζαν. Εἶναι πλῆθος οἱ παρουσίες ποὺ στριφογυρίζουν κοντὰ μου στὴν καρδιὰ τῆς διονυσιακῆς μέθης μου τὰ ψυχοσάββατα. Κόλυβα γιὰ τις ψυχὰς τῶν ἀγαπημένων μας, μέθη ἀπὸ μεροῦσκα κόκκινα κρασιὰ γιὰ τὴν ἀνοιξὴ ποὺ ἔρχεται, τρικυμίζουσαν τὴ μνήμη μου. Τὸ θάνατο, διδάχτηκα τὸ θάνατο μόνο: θαρρῶ πὼς γεννήθηκα γιὰ νὰ μάθω τὸ θάνατο, γιὰ νὰ ἑξοικειωθῶ καὶ νὰ παίξω μὲ τὸ θάνατο καὶ νὰ τὸν διδάξω. Ὁ λαὸς αὐτὸς ποὺ μὲ πέταξε μέσα ἀπὸ τὰ σπλάγχνα του, δὲ φειδωλεύτηκε ποτὲ τὸ πιὸ πολυτιμὸ χάρισμα ποὺ τοῦ δόθηκε, τὴ ζωὴ. Τὴν ἔκαμε τόσο δική του, ποὺ ἔμαθε τί μπορεί νὰ σημαίνει θάνατος. Καί, κάποτε, τὸ αἷμα φύσκασε τις φλέβες μου καὶ γιόμισα ἀνησυχία καὶ τρόμο. Θάρρεψα πὼς εἶμαι τὸ σφαχτάρι ποὺ προορίζανε οἱ πατεράδες μου γιὰ τὸν ἀτεγκτο θεὸ τῆς ράτσας.

Κι' ἀκουσα νὰ πλημμυρίζει, σὰν παλιόροια, στὴν καρδιά μου, ἕνα τραγούδι :

*Πέντε ἦταν τ' ἀδέρφια μου, ποὺ φτάσανε τὴ γνώση,
μὰ ἐγὼ ἔχασα στοργὴ πολλή, λιτὴς καρδιᾶς ἀγάπη:
Θάνατος καὶ δὲ μέτρησε τὸ τί μούχει στερηθεῖ
κι' ἔχουν, βαθεῖα στὰ σπλάγχνα μου, πολλὴν ὀργὴ οἱ προγόνοι
καὶ κλαῖν κι' οὐρλιάζουν καὶ μηροῦν καὶ λὲν καὶ μ' ἀπειλοῦνε:
σὺλε, τὰ χρέος σου ποιοῦ ὄνειρο σ' ἔκαμε νὰ ξεχάσεις,
τὸ χρέος ὀλόκληρης γενεᾶς στοὺς ὄμους σου σηκώνεις!
Ὡ ἀνέμοι, τρυφερὰ παιδιὰ, τοῦ Ὀνειροῦ πιστοὶ δοῦλοι,
ποιοῦ ναι τὸ ἀθάνατο νερὸ νὰ πλένω τὸ κορμὶ μου,
κόρη γερὴ καὶ γόνιμη νὰ σπείρω νύχτα γάμου,
γεννὰ γενναῖα ἀπ' τὰ σκέλια μου νὰ στεῖλω μὲς στὸν αἰῶνα,
νὰ βουβαθοῦν οἱ πρόγονοι ποὺ ὀρίζουν τὴ γεντὰ μου,
νὰ βουβαθοῦν οἱ πρόγονοι τὰ σκέλια μου ποὺ ὀρίζουν.*

Μέσα στὸ αἷμα μου κυκλοφοροῦνε νέγροι καὶ σαρακινοὶ πειρατὲς, κυκλοφορεῖ ἡ Ἀσία κι' ἡ Ἀφρική. Λαίμαργες φωνὲς κραζοῦνε τὴν καρδιά μου οἱ ἀνατολίτες· οἱ βενετσιάνοι μοῦ δῶσανε ὅλη τὴν κάλπικη εὐγένεια τῶν καλῶν τρόπων: μὰ ἡ φωνὴ τῆς φύσης τοῦ νησιοῦ μου δυναμώνει στὴν ψυχῆ μου τὴν αἴσθησι τῶν τριανταριῶν πατεράδων μου ποὺ μὲ τάξανε κληρονόμο τους. Κ' ἕναν ὄρθρο, στὸ διάσελο τῆς Ἁγιά Βαρβάρας, ἀναγνώρισα στὰ στρατεύματα τῶν δροσουλιτῶν, ποὺ σκιάζανε τὸ νότιον ὀρίζοντα τῆς Μεσσαρᾶς, τοὺς τριαντατριῶν πατεράδες τῆς ράτσας μου. Καὶ σέροναν τις ἀρχαῖκες καρρότσες τους. Καὶ σηκώνανε τὰ ὅπλα τους, ὅπλα ὄλων τῶν ἐποχῶν. Κι' ὀδεύανε βιαστικοί, ντυμένοι τὴν καρβουνόσκονη καὶ τὴ σκόνη τοῦ δρόμου. Σίγουρα ὀδεύανε πρὸς τὴν Ἐλούσοβα. Ἐκεῖ πέρα τελειώνει ἡ Ἱστορία τοῦ Κόσμου.

Πενήντα αἰῶνες συνειδητῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς φέρνω στὸ αἷμα μου. Χιλιάδων αἰῶνων τὴν πείρα φέρνω στὴν ψυχῆ μου, ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ ἀναδύθηκε μέσα ἀπὸ τὰ νερὰ ὁ βράχος αὐτός. Πιὸ πέρα ἀκόμα: Ἄπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ σφεντονίστηκε ἡ γήινη σταγόνα ἀπὸ τὸ στῆθος τοῦ ἤλιου. Ἡ πέτρα, τὸ φυτὸ καὶ τὸ ζῶο, ὅλη ἡ ἄγρια φύση, ὅλοι οἱ λαοὶ μοῦ δῶσανε τὴν κληρονομία τους, τὴ δική τους πείρα καὶ τὴ σπουδὴ τους. Μὰ ὁ θάνατος εἶναι ποὺ μοῦ ἔδωσε τὴ δύναμη νὰ σᾶς πῶ τὸ τραγούδι μου, τὸ τραγούδι τῆς φύτρας μου καὶ τῆς φύτρας σας, τὸ τραγούδι τῆς δικῆς μου καὶ τῆς δικῆς σας μοῦρας—γιὰ νὰ σᾶς ἀποκαλύψω τὸν κόσμον ποὺ ἔρχεται: τὸν ἀνύπαρχτον κόσμον.

Μέσα στὸ σπῆτι αὐτὸ, κάθε λόγος ἦταν κι' ἕνα τραγούδι, κάθε κίνησι κι' ἕνας χορὸς, τὸ κάθε μας ἀγγιγγα ἦταν χὰδι, κι' ἡ ἀγάπη ποὺ φώλιαζε στὴν καρδιά μας, ἦταν τόσο βαθεῖα, μᾶς ἔκανε τόσο καλοῦς, ποὺ οὔτε μιὰ στιγμὴ δὲ σκεφτόταν κανεὶς ἀπὸ μᾶς, νὰ πειράξει καὶ τὸ πιὸ μικρὸ ζῶο τοῦ θεοῦ. Ποτὲ δὲν ἦταν τὰ λουλούδια ἀρκετὰ χρωματισμένα γιὰ ν' ἀναπαύουν τὰ μάτια τῶν ἀγαπημένων μας. Ποτὲ δὲν κελαιδοῦσαν τὰ πουλιὰ τόσο εὐθύμια γιὰ νὰ ξεκουράσουνε τὴν ἀκοῆ τῶν ἀγαπημένων μας. Μὰ ἐνωθηθα

ἔγω καλά τὸ ἀστροπελέκι πού ἐκρυβε ἡ εὐδία τῆς ἀτμόσφαιρας αὐτῆς. Θέ μου, ρίξε ἀπάνω σέ μένα ὅλη τὴν ὀργή σου—διῶξε τὴν ἀπειλή σου ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους μου. Μὰ ὁ θεός, θές γιατί ὁ θυμός του εἶναι ἀνελέητος, θές γιατί εἶχα τὴν ψυχὴ μου ἀκάθαρτη, (καὶ τὴν εἶχα ἀπὸ ὅλες τὶς βρωμιῆς τῆς Ἱστορίας), ἔρριξε τὴν κατάρα του ἀπάνω στὸν πιὸ ἀγαπημένο μου σύντροφο. Ὁ θάνατος στάθηκε δίπλα μου ἄγριος κι' ἀδιάφορος, γιομίζοντάς με κατάπληξη. Τιμώρησε τὴν ἀλαζονεία μου, μοῦ δίδαξε τὶς βασιλικές κ' αἰώνιες ἀλήθειες τῆς φύσης καὶ συμφιλιωθήκαμε.

ΜΕΡΟΣ Β'

**Υπάρχουνε ἄνθρωποι πού εἶναι καταδικασμένοι
νὰ περιμένουν αἰῶνα τὴν ἐνηλικίωσή τους.*

F. DOSTOJEWSKIJ

ΟΝΕΙΡΟ

Ἕνας μικρὸς ἀριθμὸς ἀνθρώπων σκορπισμένος ἀπάνω στὴ μικρότατη γῆ; ἐπὶ αἰῶνες τρώει καὶ πεινᾷ, κοιμάται, μισεὶ καὶ συνουσιάζεται. Περισσότερο μισεὶ καὶ συνουσιάζεται. Τὰ γυμνά σώματά τους σκεπάζουνε ὅλο τὸ παχὺ κορμί τοῦ ἐδάφους, τὴν ἀνοιξιὰτικὴ γλόη καὶ τὶς ἀφθονίες τῶν φθινοπωρινῶν βλαστήσεων, σὰ μιὰ λευκὴ καὶ ρόδινη λάσπη σὰ μιὰ λάσπη μόνιμη, αἰῶνια πρὸ οἱ ἀστεροσκοποὶ τῶν ξένων πλανητῶν τὴν εἶχαν ἐπισημάνει. Στὶς μεγάλες νύχτες τὰ φεγγάρια ἀνεβαίνουν καὶ κατεβαίνουν στὸν οὐρανό, πέφτουν μέσα στὶς λίμνες καὶ στὶς νεκρὲς θάλασσες, πάλι ἀνυψώνονται στοὺς οὐρανοὺς κι' ἀπο κεῖ λούζουν τὰ γυμνά σώματα μ' ἕνα πηχτὸ ἀσημένιο φῶς ὄνειρου, κ' οἱ ἐπιθυμίες πολλὲς μαζί, σὰ σμῆνος περιστέρια, ἀφανίζονται κάτω ἀπὸ τὸν ὀρίζοντα τῶν δέντρων, ἀνάμεσα ἀπὸ τὶς φωνὲς τοῦ ζωϊκοῦ βασιλείου. Ἔτσι, οἱ ἄνθρωποι μένουν ἄδειοι ἀπὸ ἐπιθυμίες, κενοὶ ἀπὸ χαρὰ κι' ἀπὸ πόνο. Θαρῶ πὼς οἱ ἄνθρωποι δὲ γνῶρισαν ποτὲ τί θὰ πεῖ χαρὰ καὶ τί σημαίνει πόνος, ἂν καὶ πάρα πολλὲς φορὲς ἐπαναλάβαιναν τὶς λέξεις αὐτὲς κι' ἄλλες πολλὲς, πού ἀπάνω τους ἐστήριξαν τὴν εὐδαιμονία τους. Οἱ ἄνθρωποι ἐστήριξαν τὴν εὐδαιμονία τους ἀπάνω σὲ λέξεις. Οἱ ἄνθρωποι πλησιάζουν ὁ ἕνας τὸν ἄλλο, ἀλλάζουν σὲ συνθηματικούς ἤχους τὶς καρδιές τους καὶ πάλι χωρίζουν μ' ἄλλες λέξεις πού τὶς γιομίζει ἡ ἀπογοήτευση κ' ἡ ἀηδία. Ὁλόκληρη ἡ ἀνθρωπότητα σβῆνει κάτω ἀπὸ τὴν φαρμακερὴ γοητεία μιᾶς ἀτέλειωτης συνουσίας.

Ὁ ἥρωάς μας, ἥρωας καὶ μύστης, προφήτης καὶ νοσταλγός, ἔζησε ὁλότελα τυχαῖα τὸν εἰκοστὸ αἰῶνα, σὲ μιὰ γωνιά τῆς γῆς, χαμένης ἀπάνω στὴν ὑδρόγειο σφαίρα. Μεγαλωμένος ἀνάμεσα στὰ ἐρεῖπια πολιτισμῶν πού διάρκεσαν χιλιάδες καὶ χιλιάδες χρόνια, ρίχνοντας τὸ βλέμμα του πίσω στὴν Ἱστορία καὶ στὶς σύγχρονές του πραγματικότητες, αἰσθάνθηκε μιὰ δύναμη ἀνήκουστη μ' ἀλλόκοτα ἐπιφανόμενα μέσα του, καὶ δὲ θάξερε νὰ πεῖ ἂν τοῦτο ἦταν ζωὴ ἢ θάνατος, μὰ ὡστόσο τὸ ἴδιο ἐπιταχτική: Κάτι πού ἔμοιαζε νὰ κυμαίνεται ἀνάμεσα στὴ ζωὴ καὶ στὸ θάνατο, πού τοῦ ἔδιδε τὴ σχεδὸν ὑπερφυσικὴ αἴσθησι πὼς δροῦσε κι' ἀνάσαινε ἔξω ἀπὸ τὸ χρόνο κι' ἀπὸ τὸν τόπο, σὲ μιὰ διαρκῆ ἀπουσία. Τὰ δράματά του μεγάλωναν μὲ τὸν καιρὸ, ὥσπου πέρασε στὸ δειλινὸν ὀρίζοντα μιᾶς ἐξάσιας καλοκαιριάτικης ἐσπέρας, σὰ μιὰ σιὰ μ' ἀπατηλὲς διαστάσεις, πού σκέπαζε γιὰ λίγο τὴν ἀνέγνοια χαρὰ ὅσων τὴν ἀντίκρουσαν νὰ φεύγει.

Συχνά, καθισμένος ἀπέναντί μας, κοιτάζοντάς μας βαθειὰ μέσα στὰ μάτια, τόσο πού ἡ ψυχὴ μας φτερούγιζε ἀνήσυχη μέσα μας ἀπὸ τὴν ξένη παρουσία πού εἰσχωροῦσε στ' ἄδυτά της, ἔκανε τὶς ἐξομολογήσεις του. Στὴν ἀρχὴ φράσεις χωρὶς εἰρμό, χωρὶς ἐσω-

τερικὴ τάξη καὶ συνέπεια, σὰ νὰ ἔκανε βυθομετρήσεις στὴν εὐαισθησία μας καὶ στὴν ψυχολογικὴ μας ἐπάρκεια, δίνοντας μιὰν ἔκφραση σχηματοποιημένη στὰ λεγόμενά του: «... Ὁ θάνατος εἶναι κι' αὐτὸς μουσικὴ. Μὰ μιὰ μουσικὴ ὄχι κυκλική, κάτι τὸ ἀπόλυτο, πού ἀφήνει κενὰ γιὰ νὰ τὰ συμπληρώσεις μὲ τὴ δική σου σιωπὴ, τὴ γεννημένη ἀπὸ ἤχους μουσικούς. Τίποτα δὲν εἶναι τόσο κυριαρχικὸ μέσα μου ὅσο ἕνα κρᾶμα ἔρωτος καὶ θανάτου. Μὰ δὲ θέλω νὰ δώσετε ἔννοια στὸ λόγο μου, πού τοῦ εἶναι ἄγνωστη. Ἄς ἐννοήσει μόνο ὁποῖος μπορεῖ νὰ ἐννοεῖ.»

Ἀπάνω στὸ γλωσσὸ του πρόσωπο, τὸ τόσο νεανικὸ, περνοῦσαν τὰ σύννεφα μιᾶς σκοτεινῆς καὶ ἄδηλης παρουσίας. Στὰ χεῖλη του μετεωρίζονταν ἕνα χαμόγελο, ἄγνωστο στοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους πού δὲν ἔχουν τὴ δύναμη νὰ ὀνειρεύονται. Ἡ σιωπὴ πού μᾶς σκέπαζε ταλαντευόταν ἀπάνω στὶς ἀνάσες μας, πίσω ἀπὸ τὰ γνοιασμένα μέτωπά μας, στὰ κλειστὰ χεῖλη μας καὶ στὰ βουβὰ βιβλία τῆς ἐταξέρας. Ἀπέναντί μας, στὸν τοῖχο, κρεμόταν ἡ μόνη εἰκόνα πού διακοσμοῦσε τὸ δωμάτιο: Ὁ κνωσαϊκὸς Πρίγκηπας μὲ τὰ κρῖνα. Ντελικάτο καὶ νευρικὸ κορμί, πού φαίνεται ν' ἀνυψώνεται σὰ φλόγα, σὰ χορδὴ πού τανύεται, σὰν εὐθεῖα πού προχωρεῖ πρὸς τὸ ἄπειρο, βαδίζει πάντα ἀντίκρουμα ὁ Πρίγκηπας ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ λεπτὰ κοτσάνια τῶν κρῖνων, πού δὲν τὰ βαραίνει οὔτε ἡ ὑποψία τῆς ἀνθισθῆς τους.

Κοντὰ τοῦ ὁ χρόνος ἔφευγε κ' ἡ κάθε ἐρχόμενη στιγμή μᾶς πλούτιζε μὲ μιὰ νέα ἐμπειρία, πού ἔδιδε ἕνα ἄλλο χρῶμα στὰ περασμένα μας κ' ἐπηρεάζε τὰ μελλούμενά μας. Ἐμεῖς οἱ ἀνίδεοι μὲ τὰ σχηματοποιημένα ὄνειρα, νιώθαμε πὼς ἡ σιωπὴ, ἀκόμα κ' ἡ πιὸ στυγνὴ, ἔπαιρνε τὶς προεκτάσεις μιᾶς μαγείας γεμάτης δέος, ἐνὸς ἀγαθοῦ, πού ἡ γεύση του πίκριζε τὸ δηλητήριο ἐνὸς ἀνέκφραστου τέλους. Ὅταν ἔσπαζε ξανά ἡ σιωπὴ, ὁ λόγος του εἶχε μιὰν ἔκφραση ἀφρώδη, μεστὴ ἀπὸ χυμό, κ' ἦταν σὰν ἕνα παραλίρωμα πυρετῶδες. Ἡ φωνὴ του φαινόταν σὰ νὰ ἔφτανε ἀπὸ πολὺ μακρὰ, κ' ἐμεῖς, κλείνοντας τὰ μάτια, εἶχαμε τὴν αἴσθησι, τὴν πολὺ πραγματικὴ, τῶν τεχνητῶν παραδείσων:

«... Εἶχαν φανεῖ μιὰ μέρα ψηλὰ στὸν ὀρίζοντα τοῦ δροῦμου. Ἦταν ὁ συρφετὸς ἐνὸς κόσμου ἀπὸ ἀνθρώπους, ζῶα καὶ φυτὰ, πού βιάδιζε μέσα ἀπὸ ἕνα πελώριο σύννεφο σκόνης, πού τὸν σκέπαζε ὡς ἐρχόμενα κατὰ δῶθε. Ἡ πορεία τους εἶχε κάτι τὸ βιβλικό. Εἶχε κάτι ἀπὸ τὴ μετοικεσία τῆς Βαβυλώνας καὶ κάτι ἀπὸ τὰ στήφη τοῦ Ἰσραὴλ, ὅταν ἐγγαταλείπανε τὴν Αἴγυπτο μὲ τὸ Μωυσέα γιὰ νὰ κατακτήσουν τὴ γῆ τῆς Ἐπαγγελίας. Μπροστὰ πήγαιναν οἱ γέροι Πατριάρχες τῆς φυλῆς κι' ἀκολουθοῦσαν οἱ ὄριμοι ἄντρες καὶ τὰ παλληκάρια, μὲ τὶς γυναῖκες καὶ τὰ μικρὰ παιδιά. Τεράστιες βοδάμαξες, πού τὶς τραβοῦσαν βουβάλια, ἔκλειναν τὴν πορεία, συνοδευμένες ἀπὸ καβαλλάρηδες ἀπάνω σὲ λιγνά, εὐκίνητα ἄλογα τῆς ἐρήμου. Οἱ μακροὺς γενειάδες τῶν γερόντων, τὰ μουστάκια τῶν ἀντρῶν καὶ τὰ μαλλιά, τὰ γυμνά πόδια τῶν γυναικῶν, ἦταν κάτασπρα ἀπὸ τὴ σκόνη τῆς μεγάλης πορείας. Τὰ πρόβατα βέλαζαν καὶ τὰ βώδια μογκάνιζαν ἡμερὰ. Ὅλη ἡ ἐρημὴ ἔξοχὴ γιόμιζε ἀπὸ τὴ φωνὴ τοῦ ἀνθρώπου, ἀπὸ τὸ βαρὺ κύλισμα τῶν ἀμαξῶν, τὶς κραυγὲς τῶν ζῶων καὶ τὰ θροῖσμα τῶν φυλλωμάτων.

Ὅταν ἔφτασαν κοντὰ μας, οἱ γέροι σταμάτησαν, ἐκοίταξαν γύρωθε, ἄκουσαν τὸ νερὸ πού ἀνάβουζε μέσα ἀπὸ τὴ σπηλιὰ καὶ μουρμούριζε ἀπάνω στὰ χαλίγια, ἄκουσαν τὸ σύρσιμο τῆς ἐσπερινῆς ἀνάπνοιας μέσα ἀπὸ τὰ φύλλα κ' ἔδωσαν τὸ σημεῖο τῆς στάσης. Σὲ λίγη ὥρα εἶχαν κατασκηνώσει στήνοντας ἄπειρες σκηνὲς ἀπὸ προβιές, τόσο, πού ἡ ἀκατοίκητη περιοχὴ πληρώθηκε ἀπὸ μιὰ μικρὴ πολιτεία γιομάτη ζωὴ καὶ κίνηση. Μπροδὸς ἀπὸ τὶς σκηνές, ἀπάνω σὲ τρίποδες, βράζανε μεγάλα καζάνια ἕνα πηχτὸ ἄσπρο φαγητὸ καὶ χορταρικά, πού τ' ἀνακάτωναν μὲ μεγάλες ξύλινες κουτάλες. Σκέφτηκα: εἶναι Τσιγγάνοι! Τσιγγάνοι; Οἱ γυναῖκες ἔβγαζαν τὰ βυζιά τους ἔξω ἀπὸ τὸ στενὸ κορσάκι καὶ τὰ δίνανε στὰ μορὰ. Οἱ ἄνδρες λούζονταν καὶ γύμναζαν τὰ γυμνά κορμιά τους γιὰ νὰ τὰ ξεκουράσουν ἀπὸ τὸ δρόμο. Εἶδα μιὰ ὄμορφη μελαχρινὴ γυναῖκα πού ἔδωσε τὸ βυζὶ τῆς σ' ἕνα γέρο. Αὐτὸς τὸ πῆρε, θήλασε κ' ὕστερα τὴ χτύπησε στὸ πρόσωπο. Ἡ γυναῖκα δέχτηκε, σκύβοντας, τὸ χτύπημα καὶ γέλασε ἀπὸ εὐγνωμοσύνη κι' ἀπὸ πόνο. Εἶναι τσιγγάνοι! εἶπα κ' ἔφυγα.

Τὴ νύχτα, ἡ μητέρα ἔλεγε πὼς εἶχα πυρετό. Τὸ θερμόμετρο ἔδειχνε τριανταοχτὼ κι' ὄχτώ. Ξέρω πὼς δὲν εἶμαι ἄρρωστος, σκεφτόμουν καὶ σηκώθηκα ἀπὸ τὸ κρεββάτι κρυφά, ἐνῶ ἐνιωθα ἕναν ἀνεπαίσθητο, μὰ ἐξακολουθητικὸ πόνο στὸ κεφάλι. Πέρασα στὶς μῦτες τῶν ποδιῶν ἔξω ἀπὸ τὸ δωμάτιο τῶν γονιῶν. Ἡ πόρτα ἦταν ἀνοιχτή, μὰ ἐκεῖνοι κοιμόνταν βαθειά. Ὁ πατέρας στὸν ὕπνο του ἦταν τόσο ἥρεμος, τόσο γλυκὸς πού δὲν εἶχε τίποτα ἀπὸ τὴν αὐστηρότητα, πού τόσο καλά γνῶρίζα, στὸ πρόσωπό του, καὶ τὸ γλυκύτατο κεφάλι τῆς μάνας μου ἀναπαυόταν μιὰ παλάμη μακρύτερα ἀπὸ τὸ κεφάλι τοῦ ἀφέντη της. Τοὺς κοιτάξα ἐκστατικὸς λίγο, ἐνῶ κάτι, μέσα μου, σὰ νὰ με τυραννοῦσε. Κατέβηκα σιγὰ τὶς σκάλες, ἔδωσα ἕνα κομματί ψωμί στὸ Λίγκο γιὰ νὰ μὴ γανγίσει κ' ἐτοιμάστηκα νὰ βγῶ ἔξω. Ἐπειδὴ ἡ μεγάλη πόρτα τῆς αὐλῆς ἦταν κλειστή, σκαρφάλωσα στὸ πιὸ χαμηλὸ μέρος τοῦ τοίχου, πού κύκλωνε τὸν κήπο, καὶ πῆδησα ἔξω στὸν ἐξοχικὸ δρόμο. Ἐπеса ἔλαφρά ἀπάνω στὸ πατημένο χορτάρι. Μοῦ φάνηκε μαλακό, ἦταν σὰν κερένιο, θαρροῦσα πὼς ἄγγιζα ἕνα πεθαμένο. Πέρασα ἀπὸ τὸ στενὸ δρόμο γρήγορα καὶ βγήκα ἔξω ἀπὸ τὶς ἀνάριες καὶ μεγάλες σκιές τῶν σπιτιῶν. Ἐσυχία παντοῦ. Ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ φώναζε μιὰ κοντινὴ κουκουβάγια πού ἄλλες μακρυνότερες ἔπαιρναν τὴ φωνή της καὶ τὴν ἐπαναλάβαιναν ταχτικά, ταρασσοντας τὴ σιωπὴ τοῦ ὑπαίθρου. Ὅσο ἔφτανα στὴν κατασκήνωση, τόσο πιὸ πολὺ με πλησίαζαν φωνές καὶ παραέξανα βογγητά. Μπροστὰ στὶς σκηνές ἀναβάν μεγάλες φωτιές πού ἔκαιαν μὲ κούτσουρα. Οἱ γυναῖκες ἔρριχναν διάφορα φῦλλα, πού δὲν εἶχαν ὄνομα, στὶς φλόγες, κ' ἡ ἀτμόσφαιρα ἐρεθιζόταν. Οἱ ἄντρες κρατοῦσαν πῆλινες κοῦπες στὰ χέρια πού τὶς ἀδείαζαν, ἐνῶ ἄλλες γυναῖκες τὶς ξαναγέμιζαν ἀπὸ κοντόχοντρες ὑδρίες πού τὶς περιφέρανε ἀνάμεσα στὶς συντροφίες. Κάποτε κάποτε παχειὰ δμαδικὰ γέλοια ἀκούγονταν σὰ νὰ κυλοῦσαν σιδερένια βαρέλια σὲ καλντηρίμια.

Ἔνας πολὺ τριχωτὸς ἄνθρωπος πηδοῦσε καὶ κυλιότανε χάμου κ' ἐβγαζε μικρὲς κομμένες φωνές γέλοιου κάθε φορὰ πού οἱ ἄλλοι γύρω του γελοῦσαν ξεκαρδιστικά καὶ τὸν ἔφτυναν. Ὁ πατέρας του θάταν ἀρκοῦδα, εἶπα στοχαστικά στὸν ἑαυτό μου κι' ἀκούμπησα σ' ἕνα δέντρο. Τὰ βλέφαρά μου βάραιναν ἀπὸ τὴν κούραση. Ἐκοψα ἕνα φύλλο κι' ἄρχισα νὰ τὸ μασῶ ἀφηρημένος. Μὰ τὸ φύλλο ἦταν πικρὸ σὰν ἀλόη, ἦταν ἕνα χαρουπόφυλλο καὶ τότε τὸ ἔφτυσα πάνω στὸν τριχωτὸν ἄνθρωπο πού περπατοῦσε μὲ τὰ τέσσερα. Ξαφνικὰ κάτι σφύριξε σ' αὐτὸ μου κ' ἐνιωσα ἕνα ἔλαφρὸ τσοῦξιμο στὴν ἄκρη τῆς ἐπιδερμίδας. Στὸν κορμὸ τοῦ δέντρου ἦταν καρφωμένο ἕνα ἐγχειρίδιο. Ἄντιχον μου δυὸ μάτια μὲ κοιτάζαν πολὺ σοβαρά. Ἐνιωσα μέσα μου μιὰ παρόρμηση πού πάλευε ἐνάντια στὴ θέλησή μου, πού ἦταν δυνατώτερη ἀπὸ τὴ θέλησή μου. Ἀρπάξα τὸ μαχαίρι καὶ τὸ κάρφωσα στὸ στήθος τοῦ ἀρκοιδάνθρωπου. Μὲ κοιτάζε γελώντας κοροϊδευτικά κ' ὕστερα πέθανε. Οἱ ἄνθρωποι γέλασαν κι' αὐτοὶ ἀπὸ τὴν καρδιά τους, τόσο πού πόνεσε ἡ μέση τους ἀπὸ τὰ πολλὰ γέλοια καὶ μ' ἀγάπησαν. Μὲ πλησίαζαν σάμπως νὰ ἤμουν κανένα μικρὸ τέρας, ἔφταναν τὰ μέλη μου, ἔφταναν ὅλο μου τὸ κορμί κι' ἄρχισαν νὰ με γδύνουν. Ἀπλώσαν τὰ χέρια τους στὰ γόνυ μου, σήκωσαν τὰ χέρια τους καὶ μοῦ χάρειψαν τοὺς γυμνοὺς ὤμους, ὅλο μου τὸ κορμί κι' ὁ Νίκος Γαβριήλ θαύμασε τοὺς ἀστραγάλους μου, προσπάθησαν νὰ ζυγίσουν τοὺς μῦες μου κι' ἀκόμα ἔν ἦταν μορετό, ν' ἀγγίξουν τὴν ἔνταση τῆς ὄρασης καὶ τῆς ἀκοῆς μου. Ἄχ, τὸ κορμί μου ὀλόκληρο τὴν καλοκαιριὰτικὴ μέρα κείνη εἶχε γίνει ἕνα μάτι μόνο κ' ἕνα αὐτί. Καὶ γιὰ μιὰ στιγμὴ ἐνιωσα ἕναν τὴ βάρβαρη αἰσθησὴ τοῦ ἀνθρώπου πού ξέρει πάρα πολλὰ καὶ φώναζε σὰν μέσα ἀπὸ μιὰ βαθειὰ ἔκσταση:

—Ἐμένα ἡ δική μου ἀκοὴ δὲ γνωρίζει τὸ χῶρο τοῦτο τῆς γῆς, πού φυτρώνουν σειρὲς σειρὲς τὰ καλαμπόκια κι' ἀνάμεσα στ' αὐλάκια τους κυκλοφοροῦν οἱ ἀρouraῖοι, γιατί ἡ πηγὴ της βρίσκεται στὸ λόγο τῆς προγονικῆς φύτρας μου καὶ στ' αὐτιὰ τῶν ἀπογόνων μου κ' ἔχει ἀπὸ κεῖ κάτω, ἀπὸ τὰ βάρβαρη τῆς αἰωνιότητος, ὁ λόγος μου τὴν ἀρχὴ του κ' ἡ ἀκοὴ πού θὰ τὸν δεχτεῖ δὲ γεννήθηκε ἀκόμη.

Ἐκεῖνοι μ' ἀκούαν μ' εὐλάβεια κ' ὑποταγὴ κι' ὅλοι μαζί φωνάζανε γύρω μου

σὰν τὸ βουητὸ μιὰς τεράστιας κυφέλης, κουνώντας ἀπαντα τὰ χέρια τους σὰν τὰ κλαδιὰ πού τὰ τυραννεῖ ἕνας δυνατὸς ἄνεμος.

—Πές μας γιὰ τὸ φῶς πού τρέμει στὴν ψυχὴ μας σὰν τὰ νερά τῆς μακρουλῆς θάλασσας πού βρουχέται πίσω ἀπὸ τὰ τελευταῖα βουνὰ πού κλείνουν τὸν ὁρίζοντα τοῦτο.

Τότε στὴν πιὸ ψηλὴ κορφὴ τοῦ ἐγκέφαλου μου, γεννήθηκε γιὰ μιὰ στιγμὴ ἕνα τεράστιο φῶς, ξεκινημένο ἀπὸ τὴ διασπασμένη ἐπιθυμία τῶν ἀνθρώπων καὶ τὸ φῶς εἶχε τὴ διάφορα μιὰς ἀστραπῆς κ' ἡ καρδιά μου βρόντηξε μέσα μου κοχλακίζοντας καὶ μουγκρίζοντας σὰν ἡφαίστιο.

—Ἀνοιξιάτικη ὥρα, πού ὅλα τὰ χελιδόνια, σμήνη, κύκλοι καὶ φτεροκοπήματα, πανηγυρίζουν τὴν αἰώνια χαρὰ τῆς γόνιμης ἐναλλαγῆς. Εἴμαστε μιὰ μεγάλη συντροφία μισόγυμνοι ἄνθρωποι, μισοσκεπασμένοι ἀπὸ προβιές καὶ καθόμαστε ἔξω ἀπὸ σπηλιές, κοντὰ σὲ μεγάλες φωτιές. Οἱ γυναῖκες βυζαίνουν τὰ μωρά μας κ' οἱ ἄντρες μ' ἀκούνε. Μιλῶ γιὰ τ' ἄγρια θεριά πού ἀρχίσανε νὰ σπανίζουν πάνω στὴ γῆ ἀπὸ τὸ κυνήγι πού τοὺς κάνουν. Θάρθει καιρὸς πού δὲ θὰ ὑπάρχει πιὰ τὸ Μαμμουθ πού μᾶς ντύνει καὶ πού μᾶς τρέφει. Καὶ προπαντὸς—ἄς προσέξουμε! ἄς προσέξουμε!—δὲ θὰ ἔχουμε πιὰ τὰ χαυλιόδοντά του γιὰ νὰ στολίζουμε τὶς γυναῖκες καὶ τοὺς ἐφήβους κ' ἔτσι νὰ χαιρούμαστε τὴν Ὄμορφιά. Μιλῶ γιὰ τὶς πέτρες πού δὲν εἶναι πιὰ ἀρκετὰ κατάλληλες γιὰ ἐργαλεῖα μας, μὰ κάτι ἴσως μπορεῖ νὰ γίνει μὲ τὶς ἄλλες πού τὶς θωροῦμε νὰ λυώνουνε στὶς μεγάλες φωτιές. Μιλῶ γιὰ μιὰ μεγάλη δύναμη πού κάθεται μέσα μου καὶ με κάνει νὰ μὴ φοβοῦμαι οὔτε τὸν ἥλιο πιὰ, οὔτε τὸν κεραυνό, οὔτε τὸ σεισμό. Γιὰ μιὰ ἀνησυχία νὰ ζήσω καὶ νὰ πιστέψω τὴ δύναμη κείνη πού θὰ με στείλει μιὰ μέρα πίσω στὸ στοιχεῖο ἀπ' ὅπου πορεύθηκα, πού θὰ με κάνει νὰ περιστρέφομαι πάλι, μιὰ σταγόνα λάβας, γύρω ἀπὸ τοὺς ἥλιους μέσα στὸν πατρικὸ ἐγκέφαλο, γιὰ νὰ ξαναζήσω μιὰ μέρα, ὕστερα ἀπὸ χρόνια χιλιάδες καὶ χιλιάδες, στὸ νοῦ καὶ στὴν καρδιά ἑνὸς ἄλλοπρόσαλλου παιδιοῦ. Ἐγὼ συλλάβει κίολας τὸν ἑαυτό μου νὰ πεθαίνω καὶ νὰ ξαναγεννιέμαι, χωρὶς νὰ χάνομαι, αἰώνια ἀθάνατος, αἰώνια γονιμοποιὸς καὶ γονιμοποιούμενος, δυνατὸς σὰν τὴ μάνα μου τὴν ἔλευθερία, σὰν τὸν πατέρα μου τὸ χάρις καὶ σὰν τὶς ἀδελφές μου πού κάθονται στὴν κορφὴ τοῦ μυαλοῦ μου καὶ με ξεχωρίζουν ἀπὸ τὸ σκουλῆκι, ἀπὸ τὸ πουλι κι' ἀπὸ τὸ ζῶο.

Ἐπειτὴ σιγήθηκε χωρὶς νὰ μιλῶ. Κι' αὐτοὶ δὲ μιλοῦσαν. Μὰ ἐνιωθα πὼς δὲν εἶναι πιὰ ἱκανοποιημένοι. Κ' ἤθελαν νὰ φύγουν... νὰ φύγουν γιὰ νὰ προφτάσουν κάτι πού κι' αὐτοὶ δὲν ἤξεραν τί ἦταν μὰ πού ἐνιωθα νὰ πλανιέται σὰ σύννεφο στὸν ἐγκέφαλό τους, χωρὶς νοητὸ σχῆμα.

Ὅταν τέλειωσα, οἱ ἄνθρωποι κοιτάζαν ὁ ἕνας τὸν ἄλλο παραξευμένοι, ὕστερα ζητωκραύγασαν, μὲ σήκωσαν στὰ χέρια τους καὶ πάλι μ' ἀπόθεσαν χάμου. Ἐγὼ δὲ μποροῦσα νὰ μιλήσω ἄλλο πιὰ. Τὸ φῶς εἶχε σβῆσει ὀλίγετα στὸ μυαλό μου κ' ἔπειτα σιγὰ-σιγὰ, μὰ σίγουρα, σὲ μιὰ λησμονιὰ βαθειὰ καὶ τυραννικῆ. Στ' αὐτί μου μιὰ φωνὴ μουρμούριζε:

—Ἐκαμες φόνο!

Σκέπασα τὸ πρόσωπό μου μὲ τὶς παλάμες τοῦ ἀρκοιδάνθρωπου καὶ ἄρχισα νὰ κλαίω. Τὸ χέρι του ἦταν γκρίζωπο κι' ἀδρὸ πολὺ. Μὰ τὸ ἐνιωσα ἀπαλὸ σὰ χνουδι στὰ μάγουλά μου καὶ ξαφνικὰ εἶδα ἐκστατικὸς πὼς τὸ πῶμα ἄρχιζε ἀνεπαίσθητα νὰ χάνει τὴν πραγματικότητά του. Ἀπὸ στιγμὴ σὲ στιγμὴ γινόταν ὅλο καὶ πιὸ διάφανο, ἔχανε τὸ σχῆμα του, ἴσαμε πού ἔγινε μιὰ μικρὴ σφαίρα, πού ἀφοῦ πῆρε μερικὸς παλμὸς ἀπάνω στὸ γρασίδι, σφύριξε μὲ τὴ δύναμη καὶ λάμποντα τῆς, πού ἔκρουσα τὸ πρόσωπό μου στὸ χῶμα, κ' ἔτσι δὲν τὴν εἶδα πού σφεντονίστηκε πρὸς τὸ στερέωμα, ἀφήνοντας πίσω της τὴ φωτεινὴ γραμμὴ τοῦ διαπτόντα.

Ὅταν σήκωσα τὸ κεφάλι μου οἱ ἄνθρωποι μὲ κοιτάζαν ἔκπληκτοι κι' ἀπογοητευμένοι κ' ὕστερα γιουχαΐσαν. Ἐπιασαν ἀπὸ χάμου λάσπη καὶ μοῦ τὴν πέταξαν στὸ πρόσωπο καὶ πετώντας μου λάσπη ἐφώναζαν ἀγοριέμενοι:

—Δεilé! Δεilé!

Μὲ τὸ χῶμα τὰ μάτια μου στέγνωσαν. Ὑστερα οἱ ἄνθρωποι μ' ἄφησαν μονάχο. Μὰ κάτι αἰσθανόμουν πὼς βάραινε ἄπάνω μου. Ναί, ἀλήθεια, ἦταν τὰ δυὸ μάτια ποὺ μὲ κοίταζαν.

—Ἐτοίμασες τὴν ψυχὴ σου; μὲ ρώτησε. Τὴν ψυχὴ σου θὰ τὴν πάρει τὸ βάρστρο. Ἔλα μαζί μου γιατί μόνο ἐγὼ μπορῶ νὰ σὲ σώσω. Ἐγὼ εἶμαι δυνατός, ἐγώ...

—Ὅχι, ψιθύρισα. Εἶμαι ἓνα παιδί, μονάχα ἓνα παιδί εἶμαι, ποὺ ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ τὴ μάνα του.

Ἐβρεξε τὰ χέρια του καὶ μοῦ ἔπλυνε τὸ πρόσωπο μὲ τὸ χαρακτηριστικὸ τρόπο, ποὺ οἱ χωριάτισσες πλένουν τὰ μικρὰ τους.

—Ἐγὼ σοῦ εἶπα νὰ σκοτώσεις τὸν ἄνθρωπο. Ἔτσι μόνο ετοίμασα ἐγὼ τὴν ψυχὴ μου.

Ἀπόμεινα ἐκπληκτος καὶ κοίταζα τὰ χέρια μου. Οὔτε ὑποψία αἵματος δὲν τὰ σκίαζε. Ἐνα διαπεραστικὸ ρίγος μὲ συγκλόνιζε. Εἶμαι ἄρρωστος, ξαναψιθύρισα. Ἐβγαλε τὸ πουκάμισό του καὶ μὲ τίλιξε. Ἐμεινε μὲ τὸ στήθος γυμνὸ, ἓνα στήθος φαροῦ καὶ μπρούτζινο μὲ μιὰ παράδοξη διαφάνεια. Θαροῦ πὼς ἡ καρδιά του φαινόταν μὲς σὲ μιὰ βαθυκόκκινη ἀπόχρωση, μεγάλη, τεράστια, ἡ πιὸ μεγάλη καρδιά ποὺ εἶδα ποτέ. Μὲ ἄρπαξε σὰ νάμουν φτεροῦ στὰ χέρια του. Ἡ κατασκήνωση ἔφενγε πίσω μας γαληνένη. Ἡ νύχτα ἦταν ἡσυχὴ καὶ μόνο, μόλις αἰσθητὸ, τὸ μηρύκασμα τῶν βοδιῶν ἀκούγονταν ἀπομακρυσμένο. Οἱ κουκουβάγιες δὲ φώναζαν πιά καὶ μόνο ἡ καρδιά του ἤχοῦσε πλάι στὸ κεφάλι μου σταθερὰ καὶ κανονικά, σὰν ἓνας μακρυνὸς ἤχος ρολοιοῦ ἐνὸς ἄγνωστου κόσμου.

Πλησιάζαμε πρὸς τὸ σπίτι μας, ποὺ ἀπὸ χρόνια πολλὰ στοὺς κόλπους του ἀνάθρεψε καὶ μεγάλωσε τοὺς πατέρες μου μὲ τὸ γάλα καὶ τὸ λάδι του, μὲ τοὺς ἀριθμοὺς καὶ τὴ φιλοσοφία του. Νὰ μὲ σώσει; Μὰ ἀπὸ τί λοιπὸν; Δὲν ἤξερα κανένα κίνδυνο ποὺ νὰ μὲ ἀπειλεῖ κάτω ἀπὸ τὴν ἀγρυπνὴ παρουσία τῶν γονιῶν μου. Εἶμαι ἄρρωστος πολὺ! ξαναψιθύρισα.

—Αὔριο θάσαι καλά καὶ θάρθω νὰ σὲ πάρω τὴν ἴδιαν ὥρα! Αὔριο θάσαι καλά! εἶπε πάλι. Πήδησε τὸν τοῖχο, μὲ κατέβασε στὸν κῆπο κ' ὕστερα ἔφυγε. Δὲν ἄκουσα κανέναν ἤχο πιά, οὔτε ὅταν ἔπεφτε στὴ γλῶση, οὔτε τὸ βᾶδισμά του στὸ δρόμο. Ὁ πατέρας ξύπνησε γιατί ὁ σκύλος ἄρχισε νὰ γουλλίξει ὑπόκωφα ἀγριεμένος, κ' ἐγὼ δὲν εἶχα πιά ψωμί νὰ τοῦ δώσω γιὰ νὰ πάψει. Ἡ ψυχὴ μου ἦταν ἀνήσυχη καὶ δὲν μποροῦσα νὰ τὸν χαϊδέψω. Δικαιολογήθηκα πὼς εἶχα δουλειὰ κάτω στὴν αὐλή. Μὰ ὁ πατέρας δὲ ρώτησε. Τὴν ὑπόλοιπὴ νύχτα, ὅταν ξυπνοῦσα τρομαγμένος, ἔβλεπα τὸ πρόσωπο τῆς μανούλας μου νὰ σκύβει ἀνήσυχο πάνω ἀπὸ τὸ προσκέφαλό μου. Ποτὲ δὲν εἶχαν πλημμυρίσει τόσο πολλὰς σκιὲς τὸ δωμάτιο. Σκιές, σκιές, πλήθος σκιές, ποὺ ἡ μητέρα δὲ μποροῦσε νὰ δεῖ, γιατί ἔσκυβε τὴν καρδιά της, μεστωμένη ἀπὸ λαχτάρα, πάνω μου.

Ἐδῶ σταμάτησε. Ἡ σιωπὴ εἶχε χωνέψει καὶ τὰ τελευταῖα λόγια του. Φαινόταν βυθισμένος σὲ μιὰ κυρίαρχη σκέψη, ποὺ τὸν πετοῦσε ὀλοένα ἔξω ἀπὸ τὴν πραγματικότητα τῆς δικῆς μας παρουσίας. Μᾶς εἶχε ξεχάσει λοιπὸν;

—Δὲν ξέρω ἂν μ' ἐννοεῖτε, εἶπε. Κι' οὔτε ξέρω, ἀλήθεια, τί θὰ μὲ ἐκανοποιοῦσε περισσότερο. Μ' ἀκούστε με. Κι' ἂν δὲ μ' ἀκούγατε σεῖς, θὰ μιλοῦσα στὸν Πρίγκηπα. Ἡ σιωπὴ του θὰ ἦταν γιομάτη σημασία γιὰ μένα καὶ θὰ μοῦ ἔδιδε τὴν ψευδαἰσθησὴ πὼς μ' ἐννοοῦν πέρα γιὰ πέρα. Γιατί μόνο ἡ σιωπὴ εἶναι ποὺ ἔχει συνέπεια.

Μοῦ εἶχε πεῖ:

—Αὔριο θάσαι καλά! Μὰ τὴν ἄλλὴ μέρα ἡ μάνα μου ἦταν πολὺ ἀνήσυχη. Μὲ κοίταζε γιομάτη ὑποψία καὶ λαχτάρα. Ἦρθε ἡ θεία μὲ τὶς δυὸ κόρες της, ἦρθε ὁ πατέρας στὸ δωμάτιο κ' ἡ ὄψη του ἦταν πολὺ γλυκεῖα, τόσο ποὺ θάθελα νὰ ἦμουν ἄρρωστος, ἀληθινὰ ἄρρωστος, σ' ὀλόκληρη τὴ ζωὴ μου. Ἦταν πάρα πολὺ ἀνήσυχοι κι' ὅλοι μαζί ἔλεγαν:

—Εἶσαι ἄρρωστος! ἄρρωστος πολὺ! καὶ φώναζαν τὸ γέρο ἀγροτικὸ γιατρό. Ἐβγαλε τὰ ματογυῖα του, τὰ ξανάβαλε, μ' ἐξέτασε καὶ πάλι τὰ ἔβγαλε καὶ εἶπε:

—Εἶσαι ἄρρωστος κ' ἔχεις πυρετό!

—Εἶσαι ἄρρωστος κ' ἔχεις πυρετό! ἐπανάλαβε ἡ μητέρα.

—Εἶσαι ἄρρωστος! Ἄρρωστος πολὺ! ξαναάλαβε κ' ἡ ἡχὴ τῶν συγγενῶν.

Μὰ ἐκεῖνος μοῦ εἶχε πεῖ:

—Αὔριο θάσαι καλά καὶ θάρθω νὰ σὲ πάρω τὴν ἴδιαν ὥρα! Κ' ἐγὼ, ὅσο πλησίαζε ἡ νύχτα, ἐνιωθα νάμαι καλά. Ἐβαλα τὸ θερμόμετρο καὶ κάθησα ἀπέναντι στὴ μάνα μου. Ἐκεῖνη ἔπλεκε στὴν πολυθρόνα της καὶ μετροῦσε τοὺς πόντους ἀδιάφορη τάχα, σήκωνε τὰ χέρια κάποτε σὰ νὰ τὴ δυσκόλευε κάποιος καὶ συνέχιζε σιωπηλὴ τὸ πλέξιμο.

Τὸ θερμόμετρο εἶχε κατεβεῖ στὰ τριανταεφτά κ' ἐγὼ τὸ ἤξερα καλά αὐτό. Δὲ θὰ μποροῦσε νὰ γίνῃ διαφορετικὰ. Ἡ νύχτα εἶχε πέσει πιά. Ὅταν ἔσβησαν τὸ φῶς γιὰ νὰ πᾶνε νὰ κοιμηθοῦν, τὸ σκοτάδι φούχτωσε ὀλόκληρη τὴν κάμαρα. Μετροῦσα τοὺς ἡχους τοῦ ρολοιοῦ καὶ περιμένα. Σηκώθηκα, ἀναψα ἓνα σπαρμασέτο καὶ κάθησα. Τὸ κεφάλι μου ἄρχιζε νὰ μὲ πονᾷ πάλι. Ἦταν ἓνας πόνος σουβλερὸς καὶ σὲ διαλείμματα. Τὸ πλεχτὸ τῆς μητέρας ἦταν παρατημένο ἄπάνω στὴν πολυθρόνα κ' οἱ πόντοι του εἶχαν μαρμαρῶσει μεπεδεμένοι στὰ χλωμὰ χεῖλη τῆς μάνας μου. Ὡ, πὼς μὲ πονεῖ τὸ κεφάλι μου! Ἐνα σφύριγμα λίγο μακρυνὸ ἔφρασε μέσα ἀπὸ τὰ βαθειὰ σκοτάδια τῆς ὑπαρξῆς μου.

Τὸ γρασίδι ἦταν κερένιο, νοτισμένο στὸ ἀγιάζι καὶ στὸ φεγγαρίσιο φῶς. Δὲ θυμᾶμαι νάκουσα φωνή. Τὸ σκυλὶ μόνο μούγκρισε ὑπόκωφα γιατί τοῦ εἶχα δέσει τὸ στόμα σφιχτὰ μέσα στὴ μάσκα.

Τοῦ χᾶιδεψα τὴν κοιλιά καὶ τὸ ἔσπρωξα στὸ σπιτάκι του. Ὑστερα ἔφυγα πάνω στὰ δάχτυλα, πήδησα τὸν τοῖχο καὶ βρέθηκα στὴ μουσκεμένη γλῶση. Πάλι ἐνιωσα ἓνα αἰσθημα κρούου μέσα μου. Ἐνας φόβος τρελλὸς μοῦ ἔσφιξε τὴν καρδιά, ὅταν ἀντίκρουσα τὸ φεγγάρι μεγάλο καὶ κίτρινο καὶ στιγματισμένο ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ φαροειδῆ φύλλα τῆς μπανάνας. Κόλλησα στὸν τοῖχο, στὸ πιὸ σκοτεινὸ μέρος, βλέποντας νὰ ἔρχεται μιὰ σκιά. Πάλι ἓνα ἀπαλὸ σφύριγμα μοῦ ἔδωσε μιὰ γαλήνη γλυκύτατη, σὰ νὰ κυλοῦσε λάδι βαρὺ μέσα στὶς φλέβες μου.

—Εἶσαι καλά τώρα! εἶπε μὲ βεβαιότητα.

Δὲ θυμᾶμαι πιά καμιά ζᾶλη, κανένα πόνου. Γέλασα τρομαγμένα κ' ἐνιωθα κάτι σὰ σπασμένα φτεροῦ νὰ τρεμίζουν μέσα μου. Μιὰ λαχτάρα γιόμιζε τὴν καρδιά μου κ' ἤθελα νὰ κλάψω, νὰ κλάψω δίχως ἀνάπαυση ὡς τὴν αἰωνιότητα. Τὸν ἔβλεπα καὶ δὲν ἤξερα ἂν ἦταν ἡ δύναμη τοῦ καλοῦ πεπρωμένου μου, δὲν ἤξερα ἂν ἦταν ἡ καταστροφικὴ δύναμη τῶν ἐνστίχτων μου. Τὸ ἀεράκι μοῦ δροσίζε ἀλαφρῶς τοὺς νοτισμένους κροτάφους κ' ἔπαιζε ἀνάμεσα στὰ ὕγρα δαχτυλίδια τῶν μαλλιῶν του.

—Πᾶμε, ψιθύρισα. Εἶναι ἀργὰ πιά. Μὰ πὼς δὲν ἔχει ἀπόψε φεγγάρι; Γιατί ἔχει σβῆσει τὸ φεγγάρι ἀπόψε; Καὶ τὰ κοκκῶρια; Ἀκοῦς τὰ κοκκῶρια ἀπόψε; Ὅλη ἡ ἔσοχη τρύπωσε μέσα στὴ φωνὴ τους ἀπόψε. Ἀργὰ, εἶναι πολὺ ἀργὰ κ' ἐγὼ πρέπει νὰ γυρίσω.

Μὲ κοίταζε συλλογισμένα, πῆρε τὸ χέρι μου καὶ κρατώντας το στὰ δικά του τὸ ἔσφιγγε στὸν καρπὸ.

—Πὼς μπορεῖς λοιπὸν νὰ φοβᾶσαι; Ἐγὼ μπορῶ νὰ σὲ σώσω! Γιὰ τὸν κάθε ἄνθρωπο ὑπάρχει μιὰ μόνο στιγμὴ στὴ ζωὴ του, ποὺ ὅταν τὴ ζῆσεις θὰ πρέπει νάσαι μαζί μου. Ἐνας μεγάλος κίνδυνος σὲ περιμένει καὶ δὲν θὰ ξέρεις ἀπὸ ποῦ θὰ τὸν ἀντικρούσεις. Μόνο μαζί μου, σοῦ λέω!

Τὰ φῶτα μακρὰ τρεμπάιζαν ἀνάμεσα στὶς σκηνές. Ὁ ἄνεμος ἔλειχε τὰ φυλλώματα, τὴ γῆ καὶ τὰ πρόσωπά μας, φορτωμένος ἀνεπαίσθητους ἤχους. Κάποτε-κάποτε μερικὲς σκιὲς μάκραναν τρομαχτικά κ' ἔπαιρναν φανταστικὰ σχήματα κι' ἀπίθανες δια-

στάσεις. Ἄλλοτε πολὺ καθαρὰ διακρίνονταν πρόσωπα, μόλις οἱ σκιές πλησίαζαν τὴ φωτιά, πού ἡ γαλήνη ἦταν διάχυτη πάνω τους καὶ πού δὲ φανέρωναν τίποτα.

Φίλε! Καθὼς πλησιάζαμε τὸν ἔπιασα ἀπὸ τὸ μπράτσο. Οἱ ἄνθρωποι ἔδειχναν σὰ νὰ μὴ μὲ γνώριζαν ἢ σὰ νὰ μὲ ἔβλεπαν ἀπὸ καιροὺς πλάϊ τους, κάθε μέρα. Τὸ βλέμμα τους ἔδειχνε μιὰ ἀδιάφορη καλωσύνη καὶ παραμέριζαν. Αἰσθανόμουν πὸς ὅλους αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους τοὺς εἶχα καὶ κάποτε ἄλλοτε ξαναδεῖ. Σὲ παλιές ἐποχές, πάρα πολὺ παλιές, πού δὲ θυμᾶμαι πιά σ' ἐποχές πού ἴσως καὶ νάμουν ἀγέννητος ἀκόμη. Ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ κροτοῦσαν τύμπανα, μαλακό, μαλακά, ὅπως εἶναι τὰ βήματα πάνω σὲ βρεμμένο χῶμα.

Φτάσαμε σὲ μιὰ σκηνὴ καμωμένη ἀπὸ βαθυκάστανες προβιές κ' ἐκεῖ στεκόταν μιὰ γυναῖκα πού ἔμοιαζε νὰ περιμένε. Δὲ μπορεῖ ἀλήθεια νάταν ἀλλοιῶς: ἡ γυναῖκα περιμένε. Μοῦ προξένησε ἔκπληξη καὶ φόβο. Ἐκλινε μ' ἀλαφρὴ κίνηση πρὸς τὸ μέρος μου κ' ἐξαφανίστηκε. Ἐκεῖνος μὲ τράβηξε ἀγρια ἀπὸ τὸ μπράτσο καὶ τὴν ἀκολούθησαμε. Μὲς στὸ μισοσκόταδο τῆς σκηνῆς, τῆς ντυμένης ἀπὸ βαρεῖα κατακόκκινα χαλιά ἔκαιγε ἓνα ζαλιστικὸ ἄρωμα. Σφίχτηκα κοντὰ του.

—Ἐλα νὰ φύγουμε! Νὰ φύγουμε!

Τὰ μάτια του, πάντοτε, σκεφτικά, μὸς χαμογέλασαν καὶ κάτι ψιθύρισε πού δὲν τὸ ἄκουσα. Λησμόνησα τὴν ἐπιθυμία πού εἶχα, νὰ φύγω καὶ εἶπα μέσα μου: «Μοῦ εἶπε πὸς δὲν θέλω νὰ φύγω, γιατί δὲν πρέπει νὰ θέλω. Ναί, δὲ θέλω δὲ μπορεῖ παρὰ νὰ μὴ θέλω νὰ φύγω». Κι' ὀλοένα στὸ κεφάλι μου μέσα μεγάλωνε ἓνα κενό, ἓνα τεράστιο κενὸ πού τίποτα δὲ μπορούσε νὰ τὸ γιομίσει. Τρέκλιζα μηχανικά, πισωπατώντας, σὰ νὰ βρισκόμουν μπροστὰ σ' ἓνα τρομαχτικὸ βάραθρο. Ἐνας Ἰλιγγος μ' εἶχε πάρει καὶ τὰ γόνατά μου λίγιζαν. Ὡστόσο, τ' ἀρώματα ἔκαιαν πολὺ, ἔκαιαν βαρεῖα, ἔκαιαν, ἔκαιαν καὶ γιόμιζαν τὴ σκηνὴ παντοῦ, σ' ὅλες τὲς γωνιές, σ' ὅλα τὰ μέρη... Ὑστερα ἔπεσα ἀπάνω σ' ἓνα σωρὸ χαλιά καὶ προβιές. Δὲ θυμᾶμαι πιά. Ἐνα μακρὸν τσιμπούκι ἦταν στὰ χέρια μου, ἡ γυναῖκα μὲ κοίταξε μέσα στὰ μάτια ζουλώντας στὰ δάχτυλά της μαύρους βόλους πού τοὺς ἔβαζε στὴν ἄκρη τοῦ τσιμπουκιού. Ὡ πόσο μακρυνὴ ἦταν ἡ ἐποχὴ ἐκείνη, πού ἡ μητέρα μύριζε τὰ χέρια μου, μὲ μάλωνε καὶ γύρευε τὸ κουτί μὲ τὰ τσιγάρα! Δὲν τάβρισκε ποτέ, γιατί, ἦταν καλὰ κρυμμένα πίσω ἀπὸ τὰ βιβλία. Μὰ τώρα πόσο μακρὰ, πόσο μακρὰ ἦταν ὅλα αὐτά!

*Στις δώδεκα ὥρες μιὰ εἶναι ἡ ὥρα
τις πὺρ μαύρης ἀπελπισίας,
μιὰ εἶναι ἡ ὥρα τῆς εὐδαιμονίας.*

Ἀνὸ εἶναι οἱ θεϊκὲς ὥρες τοῦ θανάτου.

*Στις δώδεκα ὥρες μιὰ μικρὴ στιγμή
διαρκεῖ ἡ πὺρ ἐπέρτατη ἡδονῆ
ἀνάμεσα στὰ χὰη ζωῆς καὶ θανάτου.*

Οἱ ἄλλες ὥρες εἶναι ὥρες ὄνειρου.

Ἡ γυναῖκα τραγουδοῦσε. Ἦθελα νὰ ψιθυρίσω: «Φίλε!» μὰ τὰ χεῖλη μου δὲν ἀνοίγαν. Ὅλα τ' ἀντικείμενα ἄρχισαν νὰ μακραίνουν φεύγοντας ἀπὸ κοντὰ μου καὶ παίρνοντας ἓνα ἀπαλὸ κυανὸ χρῶμα. Μὲ κύκλωναν μενεξελιές ἄχνης, πού ἀνάμεσά τους ἔβλεπα τὰ ὄνειρα τῶν γαπωνέζικων ζωγραφιδῶν, ὅπως πρὶν δέκα χρόνια στὰ παιδικά μου βιβλία. Ἐβλεπα τὰ χαλιά νὰ μὲ πλησιάζουν, νὰ ἔρχονται ὀλοένα σιμώτερα στὰ μάτια μου, κ' ἐγὼ προχωροῦσα μέσα σὲ κίτρινα, κόκκινα, μπλέ, πράσινα, γαλάζια χρώματα, μέσα σὲ μιὰν ἀποθέωση φανταχτερῶν χρωμάτων, πού, ὅταν κινουῖσα τὸ κεφάλι μου

τρομαγμένος, ἔφευγαν, ἔφευγαν καὶ χάνονταν σὲ μιὰ κυανὴν ἄβυσσο φωτὸς κ' ὀμίχλης. Ὑστερα, ἓνας βόας ἀπὸ καπνὸ, ἄρχισε νὰ ἐλίσσεται ἀνάμεσά μας, ν' ἀνεβαίνει σὰν κίονας πρὸς τὴν ἄορατὴ ὄροφὴ τῆς σκηνῆς καὶ κεῖ νὰ διαλύεται ἀπλωμένος γύρωθε, σχηματίζοντας μιὰ σφαῖρα κούφια, πού μέσα της μᾶς ἔκλεινε. Δὲν ἔνιωθα πιά τὰ μέλη μου, δὲν εἶχα πιά κλειδώσεις, μὰ αἰσθανόμουν πὸς ἐφύτρωναν πολλὰ καὶ μεγάλα φτερά στοὺς ὄμους μου, πού μ' ἔφερναν μέσα σ' ἓνα λαβύρινθο φωτὸς, μουσικῆς καὶ μύρων. Τίποτα δὲ μὲ τυραννοῦσε πιά βυθιζόμουν ὅλο καὶ περισσότερο στὸ πῦρ ἀπέραντο ὄνειρο, πού μ' ἔδινε στὸ ἄπειρο καὶ στὴν αἰωνιότητα, κ' ἔλεγα πὸς δὲν θὰ ξυπνήσω πιά, οὔτε μὲ τὸ βάρος πού μοῦ ἔδινε τὸ πρόσωπο τῆς γυναίκας τὸ ἀφησμένο ἀπάνω στὸ στήθος μου οὔτε τὸ γυμνὸ σῶμα της, πού ἦταν πλαγιασμένο ἀνάμεσα στὰ δικά μας.

Ἐδῶ ὁ ἦρωάς μας σώπασε γιὰ μιὰ στιγμὴ μικρότατη καὶ πάλι ξανάρχισε σὰ νὰ εἶχε μαζέψει ὀλόκληρη τὴν ἀνάμνηση, καὶ σὰ νὰ μὴν ἀπευθυνόταν σὲ μᾶς αὐτὴ τὴ φορὰ, μὰ σ' ἓνα ἄλλο πρόσωπο πού καθόταν κ' αὐτό, ἄορατο, πλάϊ μας.

Ὁ Θεὸς ἔσκυψε ἀπάνω μας, ἐκείνη τὴ νύχτα. Δὲ μπορεῖ, θὰ μᾶς ἐδικαιολόγησε γιατί ἤμουν ἄρρωστος πολὺ κ' εἶχαμε ἀγαπήσει ἀκόμα πῦρ πολὺ. Ἄλλοιῶς, τί Θεὸς θὰ ἦταν αὐτός, πού δὲ θὰ μπορούσε νὰ συγχωρέσει δυὸ ἀνθρώπους δεμένους μὲ τὰ πάθη τους; Εἶμαι κουρασμένος πολὺ, τὸ καταλαβαίνεις, μὰ δός μου τὸ χέρι σου στὰ δικά μου, νὰ τὸ σφιξῶ λίγο, ὅσο μπορῶ, γιατί φοβοῦμαι. Τί αἶμα σπαταλήσαμε, πόσα δάκρυα σκουπίσαμε τὴ νύχτα κείνη! Κ' ὕστερα τὸ κενὸ μὲς στὸ μυαλό μου κ' ἡ ἀηδία γιὰ τὴ γυναῖκα αὐτὴ. Πόσες φορὲς δὲν ἀνιστορήθηκα τὴ νύχτα κείνη! Τί μπορεῖ νάγινε; Σὲ ποιά στιγμὴ τῆς αἰωνιότητος κρύφτηκε γιὰ νὰ μὲ τυραννίσει ὕστερα ἀπὸ χρόνια καὶ ν' ἀλλάξει τὴ μοῖρα μου; Ἐκλαια κ' ἔλεγα νὰ μὲ κρατήσεις ἀπὸ τὸ χέρι καὶ νὰ μὲ φέρεις στὸ φῶς καὶ στὴ σωτηρία. Ἐμαθα πιά τὸν κίνδυνο πού μὲ περιμένε. Ἡ νύχτα ἐκείνη κυκλοφορεῖ ἀκόμα στὴν ψυχὴ μου! Ἄραγε θὰ μὲ συγχωρέσει ὁ Θεός; Ὁ Θεὸς πού πιστεύεις, γιατί ἐγώ... ὦ πόσο ἄγριος εἶναι ὁ δικός μας Θεός! Ὁ Θεὸς τῶν πατέρων μου θὰ μὲ τιμωρήσει. Ποῦ νὰ κρυφτῶ; Ποῦ νὰ πάω πού δὲν εἶναι κανεὶς ἐδῶ, κανεὶς γιὰ νὰ κρυφτῶ κάτω ἀπὸ τὴν παλάμη του, πίσω ἀπὸ τὸ θώρακα τοῦ στήθους του; Ποῦ νὰ κρυφτῶ; Πῶς νὰ γλυτώσω ἀπὸ τὴν ἀγάπη τῶν ἀνθρώπων πού μὲ φθείρει; Πῶς νὰ σώσω τὸ πνεῦμα μου ἀπὸ τὲς ὀλονύχτιες συνουσίες πού τὸ φαρμάκι τους στάλαξε στὲς φλέβες μου ἡ δίδυμη μονάδα τῆς γυμνότητάς σας; Ὡ, νὰ κρυφτῶ, νὰ κρυφτῶ, νὰ κρυφτῶ!..

Ἐμεῖς οἱ φίλοι καὶ συνομιλητές του, πολυάσχολοι, δὲ μάθαμε τίποτα. Ἐνας ὁμοῖός μας εἶχεν ἀρχίσει νὰ κατεβαίνει τὴν κλίμακα τοῦ Θανάτου, μὰ ἐμεῖς δὲ μάθαμε τίποτα κ' οὔτε εἶδαμε. Ἡ ἱστορία τούτη, τόσο ἀσήμαντη, τόσο ἀτομικὴ, πνίγηκε στὰ ἴδια της τὰ γεγονότα κάπου στὰ χίλια ἐννιακόσια τριάντα ἕξι χρόνια μετὰ Χριστόν, σὲ μιὰ γωνιά τῆς μεσογειακῆς Εὐρώπης. Ἐγὼ, σήμερα τὴν ὀνομάζω ὄνειρο, οὔτε ὥραιο οὔτε ἐφιαλτικὸ. Ὄνειρο. Γιατί ἔχασα γιὰ πάντα τὲς κεραίες ἐκεῖνες πού θὰ μὲ βοηθοῦσαν νὰ ἐννοήσω, ἐπὶ τέλους, πού τελειώνει ἡ πραγματικότητα κ' ἀπὸ ποῦ ἀρχίζει τὸ ὄνειρο. Ἴσως γιατί ἡ ἐνηλικίωση εἶναι κάτι πού μοῦ ἀπαγορεύτηκε γιὰ πάντα.

(Στὸ ἐπόμενο τελειώνει)

ΑΡΗΣ ΔΙΚΤΑΙΟΣ

LUCIANO MANZINI

Ο Λουτσιάνο Μαντζίνι γεννήθηκε στη Νεάπολη στα 1906. Ἀκόμα ἔφηβος ἐξορίστηκε γιὰ τίς ἰδέες του ἀπὸ τὸ καθεστῶς τοῦ Μουσσολίνι στὰ βόρεια σύνορα. Ἔχει ἐκδόσει δύο ποιητικὲς συλλογὲς «Ποιήματα I» 1942, καὶ «Ποιήματα II» 1943. Στὸ 1943 ἴδρυσε τὴν παράνομη ὀργάνωση «Ἐνωσιὴ ἔργατῶν Θεαμάτων», ποὺ ἐξακολούθησε νὰ διευθύνει καὶ μέσα ἀπὸ τίς φυλακὲς, ὅπου τὸν ἔριξαν οἱ χιτλερικοί, κ' ἀπ' ὅπου δραπέτευσε τὸν ἴδιο χρόνο γιὰ νὰ καταταχθεῖ στὸν Ἰταλικὸ «Στρατὸ τῆς Ἐλευθερίας». Σήμερα κατέχει ὑπεύθυνες πολιτικὲς θέσεις καὶ διευθύνει τὸ ἔγκυρο περιοδικὸ τῆς Ρώμης «Ragione Nuove». Τὸ λυρικό μέταλλο τοῦ Μαντζίνι εἶναι ἡχηρὸ καὶ πυκνὴ πίκρα ξεσκεπάζει μιὰ σκέψη ἀγανακτισμένη καὶ ὑπερήφανη. Ὁ ποιητὴς ἀντιμετωπίζει αὐτὸ ποὺ συνηθίσαμε νὰ τὸ ὀνομάζουμε «Μοίρα», μὲ ἀξιοπρέπεια, σαρκασμὸ καὶ συχνὰ ἀπειλητικά. Πίσω ἀπ' τίς διάφανες ἀναμνήσεις του κυριαρχεῖ ὁ προσωπικὸς κ' ὁ ἀλλότριος πόνος. Ἡ ἔντονη εὐαισθησία του κ' ἡ σκληρὴ πείρα του, δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ δώσει πιδ ἀποκρυσταλλωμένα ποιητικὰ δείγματα στὸ ἔργο του, ποὺ κίολας δὲ στερεῖται λυρικῆς ἀρετῆς.

ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ

*Ἀκοῦς οἱ πόρτες ξεκλειδώθηκαν κ' ἐσὺ
λεύτερος εἶσαι.*

*Τὸν ὄμορφο ὄρανό τῆς Ἰταλίας
πιὰ δὲν τὸν κόβουν κάγγελα γυμνά
μὲ τραγικὰ τετράγωνα
καὶ πιὰ εἶναι ἀνάμνηση
τῶν ἄσπλαχνων βηματισμῶν ὁ σταλαχτίτης.*

*Ἐβγα λοιπόν, σὲ καρτερεῖ ὁ ἥλιος
γλυκὰ νὰ σὲ ζαλίσει
νάνατριχιάσει τὸ πετσί σου.
Δρασκέλα τὸ λιθόστρωτο
μὲ ἠδονὴ παράξενη
καὶ μὴν τρεκλίζεις.*

*Ἵστερα ξαναζήτησε τὸ σπῖτι σου
τὸ σπῖτι τὸ δικό σου. Πόσα νέα!
Τὸ ροῦχο τοῦ πατέρα σου νωθρὸ
στὸ δεκανίκι του εἶναι κρεμασμένο,
ὁ ἴσκιος τοῦ κορμιοῦ του εἶναι κεῖ
καὶ τῆς μητέρας σου τὰ βλέμματα
ποὺ ἡ ἐλπίδα φλόγιζε
ὅταν τὴν καταβρόχθιζε ὁ πόνος.*

*Πουλὰκι ἡ ἀδερφή σου ἔχτισ' ἄλλοῦ φωληά.
Ψηλάφισε τὰ πράγματα
γιὰ νὰ τὰ καταχτήσεις
—δὲ σὲ γνωρίζουν πιὰ—
ἔτσι ὅπως ψηλαφίζεται ἀγαπημένο σῶμα
καὶ σὴν ἀφή
σπιθίζουνε τὰ περασμένα.*

*Τὸ κόμα μὴν μποδίζεις
ποὺ σκάζει ἀπ' τὴν καρδιά
καὶ δένει κόμπο στὸ λαιμό σου.
Ἀκούμπησε τὸ γκρίζο σου κεφάλι
μέσ' σὴν παλάμη τοῦ χεριοῦ σου
ἀντίκρυ σὴν στιγμὴ αὐτή:
Κλάψε, ἐπὶ τέλους κλάψε!
Πιὰ ξέρεις τί εἶναι πόνος
πόσο μεγάλους κάνει τοὺς ἀνθρώπους.*

ΠΡΟΑΙΣΘΗΜΑ

*Ἐκόλλησε ἀπὸ πάνω μου
καὶ ροῦχα καὶ σάρκα
τῆς ζωῆς μου
ὁ ἄνεμος:
πασχίζοντας νὰ μὲ ἰσοπεδώσει
σὴν ῥάχη μου ἔδωσε τὸ σχῆμα
τὸ καμπυλόγραμμο τῆς γῆς.
Καὶ μόνη καὶ κατ' ἄγυμνη
ριγώντας
ἡ ψυχὴ μου
στὸ Θεὸ φτάνει:
πιδ μόνη καὶ γυμνὴ
κ' ἀπ' τὰ παιδάκια
καὶ τοὺς πεθαμένους.*

ΑΥΤΟΠΡΟΣΩΠΟΓΡΑΦΙΑ

*Στὴ μοναξιά τῆς ἐξοχῆς ὁ πεῦκος
ρετοῖνι εὐωδιάζει κ' ἀναβλύζει
ἀταίριαστος μέσα ἀπ' τὴ χλόη.
Μαχαῖρι καρφωμένο
σὴν γαλανὴ τοῦ σύμπαντος καρδιά
μοιάζει ψηλὰ ἢ κορφὴ του.
Ἄντέχει σιτοὺς ἀνέμους
λυγερός, σὶς καταιγίδες,
στὸν ἥλιο, σιτοὺς ἀνθρώπους, στὰ σκουλήκια.
Στὴ γῆ ριζώνω
τὴ λύπη τῆς βυζαίνοντας
δασώνω,
γιὰ τὸν ἐξόριστο λεπταίνω,
τοὺς στοχασμοὺς σπρώχνω ψηλά,
τὰ χαμηλὰ κλωνάρια ἀφήνω
σηκώνω νέα στὸν ἰστό μου
διψώντας ὕψη.
Κι' ἂν κάποτε θὰ σκύψω τὸ κεφάλι
θ' ἂν ἔργο κάποιας πρόστυχης
ἀξίνας.*

Μστ. ΡΙΤΑ ΜΠΟΥΜΗ ΠΑΠΑ

ΤΕΣΣΕΡΙΣ ΒΕΛΓΟΙ ΠΟΙΗΤΕΣ

Ο ξένος αναγνώστης πολύ δύσκολα μπορεί να προσανατολιστεί μέσα στους δαιδάλους της νέας βελγικής ποίησης, γιατί είναι τόσο άφθονη και πολύμορφη που με το δίκιο του τὰ χάνει. Όσο για τις Άνθολογίες, ή προσφορά τους είναι περιορισμένη γιατί, τις περισσότερες φορές, πρόκειται για εκδόσεις που αντιπροσωπεύουν ώριμες μόνο σχολές και κύκλους και που παραμελούν το μεγαλύτερο μέρος αυτού του πλούσιου δάσους που λέγεται σύγχρονη ποίηση.

Ύστερα από τη μεγάλη περίοδο του Συμβολισμού που οι Βέλγοι σ' αυτή κατέχουν την πρώτη θέση, και που έδωσε στη γαλλική λογοτεχνία τις πρωτότυπες και ρωμαλέες φωνές του Βεράρεν, του Μέττερλικ, του Ρόντενμπαχ, του Έλσκαμπ, του Λερούα και τόσων άλλων, ή βελγική ποίηση δεν αρκέστηκε και δεν άργοπώρησε στα κατακτημένα μονοπάτια. Η επόμενη γενιά, φτασμένη τώρα σε τέλεια ώριμανση, κάνοντας άπολογοισμό των πραγματοποιήσεών της, έχει να παρουσιάσει εκπρόσωπους που αξίζουν να γίνουν γνωστοί στο έξωτερικό, τόσο για τη δεξιοτεχνία τους που μ' αυτή κατόρθωσαν ν' άπαλλαγούν από την καταθλιπτική επίδραση των μεγάλων δασκάλων τους, όσο και για την ίδια την αξία, άτομική και πρωτότυπη, του έργου τους, που γίνεται όλο και πιο ανάγλυφη με το πέρασμα των χρόνων. Για τοδτο, συσταίνω θερμά σ' όλους τους Έλληνες φίλους μας, που θά ήθελαν να κάνουν μια πρώτη γνωριμιά μ' αυτά τὰ έργα, να διαβάσουν και να μελετήσουν ένα άπάνθισμα που περιλαμβάνει τέσσερις άπ' τους πιο καλούς ποιητές και που κυκλοφόρησε τελευταία στις Βρυξέλλες. (Choix de Poèmes de Armand Bernier, Maurice Carême, Geo Libbrecht et Edmond Vandercammen, Ebidion I' Ecran du Monde, Bruxelles). Η άποκλαστική να χαρακτηρίσω σήμερα, σε γενικές γραμμές, αυτούς τους τέσσερις ποιητές, με την έλπίδα πως κάποτε θά μπορέσω να τους άφιερώνω μια μελέτη πιο ολοκληρωμένη.

Ο Άρμαν Μπερνιέ, γεννήθηκε στο Brabant Wallon το 1902 και πρωτοπαρουσιάστηκε το 1931 με τη συλλογή Le carrousel d' Ennuí. Μερικά χρόνια άργότερα έδωσε τὰ δυο καλλίτερα άπ' τὰ έργα του και τὰ πιο χαρακτηριστικά: Le Sorcier triste (1936) και Quatre Songes pour détruire le Monde (1938). Η ποίηση του Bernier είναι σε μεγάλο βαθμό διεισδυτική. Σαν άποκλειστικό θέμα έχει τον προσδιορισμό των σχέσεων του έγω με τον έξωτερικό κόσμο, μια προσπάθεια άποκατάστασης της ανθρώπινης προσωπικότητας μέσα στις κοσμικές δυνάμεις. Τὰ ποιήματα του Bernier κυλάνε, με μια όμορφη άπιαστη και άνιγματική. Η γλώσσα του έχει μια καθαρότητα κλασική και μια μουσικότητα δουλεμένη μέχρι τὰ τελευταία όρια της άσκησης. Ο ποιητής προτιμάει τους χαμηλούς τρόπους έκφρασης, τους τόσο άγαπητούς στον Claude Debussy, εκεί που ή νοητική γνώση των μέσων έλέγχει και κυριαρχεί πάνω στις πιο λεπτές έννοράσεις, συγκρατώντας έτσι και τις παραμικρότερες άδυναμίες ενός ένθουσιασμού πάντοτε έτοιμου να ξεχειλίσει. Ολόκληρο το έργο του Bernier είναι μια έξερεύνηση του ΚΟΣΜΟΥ, ένα λουτρό μέσα στα άνεξιχνίαστα μυστήρια της ύπαρξης, μια λατρεία μπροστά στην Ίσιδα, που άρνιέται αιώνια να άφήσει

ν' άνασηκωθεί έστω και μια μόνο άκρη του πέπλου της. Κι' έτσι ο άνθρωπος μένει πάντα με τη δίψα να μάθει, να διεισδύσει. Και οι πιο μεγαλοφυείς έφευρέσεις, του δεν μπορούν να φτάσουν τον σκληρό πυρήνα του Όντος, που είναι πολύ πιο δύσκολο να διασπαστεί παρ' όσο το άτομο που τελικά, ύποτάχτηκε—για την ευτυχία μας άραγε;—στις ιδιοτροπίες των έπιστημόνων. Οι δυο παρακάτω στροφές, χαρακτηρίζουν καλλίτερα άπο κάθε άλλο στίχο του, την ποιητική άγωγή του Armand Bernier :

Πολλές μεταμορφώσεις δέχτηκα
μέσα στη σάρκα μου, μες στο μυαλό
και όμως τίποτα δεν άναάλυψα
άπ' των πραγμάτων το άρχαίο μυστικό.

Είμαι κλεισμένος και άνάπηρος
σάν το στενό θηγάρι ενός φυτού.
Η άπεραντωσύνη όμως γύρω μου
άστρα γεννάει άπο παντού.

Ο Μωρίς Καρέμ, κατάγεται κι' αυτός άπ' το Brabant Wallon και είναι ό τραγουδιστής της πιο άπλης και άσημης πραγματικότητας μέσα στην καθημερινή ζωή, ό τραγουδιστής της παιδικής ψυχής. Προσπάθησε—και πέτυχε—να άιχμαλωτίσει μέσα στα δίχτυα των ποιημάτων του, την άνείπωτη γοητεία των παλιών λαϊκών τραγουδιών, και την άπλοϊκότητα τη γεμάτη μυστικοπάθεια των παλαιϊκών ψαλμών. Οι πρώτοι του στίχοι ήταν ποτισμένοι με κάποιο χιούμορ, πικρό άπ' την άποκάλυψη του άδειου και του γελοίου της άστικής ζωής, της άλυσοδεμένης με τις χίλιες ύποχρεώσεις ενός στενού φορμαλισμού, στερημένου άπο πολλών καιρό άπο κάθε ζωντανή ουσία. Άλλά ή έπαφή με την καθημερινή ζωή, μπορεί να γίνει πηγή πλουτισμού που ν' άνανεώνεται δίχως τελειωμό, μόλις την φωτίσουμε με μια άχτίνα φαντασίας, μόλις τη νοσημίσουμε με μια στάλα ευαισθησίας. Κι' ό Maurice Carême δεν έχει παρὰ να κυττάξει γύρω του, για να νιώσει να κοχλάζει μέσα του μια βαθειά στοργή για όλα τὰ καθημερινά άντικείμενα, τὰ φθαρμένα άπ' την παρουσία και τη δουλειά των ανθρώπων. Πνεύμα ουσιαστικά γήινο, παιδί των γόνιμων Βραβαντινών λόφων, ό Carême δεν αισθάνεται την άνάγκη να καταφύγει στο όνειρο—έκτός κι' αν πρόκειται για όνειρο παιδικό—για να ξεφύγει άπο τις άγωνίες που, σύμφωνα με τη γνώμη του, δεν έχει στην πραγματικότητα ή ζωή, γιατί αν κατορθώσουμε να την δεχτούμε με ταπεινή ευγνωμοσύνη, έχει να μας προσφέρει τόσες ήλιοφώτιστες μέρες, τόσα τραγούδια όμορφιάς, τόσες άπλές και γερές χαρές, που γεμίζουν την καρδιά και λυτρώνουν το πνεύμα. Άνάμεσα στους λαβύρινθους που κλείνει ό σουρρεαλισμός, ό Carême έμεινε πιστός στο έξοχικό μονοπάτι του που περνάει μέσα άπ' τους άγρους του σταριού κι' άπ' τὰ βοσκοτόπια. Τὰ ξυλοπάπουτσά του μπαίνουν βαθειά στο χόμα που δίνει το ψωμί των ανθρώπων και που το στολίζουν οι γιρλάντες άπ' τ' άγρολούλουδα κι' οι άκατέργαστοι, μακρόχρονοι και στέρσει έρωτες.

Η μεγάλη ποιητική τριλογία του Maurice Carême, που ένα τμήμα του τρίτου μέρους της μένει ακόμα άνέκδοτο, είναι μια προσφορά άπο δροσερά και φανταχτερά μπουκέτα, για τη μητέρα, τη σύζυγο, το σπίτι, τη γη. Αυτός

ὁ ποιητὴς βρῆκε τὸ δρόμο τῆς ἀληθινῆς λαϊκότητος στὴν ποίηση, πού δὲν περιορίζεται μόνο στὴν καθαρὴ περιγραφή, ἀλλὰ βυθίζεται ὡς τὰ τριόβαθα τῶν ἀπλῶν καρδιῶν καὶ ξέρει τὸν τρόπο ν' ἀνυψώνει τὴν καλωσύνη τους. Τὰ τελευταῖα χρόνια ὁ Maurice Carême τιμήθηκε μὲ ἓνα σωρὸ βραβεῖα, αὐτὸ ὅμως δὲν τὸν ἐπηρέασε διόλου οὔτε τὸν ἔκανε νὰ χάσει τὴ γαλήνη του. Ὁ μοναδικὸς του πόθος εἶναι νὰ χεῖ ἓναν πλατὺ κύκλο, ἓνα ἀκροατήριον ἀπὸ ἀγαθοῦς ἀνθρώπους καὶ παιδιὰ πού δὲν ξαίρουν πολλὰ πράγματα πάνω στὰ πετάγματα τῆς μοντέρνας ποίησης, ἀλλὰ πού εἶναι ἱκανοὶ νὰ νιώσουν τὴν πρωταρχικὴ ἀξία πούχουν οἱ ἀπλῆς λέξεις μὲ τὴν παχειὰ γεύση, σὰν τοῦ ψωμοῦ τοῦ φτιαγμένου ἀπὸ καθαρὸ σῆτο. Γιὰ νὰ τελειώσω μὲ τὸν Maurice Carême, μιὰ καὶ τὰ καλλίτερα ἀκόμα λόγια, δὲν μποροῦν ποτὲ ν' ἀντικαταστήσουν τὸ ἔργο, δίνω ἓνα μικρὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴ *Μητέρα*, συλλογὴ πού γνώρισε πολλές ἐκδόσεις καὶ πού ἡ ἐπιτυχία τῆς ὅσο πάει κι' αὐξάνει, ἔτσι πού σὲ λίγο θὰ πάρει τὴ θέση τῆς ἀνάμεσα στὰ καλλίτερα κλασσικὰ μας ἔργα :

Ἐβαλες τὴν καρδιά σου
μέσα στοῦ στήθους μου τὴ νύχτα
σὰν μιὰ λάμπα
κι' ἐγὼ ἔφυγα.

Ἐβαλες καὶ τὸν ἄγγελό σου
στὸ πλευρό μου,
τὰ μάτια σου μὲ ἰκέτευαν
νὰ τὸν ἀκούσω.

Ἡ λάμπα ἔχει σβύσει
μέσα στὶς κουρασμένες μου παλάμες
καὶ ψάχνω μάτια πάνω στοὺς τοίχους
νὰ βρῶ τὸν ἴσκιό τῶν πλατειῶν φτερῶν.

Ὁ Ζέο Λίμπρεχτ ἀντιπροσωπεύει ἓνα ρεῦμα πιὸ ἐσωτερικὸ. Δοσμένος ὀλόκληρος στὶς μυστικιστικὲς ἀναζητήσεις πού πᾶνε πέρα ἀπ' τὶς θρησκείες, ἔχει τὸν πόθο νὰ ξαναγυρίσει ὡς τὶς γεννήτρες ρίζες τῆς πείσης πού εἶναι γεμάτες μαγεία, καὶ ν' ἀνανεώσει τὸν ἀγέρα στὰ πανιὰ μὲ τὴν κρυφὴ γοητεία τους. Δὲν εἶναι μόνο τὰ θέματα πού καταπιάνεται πού δημιουργοῦν αὐτὴ τὴν ἀξέχαστη ἀτμόσφαιρα πνευματικῆς ἀναζήτησης, ἀλλὰ καὶ ὁ ἴδιος ὁ στίχος του, ρωμαλέος καὶ συγκεκριμένος, ἐχθρὸς κάθε χαλάρωσης, κάνει νὰ διαγράφεται τὸ νοητικὸ περπάτημα καὶ τὸ μεταδίνει μὲ τὴ σοφὴ καὶ δύσκολη ἐνορχήστρωσή του. Ἡ φύση μὲ τὶς ὁμορφίες τῆς, τὰ πλούσια τοπία σὲ χώρες τροπικῆς—ὁ Libbrecht ἔζησε πολλὰ χρόνια στὴ Νότια Ἀμερικὴ—ποτὲ δὲ γίνονται ἀφορμὴ ἢ θέμα στὴν ποίησή του, ἀλλὰ μιὰ παρέλαση ἀπὸ ἐκπληκτικὲς εἰκόνες πού ὁ ποιητὴς τὶς χρησιμοποιοῖ γιὰ νὰ στολιζέται τὸ ἀνάνερο πέπλο στὰ λυρικά του πετάγματα καὶ τοὺς ἐσωτερικοὺς στοχασμοὺς του.

Ὁ σκοπὸς τοῦ Libbrecht εἶναι ἡ διείσδυση, πού ἐδῶ θὰ μπορούσαμε νὰ τὴν ὀνομάσουμε μὲ τὸ ἑλληνικὸ ὄνομα *γνώση* κι' ἡ τέλεια πνευματικὴ διαύγεια, κτήμα τῶν μυημένων καὶ τῶν σοφῶν. Τὴν ἀναζητᾷ σ' ἓνα μεγαλόπρεπο καὶ συνταραχτικὸ πανθεῖσμό πού μέσα του στροβιλίζονται οἱ πανάρχαιοι μῦθοι, (ὅπως ὁ μῦθος τῆς Ἴσταρ παρμένος ἀπ' τὴν πιὸ βαθειὰ Σουμμεριαννὴ ἀρχαϊότητα) παίρνουν μιὰ καινούργια ὄψη καὶ, ξαναζωντανεμένοι, κλείνουν μέσα

τους ὅλες τὶς ἔγνιες μας, ὅλες τὶς σημερινὲς παγκόσμιες ἀνησυχίες. Κι' εἶναι χαρακτηριστικὸ νὰ βλέπει κανεὶς στὴν ποίηση τοῦ Libbrecht τὴν ἐποχὴ μας τὴν τόσο ταραγμένη ἀπ' τὴν ἐξόρμηση τῆς τεχνικῆς, ἀπὸ τοὺς πολέμους, τὶς ἐπαναστάσεις, νὰ καταφεύγει στοὺς γαλήνιους ὄρμους τῆς εἰρήνης καὶ τοῦ στοχασμοῦ. Κι' ἀφοῦ ἡ ἐπιστῆμη μᾶς ἀρνιέται τὴν τελειωτικὴ ἀπάντηση, ὁ ποιητὴς ἀναζητᾷ ἄλλες πηγὲς πείρας, πιὸ ἐσωτερικῆς, ἀλλοῦ δρόμου γνώσης ἴσως παράλογους, ἀλλὰ ἐλκυστικούς. Πρέπει ν' ἀποκαταστήσουμε μέσα στὸν ἄνθρωπο τὴ χαμένη ἰσορροπία, ν' ἀποκαταστήσουμε, μὲ τὴ βοήθεια τῆς καλῆς θέλησης, τὴν ἀγάπη καὶ τὴν εἰρήνη μέσα σ' ἓναν κόσμον πού τόσο διψᾷ γι' αὐτές.

Ἄς ἔρθει τώρα ἀνάμεσά μας
ὁ ἄνθρωπος μὲ τὴν καλὴ τὴ θέληση
ἄς ἔρθει τώρα μ' ἄδεια χέρια.
Καὶ νὰ κρατᾷ στὴ φωνὴ
τὸ τραγοῦδι τῶν πηγῶν
καὶ μὲς στὰ μάτια του νὰ κρύβει
τῶν οὐρανῶν τὸ θαῦμα.
Καὶ ἄς μιλήσει στὸ πουλὶ
καὶ τὸ κλωνάρι ἄς χαϊδέψει
κι' ἄς πεῖ: «μόνο ἡ καρδιά
κάνει τ' ἀστέρια νὰ γυρίζουν,
τοῦ κόσμου ὅλοι οἱ θησαυροὶ
εἶναι καρποὶ φαρμακωμένοι».
κι' ὕστερα νὰ μᾶς δείξει
τὰ τρυπημένα χέρια του.

Ἡ ἔμπνευση τοῦ Geo Libbrecht ἔχει πάντα, περισσότερο στὶς τελευταῖες του συλλογές, αὐτὴ τὴν ἀδερφικὴ εὐγένεια πού γλυκαίνει τοὺς πόνους τῆς ἀνθρώπινης ὑπόστασης καὶ τοὺς προσφέρει ὀλοκαύτωμα στὸ μεγάλο Ὄν, ἐκεῖ πού ὅλα καταλήγουν καὶ ἀφομοιώνονται. Αὐτὴ ἡ εὐγένεια τῆς ἔμπνευσης κυλάει μέσα σὲ φόρμα λαμπερή, δίχως παραφορτώματα, δίχως ἀνωμαλίες, πού ἢ μελωδικὴ γραμμὴ τῆς, καθαρὴ καὶ ἐξαισία, περιφρονεῖ κάθε παραπανίσιο στόλισμα. Αὐτὸ πού περισσότερο συγκινεῖ σ' αὐτὰ τὰ τραγοῦδια, ὅσους ἀγαποῦν τὴν ποίηση, εἶναι τὸ ἴσκερό τους μέρος, ἐκεῖ πού οἱ ἴστοι πλέκουν τὶς σιωπηλὲς γωνιὲς τὶς γεμάτες μυστήριον. Ἡ κατανόηση τῆς ρίζας εἶναι κάποτε δύσκολη στὴν ποίηση τοῦ Libbrecht, ἀλλὰ τὰ τραγοῦδια του κεντρίζουν τὸ πνεῦμα πρὸς καινούργιους δρόμους γεμάτους ξαφνιάσματα καὶ γοητεία.

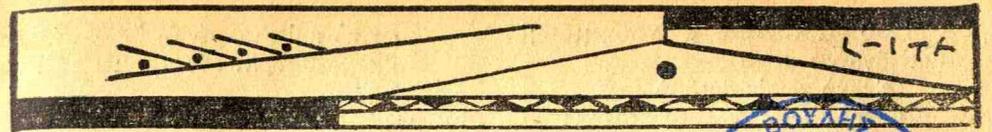
Τὰ ποιήματα τοῦ Libbrecht δὲν εἶναι πάντα τροφὴ γήϊνη καὶ πολλὰς φορὲς ἀκούει κανεὶς νὰ περνᾷ μέσα τους, αὐτὸ πού ὁ Victor Hugo ὀνομάζει «θροῖσματα φτεροῦ»!

Ὁ Ἐντμοντ Βάντερκάμεν ὁ τελευταῖος ποιητὴς τῆς σημερινῆς μας μελέτης, εἶναι ἓνας οἰκοδόμος μητροπόλεων. Ξετυλίγει τὰ ἔργα τοῦ σὲ μακρὲς σειρὲς πολύφωνες, ὅπου τὴ βίαση κι' ὀρμητικὴ κίνηση τὴ διαδέχεται ἢ γαλήνη τῆς ἀπανεμιᾶς. Ἀπὸ τοὺς τέσσερις δημιουργοὺς πού εἶδαμε σήμερα, αὐτὸς μόνο ἔχει τέλεια ἐπίγνωση τῆς κοινωνικῆς τραγωδίας πού σφίγγει καὶ ξεσκίζει τὶς ἡμέρες μας. Γι' αὐτόν, τίποτα δὲν παίρνει ἀξία συγκεκριμένη, παρὰ μόνο σὲ σχέση μὲ τὸν ἄνθρωπο καὶ τὴν πάλη του. Ὅχι μὲ τὸν ἄνθρωπο

τὸν κλεισμένο στὸ ἐγὼ του, ἀλλὰ μὲ τὸν ἄλλο, ἐκεῖνον ποὺ ἀνακατεύτηκε μὲ τὸ κοπάδι καὶ τὸ ἀκολουθεῖ κατὰ κεῖ ποὺ τὸ σπρώχνει ὁ κοινωνικός στρόβιλος. Ἡ ποίηση τοῦ Βαντερκάμεν, εἶναι πάνω ἀπ' ὄλα, μιὰ ποίηση τοῦ ἀπλωμένου χεριοῦ, τῆς συντροφικότητας καὶ τῆς συναδέλφωσης, τῆς προσεχτικῆς καὶ ἀγρυπνῆς ἀγάπης ποὺ δραματίζεται μεγάλα πεπρωμένα, τῆς καλοζωίας καὶ τῆς εἰρήνης γιὰ τὸν ἄνθρωπο λυτρωμένο τελικὰ ἀπὸ τὶς ἀγωνίες του κι' ἀπ' τὸν πόνο. Ὁ ἐργάτης, ὁ ἀγρότης, ὁ ἱερωμένος, ὁ ναυτικός, μὲ τὶς δουλειές τους καὶ τὶς ἔγνοιες τους, περνᾶνε κι' ἀνυψώνονται μέσα στὴν ποίησή του. Ἀλλὰ νὰ μὴ γίνῃ παρεξήγηση σ' αὐτὰ ποὺ λέω: δὲν πρόκειται ἐδῶ γιὰ τὶς ἐπαναστατικὲς ἀοριστίες τοῦ προλεταριάτου, ἀλλὰ γιὰ ἓνα τραγούδι ἀρσενικό καὶ εὐρωστο ποὺ τρέχει ἀπὸ πηγὴ αὐστηρῆ, στέρεη καὶ σκληρῆ, καὶ ποὺ ἔχει χίλιες ἀποχρώσεις, ποὺ ὀργιάζουν χίλιες εἰκόνες καὶ καλπάζουν κι' ἀλληλοχτυπιοῦνται γιὰ νὰ φτιάξουν τελικὰ ἓνα πλατὺ ποτάμι μὲ ταραγμένα νερά ποὺ συνταράζουν τὶς ὄχτες του. Αὐτὸ ποὺ χαρακτηρίζει καὶ καθορίζει τὴν ποίηση τοῦ Vandercammen εἶναι ἡ ἀφθονία τῆς: ἀγαπάει τοὺς ρυθμοὺς τοὺς πλατειᾶ ἀρμονισμένους τοῦ ἀλεξανδρινοῦ, τὴν ὁμοίομορφη ἀκολουθία τῶν μακυῶν στίχων, τὶς εἰκόνες μὲ τὴν πλοῦσια ποικιλία τοῦ φλαμανδικοῦ *baroque*. Κι' ἀκόμα, παραδέχεται καὶ κάποιον ρητορισμὸ, ἀπαλλαγμένον ὁμοῦ ἀπὸ μεγαλοστομίες. Αὐτὴ ἡ ποίηση δὲν εἶναι εὐκολοπλησίαστη γιὰ τὴν χάνεται κανεὶς λίγο μέσα στὴν πυκνὴ τῆς βλάστηση. Σὲ μερικὰ τοῦ ποιήματα ὁ Vandercammen ἀγγίζει τὸ ἀληθινὸ ποιητικὸ ὕψος, μιὰ πραγματικὴ μεγαλοπρέπεια φτιαγμένη ἀπὸ ἐνεργητικὴ συμπάθεια γιὰ τὸν ἄνθρωπο, καὶ τὴν τέλεια γνώση, τὴν ἀποκτημένη σιγὰ—σιγὰ, πάνω στοὺς ρυθμοὺς καὶ στὰ μέτρα.

Ἐλπίζουμε, ἀγαπητοὶ Ἕλληνες ἀναγνώστες, ὅτι αὐτὸ τὸ πολὺ μικρὸ ἄρθρο μας, θὰ σᾶς κάνει νὰ ἐπιθυμήσετε μιὰ πλατύτερη γνωριμιὰ μὲ τὴν νέα βελγικὴ ποίηση τῆς γαλλικῆς γλώσσας, γιὰ τὴν ἀλήθεια αὐτὴ ἡ ποίηση ἀξίζει νὰ μὴ μείνῃ στὴ σκιά, ὅπως θέλουν νὰ τὴν κρατήσουν μερικοί. Ἀνῆκε ὀλόκληρη σ' αὐτὲς τὶς φάλαγγες τῶν ἀνθρώπων μὲ τὴν καλὴ θέληση, ποὺ σκορπισμένοι στὴν Εὐρώπῃ καὶ σ' ὅλο τὸν κόσμον, βαδίζουν μὲ σίγουρο βῆμα πρὸς τὴν κατάκτηση τῆς εἰρήνης καὶ τῆς εὐτυχίας.

Μετ. ΓΙΑΝΝΑ ΧΡΙΣΤΟΦΗ

Ο ΗΧΟΣ ΤΟΥ ΚΩΔΩΝΟΣ

ΔΡΑΜΑ ΣΕ ΤΡΕΙΣ ΠΡΑΞΕΙΣ

Μάρθα—Ναί, ἔτσι ἔλεγε... Μὰ πιά τί χρειάζονται... Περασμένα...

Ἰουλία—Τί; Κοροΐδευε ὁ «κύριος» ἢ μὴν ἀναστήθηκε ἡ «κυρία»;

Μάρθα—(μελαγχολικά): Ἡ «κυρία»;... Ναί—βρυκολάκισσε!

Ἰουλία—(ἰλαρωμένη): Καὶ τί ἔγινε; Τὸν πῆρε; Τὴν πῆρε;

Μάρθα—...Παρθήκανε.

Ἰουλία—(μετὰ μικρὴ σιωπῆ): Δὲ μοῦ λές τὴν ἀλήθεια ἀδερφή; Τί περίπου συνέβη μ' αὐτόν; Τί θὰ πεῖ βρυκολάκισσε;

Μάρθα—(προφέροντας αὐτὰ τὰ λόγια γοργά): Νὰ πῶς γινῆκαν τὰ πράγματα: Αὐτὸς τὴν ἀγάπαε— αὐτὴ πῆρε ἄλλον.

Ἰουλία—Μπᾶ!

Μάρθα—(τὸ ἴδιο): Αὐτὴ ἄξαφνα χώρισε κι' αὐτὸς τὴν παντρεύτηκε.

Ἰουλία—Τί μοῦ λές;... Κι' ἐσὺ τί εἶχες νὰ κάνεις μ' αὐτὰ;

Μάρθα—Σοῦ εἶπα: Τῆς ἔμοιαζα κι' αὐτὸς μ' ἐρωτεύτηκε.

Ἰουλία—Συγχρόνως ἢ πρὶν;

Μάρθα—Φυσικά, στὸ διάστημα ποὺ αὐτὴ εἶχε τὸν ἄλλον.

Ἰουλία—Κι' ὅταν αὐτὴ χώρισε, ἔπαψε ὁ πρὸς ἐσένα ἐρωτᾶς του;

Μάρθα—Ἀφοῦ εἶχε βρεῖ τὸ πρωτότυπο, τὸ ἡμιτασιὸν τί νὰ τῷκανε;

Ἰουλία—Τοῦ ἀνταποκρίθηκες Μάρθα;

Μάρθα—Στὸν ἐρωτᾶ; Ἄ—ὄχι. Δὲν ἔχω ἄλλωστε τὴ σχετικὴ «φαντασία». Θὰ μοῦ ἦταν ἀξιαγάπητος ὁμοῦ

ἀφοῦ ἦταν καλός. Πίστευα στὰ εἰλικρινῆ του αἰσθήματα.

(σιγῆ)

Ἰουλία—Αὐτὴν σὺ τὴν ἤξερες;

Μάρθα—Ἄν μοῦ τὴν ἔλεγε—ναί. Μὰ δὲ μοῦ εἶπε. Δὲν πρόφτασε ἄλλωστε... Τὴν ἴδια μέρα ποὺ εἶχα νὰ τοῦ παραγγεῖλω τὸ ναί, ἢ «πεθαμῆνη» ἀναστήθηκε!... Καὶ τὸν πῆρε αὐτὴ.

Ἰουλία—(μετὰ σιωπῆ καὶ ἀνησυχῆ): Καὶ τώρα;

Μάρθα—Ὡ τίποτα... Ὁ ἥλιος τραβάει τὴ δουλειὰ του κι' ὁ Ζανῆς δὲ μοῦ κάνει... Ὁ ἥχος τοῦ κώδωνος γιὰ μένα ἦταν χαρτί: τὸ χαρτί ποὺ τὰ χάνει...

Ἰουλία—(ποὺ τὴν τρέχουν ὑποψίες—κι' ὅσο πάει πιὸ ἀνήσυχη): Μὰ τῆς ἔμοιαζες τόσο ὥστε νὰ σ' ἐρωτεύθει χάριν ἄλλης;

Μάρθα—Πολύ. Μικρότερες, οὔτε μᾶς ξεχώριζαν καν.

(σιγῆ)

Ἰουλία—(πεταγμένη ὀρθὴ καὶ ἀπαίχοντας τὴ Μάρθα ἀπὸ τὸ μωράτσι): Ἔλα δῶ!.. Πές μου ἀμέσως!..

Μάρθα (σωπαίνει),..

Ἰουλία—Λέγε... Ἦταν αὐτός;—ὄοο...

Μάρθα—(κατανεύει μὲ τὸ κεφάλι ἀλαφριά):

Ἰουλία—μὲ φωνὴ βραχνῆ καὶ συρτή): Κακ-κούρ-γα!

Μάρθα—(σηκωνόμενη): Τρρε-ελλή!

Ἰουλία—Γιατί δὲν προλάβαινες;

Μάρθα—Γιατί δὲ ρωτοῦσες;

Ἰουλία—Ποῦ νὰ τὸ φαντάζομαν!;

Μάρθα—Πού νά τ'βανε ὁ νοῦς μου;! (καί βγαίνει δεξιά)

Σκηνή χωρὶς ἀριθμὸ
Ἰουλία—(μόνη): Βρὲ τ' εἶν' αὐτά; Τί μυστήριο! Ποιὸς δαίμονας ἀνεμίζει πίσω ἀπ' ὄλους τὰ φτερά του;

Σκηνή 11η

Μουζᾶς—(μπαίνοντας ἀπ' τὴν πόρτα—ζεῖβᾶ καὶ ἰδόντας τὴν Ἰουλία): Δὲ μοῦ λές; Τ' εἶναι τοῦτο; καὶ τραβάει ἀπ' τὴ τσέπη ἓνα γράμμα.

Ἰουλία—Ποιό; Τί πράγμα; (καὶ παίρνει ἀπὸ τὸ Μουζᾶ τὸ χαρτί)

Μουζᾶς—Ψάχνοντας νὰ βρῶ τὸ πωλητήριο τοῦ Βλαντῆ τῶν ἐπίπλων, τὸ βρήκα μὲς στὰ χαρτιά σου τυχαῖα.

Ἰουλία.—Μά... πού ἦταν;

Μουζᾶς—Δὲ μοῦ λές λοιπὸν τ' εἶναι;

Ἰουλία—Τί νά σοῦ πῶ;... Δὲ θυμάμαι... Τί γράφει; (κι' ἀρχίζει νὰ τὸ διαβάζει ἀπομέσα της).

Μουζᾶς—Τί γράφει;... Ὡ διάσολε!..

(Κι' ἐνῶ—σκυμμένη στὸ χαρτί—ἡ Ἰουλία διαβάζει, αὐτὸς κάνοντας νευρικές βόλτες στὸ χῶρο καὶ σὰν στὸν ἑαυτό του, μιλόοντας, ἐνῶ αὐτὴ τὸν παρακολουθεῖ μὲ λαθραῖες ματιές): Βρὲ τί γυναῖκες τοῦ Καίσαρος καὶ κολοκούθια μὲ ξῦδι... Τὸ σπίτι μου ἔχει γιομίσει ἀπὸ «κώδωνες» κι' ἀπὸ κάτι ἥλιους ποὺ σκάνε!... Ὁ Ζανῆς θέλει μπάτσισμα, ἀλλὰ κι' ὁ νυχτολουλουδάς μας ποιὸς νᾶναι;... Καὶ σὰν νὰ μὴν ἐφτάναν αὐτά, νὰ κι' ὁ Βλαντῆς!.. Τί ζῶν, τί ζῶν—ἐγὼ δηλαδὴ!.. Γιατί τὰ πράγματα ὡς φαίνεται εἶναι πολὺ μπερδεμένα. Καὶ ὡς φαίνεται—ντίπ—γιὰ κούφιες βεντουζες δὲν ἦρθε.. Δὲ μοιάζει. —ντίπ—πουντιασμένος!.. Κι' ἄς φαίνεται ἀνθρώπος χοραταντζῆς κι' ἀνοιχτόκαρδος... Κι' ἄς...

Ἰουλία—(διακόφτοντάς τον μὲ λάχανο ξα-

φνικὸ καὶ βιασμένο): Ἄ—πάσαα Ι. Νὰ χαθεῖς!.. Μὲ τρώμαξες Γιώργη!..

Μουζᾶς—(δύσπιστα): Για λέγε — γὰ λέγε...

Ἰουλία—Οὔφ! ἐν' ἀστεῖο! Παίξαμε τοῦ Ἄργυρά μου μιὰ φάρσα!

Μουζᾶς—Φάρσα λέει—εἰ;... Νὰ σέ χωρίσει ὁ Βλαντῆς καὶ σέ πάρει ὁ Ἄργυράμος;

Ἰουλία—(μὲ προσποιητὸ χάχανο): Καλὲ τί κάθεσαι καὶ μοῦ ἀραδιάζεις ἀφτοῦ; Ποιὸς Ἄργυράμος; Τί σαχλαμάρες;

Μουζᾶς—Μὰ τὸ γράμμα, αὐτὸ λέει.

Ἰουλία—Καλὲ ἀντρες!.. Φυσικὰ πῶς ἀλλοιῶς θὰ γελάγαμε; Ὁ Βλαντῆς θέλοντας ν' ἀστετευτεῖ, κάθισε καὶ τοῦγραψε ἓνα πρωτὶ αὐτῆ τῆ δήλωσι. Ξέρεις τὴν πετριὰ τοῦ Ζανῆ γιὰ τὴ Μάρθα.

Μουζᾶς—Γιὰ τὴ Μάρθα;.. Μὰ αὐτὸ λέει γιὰ σένα.

Ἰουλία—Ἀκριβῶς... ἀκριβῶς... Για νὰ τὸν πειράξει ὁ Βλαντῆς, τοῦδινε ἀντὶ τὴ Μάρθα, ἐμένα. Τάχα νὰ μὲ ξεφορτωθεῖ ἀπ' τὴ ράχη του.. Οὔφ!.. μὲ ζάλισες!.. Σοῦ εἶπα ἓνα χορατό... ἓνα χάχανο.. Δὲν ἀλλάζεις κομμένα;

Μουζᾶς—(μαλακωμένως κάπως): Μὰ ἰδὲς ἐκεῖ... (καὶ τῆς δείχνει στὸ γράμμα ποὺ τὸ κρατᾷ ἡ Ἰουλία ἀνοιχτό): Γράφει 19 Μαΐου 1922. Εἶναι ἡ ἡμέρα ἀκριβῶς, ποὺ μὲ φωνάζεις δῶ—τὸ θυμάσαι; Μοῦ ὑπαγόρευες κι' ἔγραψα μιὰ ἀντίστοιχη δήλωση ἀκριβῶς σὰν αὐτῆ, μὲ μόνη τὴ διαφορά ὅτι ἀντὶ νὰ τὴν υπογράψει ὁ Ζανῆς — τὴν ὑπογράψα γώ!. Μὴν ἔκαμες λάθος στὸν ἀντρα;

Ἰουλία—Φυσικὰ γιατί θύμισα. Μοῦ βαρυφάνη τὸ κόλπο του!.. Ἄν κράταε τὴν ἐπιστολὴ ὁ Ἄργυράμος; Ἄν ἔκανε χρῆση αὐτῆς; Θέλοντας λοιπὸν νὰ τοῦ ἀνταποδώσω τὸ μάθημα, κάλεσα κι' ἐγὼ σένα στὸ σπίτι. Μοῦ ὑπογράψες τὸ χαρτί ποὺ σοῦ ζήτησα καὶ τοῦ τὸ πέταξα—στὸ ἄψε—

σβῦσε—στὰ μοῦτρα!.. Ἄφορμὴ ἤθελα γῶ νὰ χωρίσουμε γιὰ νὰ πάρω ἐσένα!. Ὁ κρυφὸς ἔρωτάς μας... (καὶ ζυγώνοντάς τον χαδιάρικα): Ἰκανοποιήθηκες λοιπὸν τώρα;

Μουζᾶς—(ἀγαθὰ καὶ μὲ ἀνακούφιση—κάθοντας): Κι' ἐγὼ θὰ χαστούκιζα τὸ Ζανῆ χωρὶς λόγο!.. Ἄσε πού στὸ θυμὸ μου ἀδίκησα καὶ τὸ φουκαρὰ τὸ Βλαντῆ... Γρήγορα νὰ ἐτοιμάσεις βεντουζες...

Ἰουλία—(κάνει κάτι μορφασμοῦς ἐκεῖδά)... Μουζᾶς—Ἦταν κατιτίς φοβερό! Παίξατε ἓνα φρικῶδες παιχνίδι!

Ἰουλία—(θριαμβευτικά): Καὶ τὸ κέρδισα γώ... Δηλαδή ὁ ἔρωτάς μας!

Μουζᾶς—Κι' ὁ Ἄργυράμος τί ἔκαμε;

Ἰουλία—Τίποτα. Δὲν πῆρε κανὶν ἰδέα ἀπ' αὐτά. Τὸ γράμμα, φυσικὰ, δὲν τοῦ στάληκε.

(γελᾷ εὐχαριστιμένα—ὁ Μουζᾶς)

Μουζᾶς—(γίνοντας μονομιᾶς πάλι δύσθυμος): Ξέρεις—τί;

Ἰουλία—Τί: Μὴν θ' ἀρχίσεις πάλι τὰ ἴδια; (καὶ ναζιάρικα): Θὰ μὲ κάμεις νὰ κλάψω... Θὰ πάω νὰ κλειστῶ στὸ δωμάτιο.

Μουζᾶς—Ὅχι, ὄχι — ἄλλο λέω.. Εἶδα ξανά τοὺς Πριόβολους καὶ προσπάθησα νὰ τοὺς ψαρέψω ἀπ' ἀγάλι... Δὲ μπορεῖ ὁ Βλαντῆς νὰ μὴν τοὺς εἶπε αὐτουνῶν... Πῶς ἦρθε; Τί λέει! Τί σκοπεύει; Εἶμαι πολὺ ἀνήσυχος Ἰουλία... ἂν καὶ θᾶχα τίς πιὸ καλὲς προθέσεις γι' αὐτόν.

Ἰουλία—Λοιπὸν τί σοῦ εἶπαν.

Μουζᾶς—Τίποτα. Δὲν τοὺς εἶπε—δὲν ξέρουν. Μόνον ὅτι ἐτοιμάζεται λέει γιὰ κυνῆγι. Τοὺς ζήτησε δυὸ φυσιγία λυκόσκαγα.

Ἰουλία—λυκόσκαγα!

Μουζᾶς—Γιατί γλυκόσκαγα—μυστήριο! Στους Πριόβολους ποὺ τοῦ εἶπαν ὅτι λύκους δὲν ἔχει—καὶ μάλιστα τέτοιον καιρὸ, καλοκαίρι — αὐτὸς μισοσοβαρὰ μισοαστεῖα—ἀπάντησε: «Ναί, μὰ ὁ λύκος θᾶμαι γώ...» δηλαδὴ αὐτὸς—ὁ Βλαντῆς! Ἔτσι, θὰ τοῦ τῆ σκάσει μὲ βόλια!

Ἰουλία—Ποιανοῦ;

Μουζᾶς—Ξέρω γώ.. Τοῦ λυκοεαυτοῦ του ὅπως εἶπε. Κι' ἔφυγε. Εἶπε λυκοεαυτὸ τὸν ἑαυτό του!

(—σιγῇ—)

Μουζᾶς—Μ' ἀστειεύεται βέβαια.. Χοραταντζῆς εἶναι τζάνε μ' (ἄλλη σιγῇ)

Ἡ φωνὴ τῆς Μάρθας ἀπὸ μέσα—Γιώργη... Ἰουλία.. Ἐλάτε κάτω.. Ὁ Μάριος δὲ θέλει τὸ μάθημα. Πέταξε τὸ ἀλφαβητάριο στὸν κῆπο..

Ἰουλία—Μουζᾶς (μαζί): Τρέχοντας πρὸς τὴν πόρτα τοῦ βάθους.. Τώρα!.. Τώρα!.. (καὶ βγαίνουν κι' οἱ δύο ἀποκεῖ)

ΣΚΗΝΗ 12η

(Ἡ σκηνὴ μένει γιὰ ὀλόκληρο ἓνα λεπτὸ ἀδειανή. Σιγῇ.

Ἄξαφνα, ἀπ' τὴν στ' ἀριστερὰ πόρτα, προβάλλει προφυλαχτὰ πρῶτα τὸ κεφάλι του καὶ εὐθὺς μπαίνει μέσα ὁ Βλαντῆς, πατώντας στὰ νύχια. Φαίνεται καταβλημένος κι' ἀγνώριστος. Τραχεῖα ἔκφραση σκληρότητας τοῦ χει χαρακωμένο τὸ πρόσωπο. Πάει γοργὰ πρὸς τὸ δίκανο ποὺ βρίσκεται ἀκουμπισμένο στὴν ἄκρη — ἀφημένο ἐκεῖ ἀπ' τὸ Ζανῆ ὅταν—πρὶν — τὸ γιόμισε μὲ τὰ δυὸ ἀδεῖα φυσιγία. Τὸ παίρνει καὶ «τσακίζοντάς» το στὸ γόνατο, τοῦ τραβᾷ ὄξω τοὺς δυὸ ἀδεῖους κάλυκες. Ὑστερα βγάζοντας ἀπ' τὴν τσέπη του δυὸ φυσιγία γιομάτα—ἐκεῖνα γιὰ τὰ ὁποῖα εἶχε μιλήσει στὴν Ἰουλία ὁ Μουζᾶς, δηλ. τὰ γιομάτα λυκόσκαγα—γιομίζει τὸ ὅπλο μ' αὐτά. τοὺς δὲ δύο ἄδεῖους κάλυκες τοὺς χώνει στὴν τσέπη του, καὶ γρήγορα ξαναβάνει στὴ θέσι του τὸ ὅπλο. Τότε κάθεται—ἐκεῖδά δεξιά—σ' ἓνα κάθισμα. Σὲ μιὰ στιγμὴ ἰδόντας τὸ κάδρο τοῦ ἀγοριοῦ στὸν τοῖχο, τὸ ξερομαῖει καὶ τὸ παίρνει στὰ χέρια): Ὁ Μάριος! (καὶ ξανακάθεται, μὲ στὰ χέρια τὸ κάδρο).

Ἰουλία—(μπαίνει ἀπ' τὴν στ' ἀριστερὰ πόρτα, μὲ μιὰ ἐφημερίδα—ἀνοιγμένη—στὰ χέρια καὶ προσηλωμένη στὸ διάβα-

σμα, χωρίς νάχει ἀντιληφθεῖ τὸ Βλαντῆ):

Τί λέει; Τί λέει; (διαβάζει ἀκουστά): «Ὁ νέος Ὑπουργὸς τῆς Δικαιοσύνης. Σοβαράι δικαστικαί μεταρρυθμίσεις».

(στὴ θέα τῆς ὁ Βλαντῆς μένει ἀκίνητος καὶ καθιστὸς ὅπως βρέθηκε, κρύβοντας ἐνστιχτα πίσω του τὸ κάδρο, ἐνῶ ἡ Ἰουλία ἔξακολουθεῖ νὰ διαβάζει): «Συνιστάται ἀνώτατον Ἀκυρωτικὸν Δικαστήριον. Ἡ δικαιοδοσία καὶ ἡ συγκρότησις τοῦ νέου Δικαστηρίου»...

(ιδόντας ἄξαφνα τὸν Βλαντῆ): "Α!!!

Ἀντρέας—(σηκωνόμενος ἄργά—ἐνῶ πίσω του μένει τὸ κάδρο στὸ κάθισμα—καὶ μὲ βαθυτάτη ὑπόκλιση): Κυρία.. τὰ σέβη μου!

Ἰουλία—(κάνοντας δύο βήματα πάνω του): Ἀντρέα!

Ἀντρέας—(μὲ ἤρεμη καὶ σκληρὴ εἰρωνία): Ὁραῖο!. Ὑπέροχο!

Ἰουλία—(τὸν περιοργάζεται ἀμίλητη, ἐνῶ τὴ συνεπαίρουν λυγμοί. Ὑστερα κρύβοντας μὲς στὶς παλάμες τὸ πρόσωπο, κἀθεται σ' ἓνα καναπεδάκι—ξερβά. Κλαίει σιγανὰ καὶ πνιχτῶ)..

Ἀντρέας—(σταυρώνοντας πάνω στὸ στήθος τὰ χεῖρά του, φαίνεται σὰν νὰ—ὑπομονητικά—περιμένει. Ὑστερα): Κι' αὐτὸ ἐπίσης λαμπρό!. Ὑπέροχο!. Τὰ πέτυχε χωρὶς πρόβες αὐτά;

Ἰουλία—Δὲ θέλω τὴ ζωὴ μου Ἀντρέα.. Κάλλιο νᾶχα πεθάνει μικρή..

Ἀντρέας—(πάντα σαρκαστικά): Θαῦμα!. Ἔχει ἄλλο τὸ πρόγραμμα;... Τέλειωσες τώρα;

Ἰουλία—(πάντα κλαντά): Τί κάμαμε—τί κάμαμε Ἀντρέα!.. Πέρασαμε μόνοι μας στοὺς λαμούς μας τὸ βρόχο.. Ἀντρέα χαθήκαμε!..

Ἀντρέας—Ἐξοχα!.. Ἐγὼ ὄμως βιάζομαι. Καταλαβαίνεις πὼς δὲν ἤρθα γιὰ ν' ἀκούσω μελλόδραμα καὶ νὰ ξαναφύγω ὡς ἤρθα. Ἐχω νὰ τελειώσω δουλειές.

Ἰουλία—(σηκωνόμενη καὶ σιμώνοντάς τον, προσπαθεῖ νὰ τὸν ἀγκαλιάσει, ἐνῶ

αὐτὸς ἀντιστέκεται): "Αχ ἐσὺ!. "Αχ Ἀντρέα!

Ἀντρέας—(πισοπατόντας δύο βήματα): Δυὸ λέξεις ἔχω νὰ πῶ—μπροστὰ σὲ σένα στὸν ἄντρα σου. Εἶν' ἐδῶ;

Ἰουλία—Πάρε μας νὰ φύγουμε Ἀντρέα.

Ἀντρέας—(τραβώντας πρὸς τὸ παράθυρο—ὅθε πότε-πότε βλέπει ὄξω): Τὸν ξέρω γι' ἄρκετὰ λογικόν.. Ἐλπίζω νὰ σταθῆ κι' ὄλας φρόνιμος... Ἦρθα νὰ πάρω τὸ γυιό μου!

Ἰουλία—(ἐκπληχτα): Τὸ γυιό σου;

Ἀντρέας—Ναὶ τὸ Μάριο... Πληρώνω ὅ,τι εἶναι...

Ἰουλία—Μά.. ὁ Μάριος..

Ἀντρέας—Ὁ Μάριος—τί;

Ἰουλία—Μά δὲν εἶναι... δὲν εἶναι παιδί σου... Εἶναι τοῦ...

Ἀντρέας—Τοῦ Μουζᾶ;

Ἰουλία—.. Φυσικά.

Ἀντρέας—(σαρκαστικά): Ἔλα-ντέ!. Γίνου ἄνθρωπος!. Τώρα μάλιστα!. Ποιὸς σοὺ λέει τώρα ὄχι; Πρίν, μοῦ ἔκανες θεάτρο!

Ἰουλία—Μά Ἀντρέα..

Ἀντρέας—Λοιπὸν ἔτσι—δὲν εἶναι!..

Ὁραῖα!. Μὰ ἰδές: Ἐχω ὄλες τίς ἀποδείξεις ἐδῶ: Πρῶτον: Χωρίσαμε στὶς 19 τοῦ Μᾶη. Γέννησες στὶς 8 καὶ 12 ἡμέρες, ἐνῶ τὸ παιδί γεννήθηκε φυσιολογικά καὶ στὴν ὥρα του. Ψέμματα ἔκαμε πὼς σοὺ λείψαν ἡμέρας—ἡ διαφορὰ δηλαδὴ τῶν 12 ἡμερῶν. Δεύτερον: Τὸ Μουζᾶ τὸν ἔκαμες ἄντρα σου, τὸ ἐνωρίτερο στὶς 19 τοῦ Μᾶη—οὔτε μιὰ ὥρα νωρίτερα. Εἶπαμε πρὶ διαφορὰ 18 ἡμερῶν. Προηγούμενοι σ' αὐτὸς—ὥστε εἶναι δικές μου. Τρίτον: Τὸ παιδί γεννήθηκε μ' ἓνα ἀτροφικὸ δόντι στὸν στὸν οὐρανίσκο ψηλά. Εἶναι κληρονομικὸ μας στὸ σώϊ. (ἀνοίγει τὸ στόμα του καὶ τῆς δείχνει μέσα ψηλά): Τὼχω κι' ἐγὼ—καὶ τὸ ξέρεις.. Ὡστε;

Ἰουλία—(Ψυχνά): Τί ὥστε;

Ἀντρέας—Ἀπλούστατα τὸ παιδί μοῦ ἀνήκει. Λοιπὸν ποῦ εἶν' ὁ ἄντρας σου;

ΣΚΗΝΗ 13η.

(Μπαίνουν ἀπ' τὴν πόρτα τοῦ βάνου, μαζί, ὁ Μουζᾶς κι' ὁ Ἀργυρᾶμος, ἔχοντας κι' οἱ δύο τους τὰ βλέμματα σ' ἓνα χαρτί—τηλεγράφημα—ποῦ κρατᾶει ὁ Ἀργυρᾶμος—χωρὶς ν' ἀντιληφθοῦν τοὺς δύο ἄλλους).

Μουζᾶς—(δείχνοντας τὸ τηλεγράφημα τοῦ Ζανῆ μετὰ τὸ δάχτυλο): Νά: τὸ λέει καθαρὰ: «Γεώργιον Μουζᾶν—Χαλκίδα. Παρακαλῶ εἰδοποιήσατε ἀρειοπαγίτην Ἀργυρᾶμον, διακόψει ἀδειᾶν του ἀμέσως καὶ παρῶνται ἐνώπιόν μου προκειμένου ἀναθέσω αὐτῷ προεδρίαν Ἀκυρωτικοῦ. Ὑπουργὸς Δικαιοσύνης...». (καὶ ιδόντας ἄξαφνα τοὺς δύο ἄλλους ἐκεῖ): Μπᾶ!

Ἀντρέας—(ἀπὸ τὴ θέση του—σαρκαστικά σαρκαστικά στὸ Ζανῆ): Τὰ συγχαρητήριά μου ἐξοχώτατε!.. (Στὸ Μουζᾶ): Ἔλα κύριε Μουζᾶ.. Μὲ τὴ γυναῖκα σου ἐδῶ, ἔχουμε μιὰ διαφορίτσα οἱ δύο μας... Ἡ Κυρία ἐλπίζω νὰ φανεῖ λογική. Δὲν ἀπομένει παρὰ νὰ σταθεῖς κι' ἐσὺ φρόνιμος... Λοιπὸν ἄκουσε: Ἦρθα νὰ πάρω τὸ γυιό μου.

Μουζᾶς—Τὸ γυιό σου; Ἐχεις ἐδῶ κάνα γυιό;

Ἀντρέας—Ναί, τὸ Μάριο.

Ἰουλία—Μά!..

Μουζᾶς—Πῶς!

Ζανῆς—Τί!

Ἀντρέας—(πάντα στὸ Μουζᾶ): Τὰ λοιπὰ θὰ σοὺ τὰ ἐξηγήσει ἡ Κυρία. Δὲν ἤρθα νὰ χασομερῶ ἐδῶ χάμα. Βιάζομαι. Σὲ μιὰ ὥρα θάρθω νὰ πάρω τὸ γυιό μου. (καὶ τραβᾶει νὰ φύγει—δεξιά)

Μουζᾶς—(πατώντας πρὸς τὸ Βλαντῆ ἓνα βήμα): Μὰ κύριε Βλαντῆ, τὸ παιδί εἶναι δικό μου. Πῶς εἶναι δυνατὸν νᾶσαα...

Ἀντρέας—Λυπούμαι, μὰ μοῦ τὰ ταχυδακτυλουργήσατε ὄλα: Τὴν εὐτυχία μου, τὴν καλή μου πίστη τὴν πόλη. Τὴ Μάρθα, τὴ Κατίνα, τὸ σπίτι μου... Διάολο!.. Δὲ

μοῦχατε βάλει καὶ τὸ παιδί στὸ χαρτί!

Μουζᾶς—Ποῦ; Στὴ δῆλωση;

Ἰουλία—(βιαστικά στὸν Ἀντρέα): Μὰ τὴ δῆλωση τὴν εἶχες γράψει ὁ ἴδιος.

Ἀντρέας—(Στὴν Ἰουλία—δείχνοντας τὸν Ἀργυρᾶμο): Στὸν Ἀργυρᾶμο. Καὶ μόνο γιὰ σένα. Τὸ Μουζᾶ τὸν ἐφευρες ἐσὺ καὶ ὅταν ὁ Ἀργυρᾶμος εἶπε ὄχι!

Μουζᾶς—(κατάπληχτος—στὸν Ἀντρέα): Εἶχες στείλει στὸ Ζανῆ καμμιά δῆλωση; Εἶχε προηγηθεῖ ὁ Ἀργυρᾶμος;

Ἀντρέας—(στὸ Μουζᾶ): Εἶναι νὰ σὲ λυπάται κανεῖς;

Μουζᾶς—(στὴν Ἰουλία): Ἰουλία! (Στὸν Ἀργυρᾶμο): Ζανῆ!

Ἀντρέας—(στὸ Μουζᾶ): Ἄκου δῶ... Λιανὰ θὰ στὰ κάμει ἡ γυναῖκα σου... Τὸ παιδί εἶναι δικό μου... Ἄν πεῖ ὄχι ἡ Κυρία, ἐγὼ πάω ἀποδῶ. (καὶ πιάνει τὴν πόρτα—δεξιά):

Μουζᾶς—(ἀρπάζοντας κι' αὐτὸς τὸ καπέλο του καὶ δείχνοντας τὴν ἄλλη πόρτα—ξερβά): Κι' ἐγὼ ἂν πεῖ ναι—ἀποκεῖθες! (καὶ πιάνει τὴν ἀριστερὴν πόρτα).

Ζανῆς—... Ἐμένα παρακαλῶ μοῦ ἐπιτρέπετε... (καὶ τραβᾶει γιὰ νὰ φύγει ἀπὸ τὴν πόρτα τοῦ βάνου)..

Ἰουλία—(στὸ Ζανῆ ἔντονα): Ἐξοχώτατε μείνατε. Θὰ σᾶς χρειασθῶ μιὰ στιγμὴ!

Ζανῆς—(στέκοντας μπρὸς στὴν πόρτα τοῦ βάνου—ἀκίνητος)!!!... (σιγῆ)

Ἰουλία—(τραβώντας στὸ κέντρο τοῦ χώρου, ἐνῶ ἔχει καὶ τὴν ἔκφραση ἀνάστατη. Ὑστερα κυττάζοντας διαδοχικά τοὺς δύο ἄντρες τῆς—τὸ Βλαντῆ καὶ τὸ Μουζᾶ): Τὸ παιδί εἶναι τῆς μάνας!.. Μάνα του εἴμ' ἐγὼ σᾶς ἄρκει;

Οἱ τρεῖς ἄλλοι—(σωπαίνουσαν)..

Ἰουλία—(στοὺς ἴδιους δύο): Δὲ μιλάτε;.. (καὶ στοὺς τρεῖς): Γελοῖοι!.. Τί ρόλο παίζετε στὴν ἀναπαράγωγή οἱ ἄντρες—σεῖς; Τιποτένιοι!.. Τί προσφέρετε στὴ φυσιολογία

του γόνου; .. Μια στιγμή ήδονης!. Και ποιός μένει έγκυος; Έμεις!. Κι' ένω για μας, τελείται έντός μας μυστήριο, σεΐς αίσθανεστε πολύ καλά στην ύγεία σας! Μή σεΐς νοιώσατε μές στα σπλαχνα σας σκιρτήματα; Μή άνοιγατε και σεΐς τα σκέλια σας στο μάμο; "Η μήν σκύψατε όλονυχτίς σεΐς στα γόνατα, με το στήθος σας—φλέβα άνοιχτή—σ' ένα στόμα; .. Το παιδί σας! Τίνος είναι; . (γοργή σιγή): *Επιμένετε;

Οί άλλοι—(σωπαίνουν)!. .
 *Ιουλία—(ξανακνιτίζοντας τους δύο άνδρες της—τό Βλαντή και τό Μουζά—τόν καθ' ένα στην πόρτα του): Σας ρωτώ—έπιμένετε;
 Μουζάς—Ναί!
 *Αντρέας—Ναί!
 *Ιουλία—(τραβώντας και κόθοντας στον καναπέ—δεξιά. Ύστερα δείχνοντας διαδοχικά τους δύο συζύγους): Ούτε σένα!. — Ούτε σένα!. .
 *Ο Μάριος είναι γυιός του... (και δείχνοντας τώρα—στο βάθος εκεί—τό Ζανή): του Άργυράμου.

*Αντρέας Μουζάς — (ταυτόχρονα): "Α!
 Ζανής—(τιναζόμενος στη θέση του): Τι; .. (άκολουθεί βαθειά σιωπή. Όλοι στέκουν εκεί σά στημένοι)
 Ζανής—(νευρικά—τραβώντας τό ρολόί απ' την τσέπη): Έμένα παρακαλώ να μου έπιτρέπετε . . . Ύψιστα δικαστικά μου καθήκοντα με καλούν στās Αθήνας . . (και στρίβει να βγει): Το τραίνο . . (και βγαίνει απ' την πόρτα του βάρχους που έστεκόταν).
 *Αντρέας—(σαλπάροντας πίσωθέ του έως την πόρτα—όθε είχε βγει ό Ζανής—και με φωνή τρανταχτή): "Ω σπεύσατε έξοχώτατε—σπεύσατε!. Πρώ παντός ή Γαλλία!. . (και βγαίνει κατόπι του, ένω—κάμποσο άκόμα—άκούγεται τό σαρκαστικό γέλιο του απ' τα δ'ξω. Σύγχρονα, βγαίνει κι' ό Μουζάς απ' την πόρτα του, την άριστερή ποίχε πιά-

σει. *Η Ίουλία μένει μόνη εκεί κι' όλόρθη—σάν άγαλμα).
 Μάρθα—(είσομόντας άνάστατη απ' την πόρτα—ζεσβά): Τι συνέβη Ίουλία;
 Ίουλία—(ψύχραιμα): "Ω τίποτε—τ'όσκασαν!. Πήδησαν σάν οί ποντικοί μές στη θάλασσα, όταν τό πλοίο βουλιάζει!..

ΠΡΑΞΗ ΤΡΙΤΗ

Στό ίδιο σπίτι, κοντά τά μεσάνυχτα, της ίδιας ήμέρας. Τό σκηνικό παριστάνει τη βεράντα του σπιτιού, στο είσογειο—είδος χαμηλού και πλατειόμακρου χώλ—σε σχήμα όρθογωνίου παραλληλόγραμμου—με συνέχεια και βάθος τόν κήπο, περιτριγυρισμένον με μάντρα. Είναι γιομάτος λουλούδια και φουντωτές φυλλωσιές. Μια άράδα—παράλληλ' άπέναντι—άπό μικρά κι' άραιά δέντρα, διακρίνεται άμυδρά στο βάθος. Ίσος διάδρομος χωρίζει τόν κήπο στα δύο, έως τά δύο-τρία σκαλιά της βεράντας, που δέν φαίνονται μέν, μά μαντεύονται απ' τά δύο χαμηλά κιονόκρανα, τά στο κέντρο του φόντου.

Τρία τόξα—εκ τών όποίων τά δύο άκραία στενά, τό δε μεσαίο πλατύτατο, αφήνουν ελεύθερη τη θέα του κήπου, ένω χαμηλό ξύλινο κιγκλιδωμα—άπό κολώνα σε κολώνα τών τόξων—κλείνει τη βεράντα απ' τόν κήπο, με μόνο άνοιγμα τά δύο χαμηλά κιονόκρανα (στο κέντρο) της ύποτιθέμενης σκάλας.
 Δεξιά κι' άριστερά της σκηνης—στη βεράντα—άπό μια πόρτα μισάνοιχτη που φαίνεται να οδηγούν σε δωμάτια, φωτιζόμενα—έντός—με καντήλες. Φανερό ότι πρόκειται για δωμάτιο ύπνου.
 Καθίσματα—μάλλον ψαθωτοί καναπέδες—δεξιά και ζερβά, στο δε κέντρο της σκηνης άλαφριό τραπεζάκι μεταξύ δύο καθίσματα.

Στη μετώπη—ψηλά—του κεντρικού τόξου μεγάλο κρεμαστό ρολόί που δείχνει ώρα 11.30'.
 *Η βεράντα φωτίζεται άπό μεγάλο κρεμαστό πολύφωτο, χρώματος ρόζ.

*Ο κήπος στο βάθος είναι μάλλον σκοτεινός, με μόλις διακρινόμενες τις κορφές λίγων δέντρων και τό άπέναντι—του διαδρόμου—μέρος της μάντρας. Έγγύτερα—πρός τη σκηνή—φωτίζεται μ' άλαφριό πλάγιο φώς που φθάνει έως εκεί άπό χαμηλό λειψοφέγγαρο.
 Με τό άνοιγμα της αλόαιας, ή σκηνή μένει για ένα όλόκληρο λεπτό άδεια με μόνον άκούμενον τόν ρυθμικό χτύπο του ρολογιού—στη μετώπη.

ΣΚΗΝΗ 1η

Μάρθα—(προβαίνει προφυλακτικά και δεξιά απ' την άριστερή πόρτα, φορόντας νυχτερινή ρόμπα δωματίου, φανταχτερά κεντημένη. Φαίνεται άνησχη. Πατόντας στα νύχια άλαφριά, τραβάει προς την άπέναντι πόρτα και απ' δ'ξω προς τά μέσα—σιγά):
 Ίουλία . . κοιμᾶσαι;
 *Ιουλία—(προβαίνοντας, κι' αυτή προφυλαχτά απ' την πόρτα—με παρόμοια ρόμπα): Τρόμαξα να κοιμήσω τό Μάριο.
 (Προχωρούν κι' οί δυο προς τό κέντρο)
 Μάρθα—(κάθοντας στη δεξιά—του τραπέζιού—καρέκλα): Ίουλία τί πάθαμε; .. Τι περιπλοκή αυτή πάλι σήμερα;
 *Ιουλία—(άδιάφορα—κάθοντας κι' αυτή άριστερά): Αυτή που είδες.
 Μάρθα—"Εφυγαν κι' οί δυο!
 *Ιουλία—Και οί τρεις. Τό ένα—τό ανδρικό αυτό έξάποδο, έγινε τώρα τρία δίποδα όντα!. Ξέρεις άπό όντολογία άδερφή; "Εχεις ιδέα άπό μορφολογία και Δάρβιν;
 Μάρθα—Τί τά θέλω . . Σὺ τά σπούδασες. Ξέρω μόνον άπό ψαλλίδια άνοιχτά . .
 *Ιουλία—Λοιπόν άκουσε: "Όσο πιό χαμηλότερα στέκει ένα πλάσμα στα ζωικά σκαλοπάτια—στη ζωική δηλαδή Ίεραρχία—τόσο στη φυσιολογία του είναι ισχυρότερο και τόσο πιό πολύ έχει έντός του τη ζωή. "Ο άνθρωπος με μια μόνον κλωτσιά μπορεί να μείνει νεκρός. Μά τις γάτες τις λέμε έφτάψυ-

χες! Πατάς τυχαία ένα μερμύγκι—όπως πᾶς—κι' αυτό ξανατρέχει κουτσαίνοντας! Ξέρεις σάν τί μοιάζει αυτό; Σάν να πέρασε πάνω άπό σένα ό δδοστρωτήρας του Δήμου!. "Αν κόψεις μια σαρανταποδοσα στα τρία, θά ιδείς ότι τα κομμάτια της θά εξακολουθήσουν—να ζουν χωριστά!

Μάρθα—Τί με γνοιάζει . . "Αν και αυτό δέν τό ήξερα.
 *Ιουλία—Μάθετο . . Οί άντρες είναι όντα κατώτερα. Ψυχικά=ά ψυχικά δηλαδή, ήθικά άν ήθικά δηλαδή, στέκονται στην Ίεραρχία στα κάτω. Πιο κάτω απ' τις γάτες!
 Μάρθα—(ξαφνιασμένη) "Απ' τις γάτες!;
 *Ιουλία—Κι' απ' τά μερμύγκια άδερφή. Τόσο ήθικά είναι άτρωτοι!. "Όλοι μαζί μοιάζουν ένα ζωο άπειρόποδο—την πολυποδαρούσα που είπα και τεμαχίζοντας την, ζει κομματιαστά, χωριστά—με τό καθένα κομμάτι της κι' άπό ένα ιδιαίτερο ζωο!. Να γιατί τό πρωϊνό εκείνο έξάποδο—Μουζάς, Άργυράμος, Βλαντής—κόπηκε σε τρία δίποδα όντα!. Να γιατί, πρίν, σε ρώτησα άν ξέρεις άπό όντολογία και Δάρβιν . .
 Μάρθα—"Η δυστυχία μας είναι μεγάλη άδερφή.
 *Ιουλία—"Ετσι λές;
 Μάρθα—Πώς να πῶ; «'Όντολογικά» πῶς τό λένε; Τερατογονία; ανισορροπία; σχιζοφρένεια; "Αν σὺ ήθελες και την τελευταία στιγμή θά ξαναφτιάχνονταν δῶ μέσα ή ζωή μας, ή πρωϊνή σκηνή για τό Μάριο ήταν μια χρυσή εύκαιρία. "Ο Μουζάς θ' αποχώραε, κι' ό Άντρέας . . ποιός ξέρει . . "Ισως να μην έφευγε αυτός . .
 *Ιουλία—"Ισως . .
 Μάρθα—(μειλίχια): Για πές μου Ίουλία: "Υπάρχει ίχνος αλήθειας σ' αυτό; Σοὺ είναι άμφίβολη του παιδιού ή πατρότητα;
 *Ιουλία—(πειραγμένη) "Αστείο!. (και σκεπτόμενη): Σοὺ τό ξαναλέω και ξέ-

ρετο : Μόνον ξως τοῦ χεριοῦ μου
τὰ δάχτυλα ἔχει φτάσει ὁ Ζανῆς.
Μάρθα—Τότε γιατί γι' αὐτὸν εἶπες;
Γιατί τοῦ τὸ φόρτωσες;
Ἰουλία—(σωπαίνει) . . .
Μάρθα—Τίνος εἶναι πραγματικὰ τὸ
παιδί; Τοῦ Ἀντρέα ἢ τοῦ Γιώρ-
γη;
Ἰουλία—Τοῦ Ἀντρέα—Τὸ ξέρεις.
Μάρθα—Γιατί λοιπὸν εἶπες ψέμματα;
Ἰουλία—(με κίνηση δυσφορίας) : Γιατί; . .
Γιατι ἔτσι! . . Τί γιὰ θρεφτάρι
τὸν εἶχες αὐτόν; . . Ἐνῶ ὄλοι
ἡμεῖς τόσο πάσαμα, ὁ Ἀργυρά-
μος ἔκανε δὴ μόνο φλέρτ καὶ
βούταε γαλόνια . . Δὲν ἔπρεπε
νὰ πληρώσει κι' αὐτός; Νὰ γι'
αὐτό!
Μάρθα—(κατάπληχτη) Βρὲ τί λές!; . .
Ποιὸς δαίμονας σοῦ κεντρίζει τὰ
φρένα;
Ἰουλία—(πονηρὰ χαμογελώντας) : Ὑστερα
—τί; Δὲν τόκαμα καὶ χωρὶς κά-
ποιον ὑπολογισμό!
Μάρθα—Ποιὸν λοιπὸν;
Ἰουλία—Μ' ἓνα σμπάρο κι' οἱ τρεῖς!
Καὶ χρειάζονταν μυαλό Σολολώ-
νιο!
Μάρθα—(κοροϊδευτικά) : Εὐτυχῶς σὺ
ποῦ τῶξες . . Μὰ γιὰ λέγε.
Ἰουλία—Εἶναι δὴ : Ὁ Βλαντῆς κι' ὁ
Μουζᾶς. Εἶναι κι' ὁ Ζανῆς ἓνας
τρίτος. Ὁ Βλαντῆς εἶναι βέβαιος.
Ὁ Μουζᾶς—ἐξαρτᾶτο. Ὁ Ζανῆς
εἶν' ἀνύποπτος. Ἔσκασα τὴν
τουβουλιά στὸ Ζανῆ γιὰ νὰ μεί-
νει ὁ Ἀντρέας . . λύσις—ἔ; Σο-
λομώνιος!
Μάρθα—(εἰρωνικά) : Θαῦμα. Τοὺς φυλά-
κισες σὰ λαγούς καὶ τοὺς τρεῖς.
Ἔδιωξες τὸν Ἀντρέα γιὰ πάντα.
Ἰουλία—(ἀκολουθώντας τὸν εἰρημὸ τῆς σκέ-
ψης της) : Ἔτσι θᾶρθει—θᾶρθει
ἀπόψε!
Μάρθα—(ξαφνιασμένη) : Θᾶρθει ὁ Ἀν-
τρέας; Ποῦ τὸ ξέρεις; Στῶπε
μήπως;
Ἰουλία—Νὰ μοῦ τὸ πεῖ; . . Δὲ χρειάζο-
ταν (καὶ μονομιᾶς ἀναγαλιάζοντας) :
Ἐννοεῖται . . (καὶ δείχνοντας τὸ
ρολόι—ψηλά) : Νὰ—ἰδὲς ἐκεῖ : Εἶ-

ναὶ δώδεκα παρὰ 15 λεπτά. Στὶς
δώδεκα ἀκριβῶς, θᾶναι δῶ;
Μάρθα—Ἰουλία τί λές; Ποῦ τὸ ξέρεις;
Ἰουλία—Τὸ ξέρω καὶ τὸ ξέρει κι' αὐ-
τὸς—τὸ ξέρει ὄλη ἡ φύσις . . Ὁ
Μάριος, ἐσύ, ἐγώ, ἢ Κατίνα. Τὸν
ἀγαπάμε, μᾶς ἀγαπάει καὶ θαρ-
θεῖ . . Τὸ δίκανο τὸ κατέβασες
Μάρθα;
Μάρθα—Ναὶ ἀποβραδύς. Ἐκεῖ (καὶ δεί-
χνει τὴν ἀπέναντι πόρτα—δεξιά) :
Στὴν κρεββατοκάμαρά σου τ' ἀ-
κούμπησα.
Ἰουλία—(μ' αἰνιγματικὸ χαμόγελο) : Φίνα!
Μάρθα—Μὰ δὲ μοῦ λές; Τί ἐννοεῖς Ἰ-
ουλία; Τί τὸ θέλεις τὸ ὄπλο;
Ἰουλία—Παιδί! . . Ὁ Ἀντρέας ἀπὸ
στιγμὴ σὲ στιγμὴ θὰ φανεῖ (καὶ
κτυπάει τὸ ρολοῖ στὸν τοῖχο) : Θὰ
πηδήσει τὴ μάντρα.
Μάρθα—Α! Τί νὰ κάμει Ἰουλία; Ν'
ἀρπάξει μήπως τὸ Μάριο;
Ἰουλία—Ὁχι, ὄχι—γιατί; Νὰ μᾶς πά-
ρει ἀδερφούλα μου! Νὰ μᾶς πά-
ρει ἀποδῶ!
Μάρθα—Ἀποδῶ!. Καὶ γιὰ ποῦ; Μὰ
δὲ μοῦ λές ἀδελφή; Δὲ με κατα-
τοπίζεις καὶ μένα; Καὶ γιὰ ποῦ;
Ἰουλία—(ἐκστατικά) : Σὲ ἄλλη χώρα!
Ποιὸς ξέρει σὲ τί ἄλλη χώρα, σὲ
ποιὰ πολιτεία χρυσή.
Μάρθα—(πεταγόμενη ὄρθια) : Ἄχ τί λές;
σοβαρά;
Ἰουλία—Μὰ ναί. Σοβαρότατα.
Μάρθα—(μετὰ γοργὴ σκέψη) : Τότε τί τὸ
θέλεις τὸ δίκανο;
(Ἰουλία—(πονηρὰ χαμογελώντας) : Θὰ γε-
λάσουμε!. Θᾶρθει ὅπως ἦρθε
χτὲς καὶ προχτὲς . . Καὶ τὴν ἄλ-
λη . . Θὰ πηδήσει πάλι τὴ μάντρα
καὶ θὰ προχωρήσει σιγά . . Ὑστε-
ρα, στὸ μέσο τοῦ κήπου—νὰ, ἐ-
κεῖ—(καὶ δείχνει τὸν κήπο) : Θὰ
σταθεῖ μιὰ στιγμὴ, θὰ κατασκο-
πεύσει τὰ μέσα . . Ἐκεῖ, ἀκριβῶς
τότ' ἐγώ . .
Μάρθα—(ἀνήσυχτα) : Τί ἐσύ;
Ἰουλία—(με χάχανο) : Θὰ τοῦ τὴ σκάσω
διμούτσουνη!. Δηλαδή τὰ δύο
τσάφ!
Μάρθα—(θορυβημένη) : Τὰ δύο τσάφ! .

Βρὲ τί λές; . . Μὴν τρελλάθηκες;
Ἐμεῖς τὸν περιμένουμε νὰ μᾶς
βγάλει ἀπ' τὴν κόλαση κι' ἐσύ
θὰ τοῦ κόψεις τὸ αἷμα; Μὴ δὲ
στέκεις καλὰ στὰ μυαλό σου;
Μὴν . .
Ἰουλία—(ζωηρά) : Μὰ ὄχι, ὄχι—τὸ ξέρει.
Μάρθα—Ποῖό; Ὅτι δὲ στέκεις καλὰ;
Ὅτι εἶσαι πάντα ἐπικίνδυνη;
Ἰουλία—Ὅτι θὰ τὸν πυροβολήσω στὰ
ψέμματα . . Ὅτι τὰ φυσίγγια εἶ-
ναι ἄδεια.
Μάρθα—Πῶς; Ποῦ τὸ ξέρει;
Ἰουλία—Τί; τὸ ξέχασες; Ξέχασες τί
μᾶς εἶπε ὁ Μουζᾶς τὸ πρωῖ; Ξέ-
χασες τὴ συζήτησι Ἀντρέα καὶ
Μουζᾶ στοὺς Πριόβολους;
Μάρθα—Ναί, μὰ δὲν καταλαβαίνω τὰ
ἄλλα.
Ἰουλία—Παιδί! . . Λοιπὸν ἄκουσε : Ὁ
Μουζᾶς ἀγόρασε τὰ δύο ἄδεια
φυσίγγια. Ὁ Ἀντρέας τὸν εἶδε.
«Τί θὰ τὸ κάμεις;» ρώτησε κι' ὁ
Μουζᾶς τοῦ ἐξήγησε, τοῦ εἶπε
τὰ περὶ νυχτολουλουδᾶ τοῦ μπαξέ
μας. Καὶ τοῦ ἀπεκάλυψε τὸ τί
τοῦ ἐτοιμάζουμε.
Μάρθα—Καὶ λοιπὸν;
Ἰουλία—Ὁλοφάνερο : Δεδομένου ὅτι
εἶναι ὁ ἴδιος τῶν λουλουδιῶν
μας ὁ κλέφτης—μὰ δὲν τὸν εἶδε
ὁ Ζανῆς;—ξέρει ὅτι θὰ πυροβο-
ληθεῖ με ἄδειες σφαῖρες!. ξέρει
τὸ κόλπο! .
Μάρθα—(ἐννοήσαντας καὶ χαρούμενη) : Α!
τί ὠραία!
Ἰουλία—(θριαμβευτικά) : Καὶ θαρθεῖ!.
Θὰ τὸν σφίξουμε στὶς ἀγκαλιές
μας κι' οἱ δύο, θὰ τὸν γιομίσου-
με με πολλὰς χαρὲς καὶ με φιλιὰ.
(καὶ ἀγκαλιάζοντάς την) : Χρυσή μου
Μάρθα! Ἀδερφούλα μου; . Ἡ
ζωὴ θὰ εἶναι πάλι ὠραία! .
Μάρθα—ἀγκαλιάζοντάς την κι' αὐτή) : Ἰου-
λία μου!
Ἰουλία—Ἐνα φριχτὸ ὄνειρο, θὰ μείνουν
τ' ἄλλα ποῦ ἔσβυσε, μιὰ αἰσχρὴ
πλάνη ποῦ διαλύθητε σὰν ψέμα . .
Μάρθα—Καὶ κοντὰ; Καὶ κατόπι;
Ἰουλία—(ἐμπνευσμένα) : Θὰ μᾶς πάρει
νὰ φύγουμε . . Ὁ ἦχος τοῦ κώ-

δωνος—ἢ ἀνατολὴ τοῦ ἡλίου—
θὰ μᾶς εὔρει μακρὰ! . Ὁ Ἀν-
τρέας, ἐγώ, σὺ, ὁ Μάριος, ἢ Κα-
τίνα, ὁ γάτος, θὰ τρέχουμε ὄλοι
ἀντάμα πρὸς τ' ὄνειρο, πρὸς τὴ
μέθην τῆς ξωτικῆς κείνης χώρας . .
(πιάνονται χέρια - χέρια χαρούμενες
κι' ἔρχονται γύρω - γύρω λέγοντας) :
Τραλαλά! . τραλαλά! .
Μάρθα—(στέκοντας ἄξαφνα καὶ κρούοντας
εὐτυχισμένη τὰ χέρια) : Λοιπὸν τί
καθόμαστε; Δὲ θὰ φύγουμε κι'
ὄλας; Νὰ ζυπνήσουμε τὴν Κατί-
να, τὸ Μάριο, ν' ἀμπαρώσουμε
στὴν ἀσφάλεια τὸ σπίτι. Νὰ ἐτοι-
μάσουμε μιὰ - δυὸ βαλίντζες με
πράγματα . .
Ἰουλία—Σωστά . . Ἐρχόμενον θὰ τὸν
ἀντιληφθοῦμε στὸ πῆδημα. Θὰ
τὸν δοῦμε με τὸ καβαλλήκεμμά
του στὴ μάντρα.
Μάρθα—Ναί, πᾶμε—πᾶμε . .
(καὶ φεύγουν χαρούμενες, με δυὸ-
τοῖα πηδήματα ἢ Ἰουλία δεξιά ἢ δὲ
Μάρθα ἀντίθετα.

ΣΚΗΝΗ 2η

(Ἡ σκηνὴ μένει ἄδεια. Στὸν κήπο
κρατᾶει βαθειὰ σιωπὴ. Περονᾶν δύο
λεπτά. Ἄξαφνα τὸ ρολοῖ ἀρχίζει νὰ
σημαίνει με χτύπους καὶ τώρα δεί-
χνει ἀκριβῶς ὥρα 12.

Τότε, στὸ βάθος ἐκεῖ, σκιαγρά-
φεται κάποιος νὰ καβαλλήκευε τὴ
μάντρα. Ὑστερα νὰ πηδαίει μὲς τὸν
κήπο. Μποῦπ! . ἀκούγεται τὸ πῆδη-
μά του στὸ ἔδαφος. Ἀκολουθεῖ νε-
κρικὴ σιγή.

Ἄξαφνα, στὶς δυὸ ἀπέναντι πόρ-
τες, προβάλλουν ταυτόχρονα οἱ δυὸ
ἀδερφὲς τὰ κεφάλια τους).

Ἰουλία—(ἀπ' τὴν στ' ἀριστερὰ πόρτα—σι-
γὰ στὴ Μάρθα) : Μάρθα—ἄκουσες;
Μάρθα—(τὸ ἴδιο σιγὰ ἀπ' τὴν ἀπέναντι
πόρτα) : Ναί — κάποιος πῆδησε!
Ἰουλία—(φέροντας τὸ δάχτυλό της στὰ
χείλη) : Σοσσ . . οὐτ! . Μὴ μιλάς! .
(καὶ στένοντας ἀφτὶ ἀκουράζεται)
(Στὸν κήπο ἀκούγονται βήματα
καὶ τριξίματα χόρτων. Ἐνας ἀνθρω-

πος—ὁ Ἄντρέας—προχωρεῖ μὲ προφυλάξιστον μπαξὲ τὸ διάδρομο. Νάτος—κι' ὅλας ἔχει πιάσει ἔως τὸ μέσο. Ἐκεῖ τότε στέκεται).

Μάρθα—(σὴν Ἰουλία—συγκινημένα καὶ σιγανὰ—ἀπ' τὴ θέση της): Ὁ Ἄντρέας!

Ἰουλία—(προχωρεῖ σκυφτὰ κρατώντας τὸ δίκανον, γνέφοντας καὶ σὴν Μάρθα: Σιωπὴ! Βηματίζει σκυφτὰ ἀκροῦ ἀκροῦ τοῦ τοίχου—πρὸς τὰ δεξιὰ της—μέχρι σὴν ἀριστερὰ της σκηνῆς τελευταία κολώνα τῶν τόξων καὶ κρύβεται πίσω ἀπ' αὐτὴ—κρύβεται δηλαδὴ ἀπ' τὰ μάτια τοῦ ἀπέναντι, στεκόμενον στὸν κῆπο, Ἄντρέα. Κατόπι στηρίζοντας στὸ στήθος της τὸ δίκανον, πὺν ἡ κἀνὴ του προβάλλει ἀποκεῖθες στὰ ὄξω, φαίνεται νὰ σκοπεύει τὸν ἄνθρωπον πὺν μπρὸς της ἐκεῖ στέκει ὁλόρθος).

Μάρθα—(προβαίνοντας ἢ μισὴ ἀπ' τὴν πόρτα της—καὶ σιγὰ σὴν Ἰουλία): Ἰουλία!. Φοβᾶμαι!.

Ἰουλία—(ἔντονα—στὸν Ἄντρέα—ἀπ' τὴ θέση της):
Ποιὸς ἀφτοῦ;

(σιγὴ)

Μάρθα—(ἔναντ' σὴν Ἰουλία—παρακλητικὰ ἀπ' τὴ θέση της): Ἰουλία.. φοβᾶμαι!

Ἰουλία—(ἔναντ' στὸν Ἄντρέα πὺν ἔντονα):
Ποιὸς αὐτοῦ;

Μάρθα—(προβάλλοντας τώρα στὸ χῶρον ὁλόκληρον καὶ μὲ σιγκινημένη φωνή):
Ὁ Ἄντρέας!. Ὁ Ἄντρέας!.

Ἰουλία—(στὸν Ἄντρέα—ἐπιταχτικὰ—φωναχτὰ):
Λέγε—ποιὸς;

Ἄντρέας—(προχωρόντας δυὸ βήματα καὶ ξαναστέκοντας):
Ἄντε ντέ!. Θὰ μὲ βαζανίσεις πολὺ;

Μάρθα—(σχεδὸν ταυτόχρονα καὶ κάνοντας δυὸ βήματα πρὸς τὴ διεύθυνση τοῦ Ἄντρέα):
Ἄντρέα!. Ἄντρέα!.
(Τὴν ἴδια στιγμή ἢ Ἰουλία πιέζει τὴ σκανδάλη τοῦ δίκανου. Διπλὸς καὶ βαρὺς πυροβολισμὸς συγκλονίζει τὸ χῶρον, ἐνῶ σὴν ἀπόσταση ὁ)

Ἄντρέας—(κυλιόμενος χάμω):
Ἄχ!

Μάρθα—(ἀφήνοντας μιὰ κρανηγὴ φοίρη καὶ ὁρμόντας στὸ κέντρο):
Κακοῦργα!. Τὸν σκότωσες!.

Ἰουλία—(ἐμβρόντητη, προβαίνει δυὸ βήματα ἐνῶ τῆς πέφτει καὶ τὸ ὄπλο ἀπ' τὰ χέρια. Μὲ τὰ μάτια σὰν γιὰ λινά, μένει καὶ κυττάει σὰν τρελλή):
Ὁ ἦχος τοῦ κώδωνος!..

(Αὐλαία

καὶ τέλος τοῦ δράματος)

Χαλκίδα

ΓΙΑΝΝΗΣ ΣΚΑΡΙΜΠΑΣ

ΜΗΝΥΜΑ Σ' ΕΝΑΝ ΑΙΧΜΑΛΩΤΟ ΤΩΝ ΟΝΕΙΡΩΝ

Ἀφιέρωση στὸ Γιάννη Λ.

Χιτὲς ἦρθεν ὁ ἄνθρωπος πὺν σ' ἔφερεν μαζί του
ἀπ' τὴν κοιλάδα τῶν σκοτεινῶν ἡμερῶν πὺν σ' αἰχμαλωτίσανε*
Ἦταν χλωμὸς κι' ἄς εἶχε περάσει πιά τὰ σύνορα τῆς ἀγωνίας σου!
Μοῦδωσε τὸ χέρι σου καὶ μοῦπε πὺν ἔγινες δέντρο καὶ παίζεις μὲ
τοὺς ἀνέμους.

Κατάλαβα πὺν φλέγονταν μέσα σου ὁ γαλήνιος οὐρανὸς
κι' οὔτε ἓνα δάκρυ αὐγῆς δὲν ἔστεργε νὰ τὸν-δροσίσει.

Σοῦ μῆνυσα μὲ τὸ χλωμὸ ἀγγελιοφόρο
τὴν ἱστορία τῆς λύπης σου:

«Νὰ θυμᾶσαι μὲ πόση δοκιμασία ἀπόχτησες μιὰν ἀρετὴ
αὐτὴ τὴν ἀρετὴ πὺν τρέχει πίσω σου
ὅταν ἀγκομαχᾶς νὰ φτάσεις
σὲ μιὰ παραλία ἀπὸ ἀστραφτερὰ ὄνειρα
ἐκεῖ πὺν χάνονται ἀνεπίστρεφτα τ' ἀχνύρα τῆς μοίρας σου.

Ξέρω πὺν μέσα σου συμπλέκονται τὰ στοιχεῖα τῆς ἀφθαρσίας
ἀνεμος θάλασσα
ἥλιος κεραυνὸς
ἀστραπὴ χάος ἢ μαχόμενὴ ὕλη σου.

Μὴν ἀπελπίζεσαι τώρα πὺν συνεχίζεται ὁ πόλεμος τῆς καρδιάς σου.

Ἔχεις ἓνα χροῶμα ἓνα ὁποιοδήποτε χροῶμα
ἀπ' αὐτὰ πὺν παρασταίνουν τὸ σβύσιμο ἑνὸς ἀστρου
ἓνα προαῖνὸ στραγγισμένο ἀπὸ τὴν χαρὴς του
ἓνα χροῶμα πὺν ὑπαινίσσεται τὴν ἔναρξιν μιᾶς ἐλπίδας.

Ξέρω πόσο σὲ τρέφει ἢ σιωπὴ καὶ τὸ φῶς
ὅτι, πρώτη ἐπιθυμία σου εἶνε ὁ ὕπνος
αὐτὸς πὺν κάνει νὰ σκουριάζει ὁ πόνος μέσα σὴν ἀκίνησιν του.

Σὲ εἶδα τὴν στιγμήν πὺν δοκίμαζες ν' ἀντέξεις
ἓνα φῶς μέσα σου ἐνάντια σ' ἓνα χῶτον ἀνέμου
πὺν ἀνάδινε τὴν ὁσμὴ ματωμένων σπλάχνων

τὴ στιγμήν πὺν ἀρνιόσουνα τὸν ἑαυτὸ σου
καμωμένον ἀπὸ αἰθάλη ἀγάπης.

Εἶδες πόσο σκληρὸ εἶνε νὰ μὴ βλέπεις
Οὔτε μιὰν ἀνοιξὴ οὔτε ἓνα ἀστέρν
ἓνα Θεὸ ἓνα πρόσωπον πὺν σὲ συνείθισε νὰ ἐλπίζεις
ὅταν μέσ' τὴν καρδιά σου βασιλεύει ἢ ἐπιθυμία νὰ ζεῖς.

Τώρα μνήθηκες

Εἶσαι γεμάτος ἀπὸ ἀρώματα καὶ μυστικά
ἀπὸ τὰ χρώματα τῆς μοναξιάς
ἀπὸ λουλούδια ἀνάγκης
ἕνας πικρὸς πόθος μέσ' τὸ βασίλειο τῆς οἰμωγῆς
πῶς ν' ἀποχωριστεῖς ἰδέες θανάτου
πὺν ἀναβαίνουν τὴ σκάλα τοῦ αἵματός σου
σ' ὅλες τοῦτες τὶς ταπεινὲς ὥρες τοῦ ἀνθρώπου :

Σὲ εἶδα νὰ δακρῦζεις μέσ' τὶς πληγὲς μιᾶς συντριμμένης γενιᾶς
σὰν ἕνας κύκνος πὺν καμώνεται νὰ κρατήσῃ τὴν ἀξιοπρέπεια τῆς φθο-
ρᾶς του

μέσα σ' ἕνα ὑπόλειμμα λίμνης σὲ δάσος ἀπὸ παρακμῆ
ἀγανθὸς σὰν ἥλιος πὺν ἀναγκάζεται νὰ πλαγιάσῃ σὲ ἀγκαλιὰ ἀπὸ χιόνι
ἀνήσυχος ὡσὰν ἄνεμος κλωτσισμένος ἀπ' τὸ ὑποπόδιο τοῦ Θεοῦ
περίεργος σὰν ἀστραπὴ πὺν ἐρευνάει τὰ σπλάχνα μας τὶς ὥρες τοῦ τε-
λευταίου θανάτου της

μᾶς ρωτᾷς κατὰ πὺν πέφτει ὁ λόγος τῆς σωτηρίας
ἢ ὁμιλία καρδιάς
ἢ καρδιά μας.

Σιώπα ! Μόνον, ἔτσι, θὰ γίνῃ βολετὸ
νὰ σκύψεις μέσ' τὸ φαράγγι τῆς ἀπελπισιάς σου
γιὰ νὰ κρεμάσεις ἀπ' τὸ μελανό σου ἀχείλι
τὸν ἄκρατο κι' ἐλπιδοφόρο λόγο τῶν πουλιῶν.

Σιώπα !

καὶ νὰ θυμᾶσαι μὲ πόση δοκιμασία ἀπόχτησες τὴν ἀρετὴ
ν' ἀγαπᾷς».
Τίποτ' ἄλλο.

ΚΡΙΤΩΝ ΑΘΑΝΑΣΟΥΛΗΣ

Μάρτης 1949

ΑΝΤΙΛΑΛΟΙ

Πέρασε μᾶς εἶπαν τὸ καλοκαῖρι
Κι' ἦταν ἡ φωνὴ γεμάτη περιστέρια
Πουλιὰ μὲ θαλασσινὸ ξημέρωμα στὰ μάτια
Ἦπως
Τὸ στήθος σου ζεστὸ
Μᾶς θύμιζε τὶς κοραλλένιες ἀμμουδιές

Πόσο ταπεινὰ ἀλήθεια
Μὲ κείνο τὸ μικρὸ ἄστρο
Πὺν κυμάτιζε στὸν ὕπνο μας
Ἦνα πορτοκαλὶ φῶς

Πόσο ταπεινὰ τὰ λόγια μας
Κι' οὔτε μᾶς ταίριαζε τὸ καλοκαῖρι
Ἦ σημαῖα πὺν ξεχάσαμε νὰ στεφανῶνῃ ἀφροῦς

Τώρα δὲν μᾶς ἀπόμειναν
Παρὰ φωνές
Ἦ ἀπὸ μακρινὰ πολύφωτα πελάγη
Ἦ ἕνας ψίθυρος πὺν πνίγεται
Στὰ ὑγρά χεῖλη τῆς αὐγῆς

Δὲν μᾶς ἀπόμειναν παρὰ
Οἱ νευρικὲς βόλτες στὰ μουράγια.

ΤΑΚΗΣ ΜΩΡΑΪΤΗΣ

ΠΟΡΤΡΑΙΤΟ ΑΠΟ ΚΑΛΟΚΑΙΡΙΝΟ ΜΕΣΗΜΕΡΙ

Ἦ οὐρανὸς πὺν φωλιάζει στὰ μάτια σου
ἔχει τὸ χρῶμα τῶν δειλινῶν ἀστεριῶν
ἔπλυμένο στὴ θάλασσα.

Ἦ ἀν θελήσεις νὰ σφυρῖξεις τὴ φωνὴ τοῦ χωρισμοῦ
θὰ πέσει ἕνα πέπλο ἀπὸ χάρτινα δάκρυα
πρωὶ - πρωὶ
στὴν καρδιὰ τοῦ ἀνέμου !

Πρέπει νὰ ξοδευόμαστε κάθε μέρα ὅλο καὶ πιὸ πολὺ
γιὰ νὰ ὑποθάλλουμε
τὰ ὄνειρά μας.

Ἦ σὺ
ἔχεις ἕνα οὐρανὸ ἀπὸ χάρτινα δάκρυα
στὴν καρδιὰ σου
αὔριο
θὰ γελάσῃ τὸ πρῶτο κυκλάμινο
καὶ
θὰ
σὲ
συντρίψει...

ΖΩΗΣ ΜΑΝΑΡΗΣ

ΑΚΙΝΗΤΕΣ ΜΕΡΕΣ 1948

Ἀπίθανα παιδιά στὰ Κοιμητήρια τοῦ Καιροῦ
μὲ τὰ ὄρατα μαλλιά, τρόπαια τοῦ ἡλίου στὶς ρωγμὲς τῶν βράχων
σηκώνουμε στὰ χέρια μας τὴ γεύση τοῦ προγονικοῦ καπνοῦ
τὸ στεῖρο πυρετὸ πὺν ἐρήμωσε τὰ μεσημέρια.

Δὲν μᾶς πληροφόρησε κανεὶς ἀκόμα
γιὰ τὸ δροσερὸ νόημα τῶν ποταμιῶν, ἂν προχωρεῖ καὶ κατὰ πῶς
προχωρεῖ κι ἂν ταξιδεῖ μέσα του
τὸ ψηλὸ δάσος μὲ τὸ πράσινο εἶδωλο τῆς ψυχῆς
ἢ ἂν τὰ σύγνεφα
μὲ τὸ βαθὺν ράγισμα τοῦ Κόσμου
Πάνω στὴν ἱστορία μας κατοικεῖ ὁ ἀσήμαντος Καιρὸς
μὲ τὰ πληγωμένα φλάουτα
Ἐνας ἄνεμος βαθύς, θρηῖνος πνευστὸς κι ἡ θολὴ μνήμη βρέχει.
Βρέχει μακρὰ στῆς ἐξοχῆς τὰ ἐρωτικά μας λίχνα,
μιὰν ἐρημιὰ χωρὶς τέλος, ἀντίλαλος τεφρὸς
στὸ φρυγμένο χρόνο δεμένος
ἀντίλαλος συρτὸς στὴν ἱεσία τῆς πόρτας μας.

Πάνω στὴν ἱστορία μας κατοικεῖ ὁ χαμηλὸς Καιρὸς
μὲ τὰ πληγωμένα φλάουτα
τ' ἀνεμιστὰ μαλλιά, τρόπαια τοῦ ἡλίου στὶς ψυχῆς τῶν Βράχων
κι ἡ θολὴ μνήμη βρέχει—βρέχει ὠχρὰ στῶν ἐρειπίων
τὸ ρικνὸ φθινόπωρο
τὸν ἄφωνο λυγμὸ μιᾶς περασμένης εὐτυχίας...

NEVERMORE

Θλιμμένη μνήμη τῶν ματιῶν
ταξιδεῖ στὸ θαμπὸ φῶς τοῦ δρόμου
ἀνύπαρχτη
τὴν παιδικὴ ἡλικία τῆς βροχῆς.

Ἀναζητῶ τ' ἀχνάρια τῶν σβυσμένων φεγγαριῶν
στὸ πρόσωπό σου,
τεφρὰ φορτία πὺν πλανοῦν σὲ παγερὸ οὐρανὸ
τὴ θλίψη μιᾶς ἐπιστροφῆς
ἄφεγγα ναυαγισμένα βράδνα πὺν ἰριδίζουν σιωπηλὰ
φορῶντας τὴν αἰχμὴ τοῦ χαμογέλιου σου.

Ἀναζητῶ τὸ φέγγος τῶν πουλιῶν πὺν ἐσήκωσαν στὰ ράμφη
τὶς στιγμὲς τῶν πρωῶν δακρῶν
—αἱμάτινη σπονδὴ τοῦ πάθους σου πὺν ἐρράντισε
τὸν ἴσκιό τῆς καρδιάς μου.

Ἀγαπημένη ἐνὸς Καιροῦ πὺν τραγουδᾷ μὲς τὴν ψυχὴ μου
τὴ ροὴ τ' ἀγύριστου—τοπέιο ἄλλοτινὸ,
σταματημένο στὴ διάθεση τῶν βραδυνῶν κήπων πὺν ραγίζει...

Ἐπέρασαν οἱ ἀστροφεγγιὲς μ' ἄλικη μέθη
στῆς ἀνύποπτης ρωγμῆς τὸ τρυφερὸ σκοτάδι τῶν χειλιῶν σου.

Βροχερὴ φυγὴ τοῦ φθινοπώρου ἀγρύπνησε
στὸ μήκος τῶν χειρῶν μου
τὴν πληγωμένη ἀφῆ τῆς καταγίδας
κι ὅμως δὲν ἀνθισεν ἀκόμα πουθενὰ δὲν ἀνθισε

τῆς νοτισμένης σου φωνῆς τὸ κρύσταλλο
(θνητὸ φθινόπωρο κυρτὸ στὰ χεῖλη τῆς σιωπῆς)
θλιμμένη πάντα μνήμη τῶν ματιῶν
νὰ ταξιδεῖ στὸ θαμπὸ φῶς τοῦ δρόμου
ἀνύπαρχτη
τὴν παιδικὴ ἡλικία τῆς Βροχῆς.

A. ΑΡΑΧΤΑΙΟΣ

"ΕΥΧΗ..."

Σ' ἄστρο πὺν κύλησε στὰ μάτια σου
εἶπα τὴ μυστικὴν εὐχὴ μου.

Ἄς ἦτανε...
Νὰ φτάναμε στὸ δρόμο τῆς σιγῆς
καὶ τῆς μονάξιας,
Δίχως νᾶχουμε στὸ κορμί μας ἔχνη πληγῶν.

Τῆς πλαδαρῆς ἀνίας τὴν ὑπόκρουση
νὰ σβύναμε σπάζοντας τὶς χορδές της.
Καὶ τῆς μητέρας μας ἡ σιὰ
νὰ μὴ μᾶς λείψει στὸ μεγάλο σταυροδρόμι...
Ἄτσίγγανοι νὰ νιώθαμε στὸ βάθος μας,
καὶ νὰ μιλούσαμε τὴ γλώσσα τοῦ ἔρωτά μας!

Ἄς ἦτανε...
Νὰ πέρανε τὸ δρόμο τῆς φυγῆς
καὶ τῆς μονάξιας,
Δίχως νᾶχουμε στὴν ψυχὴ μας ἔχνη πληγῶν.

ANNA BARBAΡΕΣΟΥ

Ο Μ Η Ν Α Σ

ΕΝΑ ΘΕΜΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΟΙΗΣΗ

Τί είναι τὸ φῶς δὲ μπορούμε βέβαια νὰ ποῦμε, ὅμως μπορούμε νὰ νιώσουμε τὴν ἐπίδρασή του καὶ νὰ ἐκφράσουμε μὲ τὰ μέσα καὶ μὲ τὴν ὕλη τοῦ λόγου, τοῦ χρώματος, τοῦ ἤχου, τὸ ψυχικὸ γεγονός πού προήλθε ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἐπίδραση. Ἔτσι καὶ τὸ ποιητικὸ, πού ὄσες καὶ ἂν τοῦ δώσουμε ἐρμηνεῖες καὶ προσδιορισμούς, ἐκεῖνο μένει ἀσύλληπτο καθὼς μιὰ μορφή πλασμένη ἀπὸ φῶς, ὅπως ἓνα τοπίο ἀπὸ ἤχο. Γιατὶ ἡ σύλληψη τῆς ζωῆς, πού θέλει νὰ πραγματοποιήσει τὴν ἔκφρασή της καὶ νὰ ὑπάρξει σὰν αὐτοτελὴς σωματικότητα, ἀνεβαίνει ἀργὰ ἀπὸ τὶς σιωπηλές ρίζες στὸ παλόμενο φῶς, ὅπως ἓνα φυτό πού ἀπωθεῖ τὸ σκοτάδι καὶ ντύνεται τὸν ἥλιο καὶ ὑπάρχει σὰν ἐκδήλωση καὶ παρουσία ζωῆς.

Πόσες ἐρμηνεῖες, πόσες ἀπόψεις γιὰ τὴν ποίηση πού καμιά μὴ καμιά ἀπὸ μόνῃ της —παρεχτὸς κὶ ὅλες μαζί—δὲ μύραρε νὰ δεῖ τὸ νόημα τοῦ ποιητικοῦ, γιὰ τὸ αὐτὸ εἶναι πέρα ἀπὸ τὸ νόημα σὲ μιὰ περιοχή ἀπὸ καθαρὸ ὄραμα. Ὁ Κάρλ Σάντμπουργκ, ἀπὸ τοὺς πιὸ σημαντικὸς ποιητῆς τῆς Ἀμερικῆς λέει λόγου χάρι στὴν «Ποιητικὴ του» πὼς ἡ ποίηση «εἶναι μιὰ σύνθεση μπισκῶτων καὶ ὑακίνθων». Αὐτὸ μπορεῖ νὰ εἶναι βέβαια ὅταν τὸ τραγουδεῖ ἓνας ποιητῆς ἀλλὰ ὅταν τὸ οὐρίζει μᾶς κάνει νὰ υποψιαζόμεθα κὶ ἄλλες ἔκφρασεις κὶ ἄλλες παρομοιώσεις πού ἡ καθεμιὰ μπορεῖ νὰ προσθέτει ἢ νὰ ἀφαιρεῖ ἀπὸ τὸν κύκλο τῶν ἀνησυχῶν μας καὶ τῆς ἀγρύπνιας μας, γιὰ τὸ ποιητικὸ, μὰ πού ὅλες μαζί ἀδελφώνονται κάπου στὸ δρόμο γιὰ νὰ δώσουν μιὰν ἀπάντηση ὅπως ἐκεῖνα τὰ ἀμφίκυλα κάτοπτρα πού ἔγιναν γιὰ νὰ μὴ δείχνουν ποτε τὸ πρᾶγμα ὅπως εἶναι ἀλλὰ ὅπως θέλουν νὰ τὸ ἐμφανίζουν.

Ὁ ἤχος τῶν χρωμάτων ἀπὸ μιὰ ἡμιτονική κρούση εἰκόνων, ἓνα χέρι πού ἀπτεται τοῦ ἀνέμου, ἓνα βλέμμα πού συλλαμβάνει τὸ εἶδος τῆς ἀποστάσεως πού χωρίζει δυὸ σώ-

ματα, ἔχουν μᾶς λέει κάποιος ποιητῆς μιὰ χρησιμότητα. Ἀλήθεια, ὁ ὅρος πολὺ θὰ ἐξαιρῆσε ὅσους πιστεύουν στὴν ποιητικὴ ἀνιδιότητα ἂν δὲν τὸν ἔλεγε ἓνας ποιητῆς. Χρησιμότητα: Τὸ χέρι πού πέφτει ἄτονο, τὸ χέρι πού ὑψώνεται καὶ διαγράφει στὸν ἀέρα μιὰ καθαρή καμπύλη θελήσεως, τὸ βλέμμα πού διψάει ἔρωτα, θάνατο, ὁμορφιά ἢ πλήξη, πού ἀπὸ τὰ βᾶθη μιᾶς δύναμης ἢ μιᾶς κόπωσης ζητεῖ ν' ἀνεβάσει ἀνάλεκτους ψυχικὸς κραδασμούς, αὐτὸ τὸ ἠχογόνο σῶμα ἢ χορδὴ ἀπὸ τὰ μαλλιά τῆς πικρῆς ἀγρύπνιας, τί εἶναι, ἂν δὲν εἶναι τὸ βᾶθος μιᾶς χρησιμότητας χωρὶς χρησιμότητα;

Βλέπω λοιπὸν τὴν ποίηση τοῦ καιροῦ μας, βλέπω τὴν ποίηση τῶν νέων ἀνθρώπων καὶ λέω, τί εἶναι αὐτὴ ἢ μανία τῶν στοχασμῶν, ἢ λαγνεία τῶν εἰκόνων, ἢ βουλημία τῶν φράσεων, ἢ σπατάλη τῶν λεκτικῶν τύπων καὶ συμβόλων καὶ συχνὰ ἢ ἐξηγηθρία καὶ ὁ περιτὸς διάκοσμος; Πόση ἀκόρεστη καὶ ἄπληρη καὶ ἀνεκπλήρωτη πρέπει νὰ εἶναι μιὰ νεότης γιὰ νὰ τραγουδεῖ σ' αὐτὸ τὸν τόνο, πόσο καθημαγμένη πόσο θλιμμένη, ἀδύναμη καὶ ἥρωϊκὴ μαζί. Πόσο σεμνὴ, ταπεινὴ καὶ ἀγέρωχη, ὑπερήφανη καὶ ἐπηρεμένη καὶ κραυγαλέα. Ὅλα συναντοῦνται ἐδῶ σ' αὐτὴ τὴν νῆσο τῆς τρικυμίας: Ἰδέες καὶ συναισθήματα, καὶ αἰσθήματα καὶ ὄραματισμοί, καὶ ἐκφράσεις καὶ σχήματα ἰδεδεκτικά, καὶ μουσικοὶ ἀναβαθμοὶ ἀπὸ τοὺς πιὸ ἀνθεντικοὺς ἴσαμε τοὺς πιὸ νόθους, ἀπὸ τοὺς πιὸ καθαρὸς ἴσαμε τοὺς πιὸ ἀμαλγαματικούς καὶ προζαϊκούς. Τὸ δυσκολότερο πρᾶγμα σήμερα εἶναι νὰ καταλάβεις ἓνα ποίημα, νὰ τοῦ δώσεις ἓνα ὄνομα στὸ καθιερωμένο λεξιλόγιό της ποιήσεως, νὰ τὸ καθορίσεις, πὸ δύσκολο κὶ ἀπὸ τὸ νὰ τὸ ἀξιολογήσεις ἢ νὰ τὸ κρίνεις. Ἡ σημερινὴ ποίηση εἶναι ὁ καθρέφτης τοῦ ἀτομιστικοῦ μηδενισμοῦ πού σημαδεύει καὶ προδικάζει τὸ φούντωμα μιᾶς γόνιμης παρακμῆς στὴν ποιητικὴ ἀνθήση τῶν δυὸ πολέμων.

Ἄτομο καὶ τάση, καὶ διάθεση, καὶ ἐκτέλεση τοῦ προγράμματος τῶν βημάτων μιᾶς

πεισματικῆς πορείας ἐπάνω στὴν καιρῆ ἀμμο τῆς ἐρήμωσης ψυχικῶν τοπίων καὶ ἀνθρώπινων προσδοκιῶν.

Ὅπως καὶ νάσαι, τὸ πλοῖο δὲν βυθίζεται ἐνῶ χτυπιέται ἀπὸ τὰ κύματα κὶ ἀπ' τοὺς ἀνέμους, ἀλλὰ ταξιδεύει ἐπικίντυνα καὶ ἀνιχνεύει καὶ ἀναζητεῖ σταθεροὺς φάρους καὶ βέβαιους προσανατολισμούς, μὲ τὴ νοσταλγία τοῦ μεγάλου πάθους Σὰ νὰ εἶταν δηλονότι ἐκεῖνο τὸ «It is not what man does but what man would do» πού ἔχει σημασία: Ὅχι τὸ ἀποτέλεσμα μὰ ἡ πρόθεση, ἢ θέληση, ἢ ἐπιθυμία, ἢ κυτταρικὴ ἀκορευσία. Τότε ὅμως, πού εἶναι αὐτὸ πού θὰ δικαιώσει τὴ δίψα τῶν ἀναζητήσεων; Πού εἶναι τὰ σταθερὰ καὶ περαιομένα πλάσματα ὅπου καταλήγουν αὐτὲς οἱ νεφελώσεις τῶν ποιητικῶν πραγμάτων;

Θὰ μείνουν ἔργα; Θὰ μείνουν θραύσματα; ἢ θὰ μείνουν ἀπαντάσματα ὠραίων καὶ τρομερῶν συλλήψεων χωρὶς ἐπαύριον;

Ὁ Πόε ζητοῦσε ἀπὸ τὸ ποίημα νὰ πραγματοποιεῖ τὸ λόγὸ τῆς ἐξάρσεώς του, γιὰ τὴν ἔξερε καλά τί ἀνηρόπινη οὐσία κοστίζει ἓνας στίχος, τί καύση αἵματος, καὶ πὸς δίχως τὸ δέσιμο τῆς ζοφερῆς ρίζας μὲ τὸ φῶς δὲν ἀνεβαίνουν καὶ δὲν δέονται σὲ πνεῦμα οἱ χυμοὶ πού ὑφαίνουν οἱ πικρές μας ὥρες.

Καὶ ὁ Ρίλκε ἤθελε μέσ' ἀπὸ τὸ σπῆρο τοῦ θανάτου, στὸν κυκλικὸ τοῦ ἀφανισμοῦ, νὰ βγεῖ ὁ μίσχος τῆς κραυγῆς, πού τοῦ μόνου θὰ χαράξει τὸ πέρασμα μέσ' ἀπὸ τ' ἀρίφνητα πλάσματα μιᾶς ἰδίας γέννας καὶ μιᾶς ἄλλης μαθητείας θανάτου.

Βλέπω νέους πού ζητοῦν πνευματικὰ ν' ἀναπτύχουν τὴν ψυχὴ τους μέσα σὲ φυλλωσιές ὅπου εἰσχωρεῖ λίγος ἥλιος καὶ μακρὰ νύχτα. Βλέπω ἄλλους νὰ στοχάζονται σὲ τέτιους τύπους ἰδεῶν, νὰ προβληματίζονται καὶ ν' ἀπαντοῦν σὰ νάταν ἢ ποίηση ὁ στίχος τῆς ξιφασκίας, ὅπου ἡ προσπάθεια καὶ ἡ δεξιότητα καὶ ἡ τεχνικὴ κερδίζουν τὴ νίκη.

Καὶ ἄλλοι συμποσιαζόμενοι καὶ ἀδιόρθωτοι πού ἱπεύουν τὸ ἐδωλιό της καὶ ἐλαύνονται κωμικοὶ ἀνάμεσα στοὺς σπαθισμούς ἐκείνους τῆς ἔλευνης μορφῆς, πού ἔγινε μεγάλη γιὰ τὴν ἓνα μεγάλος τὴν τραγούδισε καὶ τὴν ἀναπέτασε στὸν ποιητικὸν οὐρίζοντα. Καὶ εἶναι ἄλλοι πού τὰ λέν τόσο ὠραία, πού δὲ

μπορεῖς ν' ἀμφιβάλλεις, γιὰ τὴν δὲν σοῦ ἐπιτρέπεται ν' ἀμφιβάλλεις γιὰ ἐκφράσεις καὶ λέξεις καὶ σύμβολα τόσο καλά εἰπωμένο. Ἐδῶ μιὰ εἰλικρίνεια πού τὴν χειροκροτεῖς γιὰ τὴν δὲν ξέρεις ἀπὸ τοῦ ἐπήγασε, ἐκεῖ μιὰ ἔκφραση πού δὲν ὑποψιάζεσαι τὴν κατασκευὴ της καὶ τὴν δέχεσαι ὅπως μιὰ τεχνικὴ λίθος πού δὲν τὴν ξέρεις. Θαυμάζω ἀλήθεια τοὺς εἰδικούς πού ξέρουν νὰ λύνουν καὶ νὰ δένουν ἓναν στίχο ὅπως ἓνα ρολόι ἀλλὰ δὲν τοὺς ἀκολουθῶ, γιὰ τὴν δὲ μπορούν νὰ μὲ φέρουν σ' ἐπαφὴ πού δὲν λειτουργικὸ γεγονός τῆς ποίησης, πού δὲν εἶναι ἢ περιγραφή τοῦ ὅ,τι βλέπουμε καὶ ἀκοῦμε ἀλλὰ ἢ ζωντανή, ἢ δονούμενη ὑπαρξὴ του. Καὶ λέμε βλέποντας αὐτὴ τὴν εἰλικρίνεια: Τί ἀληθινὴ ποίηση! πόσο συγγινεῖ, πόσο πείθει ἐνῶ δὲν ξέρουμε τίποτε γιὰ τὴν ἀληθινότητα τοῦ ἀνθρώπου πού τὴν ἔπλασε, ὅπως δὲν ξέρουμε τί ἔγινε στὶς σκοτεινὲς ρίζες τοῦ φυτοῦ, πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνθοφορία του. Ἡ εἰλικρίνεια φαίνεται ἀπὸ τὸ ποιητικὸ τῆς ἀποτέλεσμα, ὅζω κ' ἂν ἐννοοῦμε τὸ ἠθικὸ ὁμολογὸ τοῦ πού δὲν εἶναι τὸ ἴδιο καὶ συγγένομε αὐτὰ τὰ δυὸ ἀνεπίγνωτα σὰ νὰ εἶταν ἓνα, ὅπως συγγένομε καὶ τὸ θέμα καὶ τὸ περιεχόμενο μὲ τὴν μορφολογικὴ παρουσίαση καὶ ἐνσάρκωση.

Δὲν εἶναι περιεργὸ λοιπὸν νὰ βλέπουμε σήμερα ἓνα κυκλῶνα ἀπὸ προθέσεις, τάσεις καὶ ἀνιχνεύσεις πού ἢ καθεμιὰ παρουσιάζεται μὲ τὴ φωνὴ καὶ μὲ τὸ ἔνδυμά της, καὶ ὅλες εἶναι ἴδιες κὶ ἀπαράλλαχτες. Συχνὰ μᾶς ξεγελοῦν τὰ φαινόμενα, συχνὰ μᾶς ξαφνιάζει ἓνας ποιητικὸς λόγος, γιὰ τὴν δὲν κάναμε τὸν κόπο νὰ ἀνατρέξουμε στὴν πηγὴ του, νὰ τὸν παρακολουθήσουμε στὴν πορεία του, στὴν ὀργανικὴ του ἀνάπτυξη καὶ στὴν λυρικὴ θεμελίωσή του. Μᾶς φτάνει πού τὸν βλέπουμε σὰν μυστικὴ ὑποβολὴ ψυχικῶν κλιμάτων καὶ διαθέσεων ἢ σὰν ἓνα κέντροσμα τῆς συνείδησης στὸ ὑπαρκτὸ ἢ στὸ ὑπερπέραν ἢ σὰν ἠθικὴ καὶ κοινωνικὴ κατάφαση ἀγωνίας καὶ πάλης. Ὅλα μὲ τὴν ἐπιθυμία νὰ ἐνοχοποιηθοῦν, νὰ περικλείουν τὸ χαστικὸ νόημα τοῦ καιροῦ: πηδημάτα μέσα στὶς ἀνερευνητές ἐκτάσεις τοῦ ἀπόλυτου. Ἡ μαγεία τοῦ ἀριθμοῦ καὶ τῆς ροῆς, ἢ ἀφαιρέσει, ἢ δύναμη καὶ ἢ ἀδυναμία τῆς γέως εὐαισθησίας.

Ἄλλὰ στὴν περιπλάνησή μας ἀνάμεσα

στά ερμηικά ακάνθινα τοπία, σταματούμε άξαφνα σέ μιá ύγρή φωνή πού ξύπνησε από τά βάθη τού ακατάλυτου μύθου, πού εΐταν κρυμμένος στά όστρακα τής έωθινής παραλίας ή στά στελέχη τών πύρινων φυτών. Άνακόπτουμε τó βήμα σ' αυτή τήν συναισθηματική μας κρανή βαθιά και άπλή όπως ή πρώτη αυτή παραλία τού κόσμου, βαθιά και άπέραντη και χάλκινη μνήμη και σάρκα τών παιδικών ήμερών μας.

Αυτά τά τεμαχισμένα μέλη, αυτά τά ύπεροχα ράχη πού διαλαλούν και σηματοδοτούν τώρα μικρά χαμόγελα μιás άνεκπλήρωτης προσμονής, θά γίνουν ίσως τά ρυάκια πού θά φέρουν στό μεγάλο ποτάμι, όταν ό ποιητής θά χαλιναγωγήσει πάλι τούς συναισθηματικούς άνέμους του, θά δαμάσει τήν άτίθεση άλαζονία τών ίσκιων του μέσα σέ μιá σύνθεση από νυχτερινή έγκαρτέρηση και άτελεύτητον ήλιο:

ΓΙΑΝΝΗΣ Γ. ΣΦΑΚΙΑΝΑΚΗΣ

ΕΝΑ ΣΧΟΛΙΟ ΤΗΣ "ΜΑΧΗΣ,"

Ύστερα από τήν «Έλληνική Δημιουργία» ήταν ή σειρά τής «Μάχης». Οί δυό άδερφούλες. οί δυό όμόγνωμες, οί δυό καλοπροαίρετες πού νόμισαν ότι μπορούσν νά ειρνευτούν τó κίνημα τού συναισθηματισμού.

Έτσι είναι. Οί φανατισμοί συναντιούνται πάντοτε κι' είναι τó ίδιο κι' άπαράλλαχτο πράμα. Άλλοτε ό φιλολογικός δαΐδαλμας τού μακαρίτη «Ριζοσπάτη» χαρακτήριζε τά καλλίτερα άντιστασιακά μας ποιήματα... συρραλιστικά, συμφωνώντας άπόλυτα κι' άποκλειστικά μέ τόν κ. Άντρέα Καραντώνη. Έτσι είναι. Κι' ή καμμένη ή «Μάχη» βγήκε νά σιγοντάρει τήν «Έλληνική Δημιουργία». Έρασιτέχνις στή δημοσιογραφία, έρασιτέχνις στήν πολιτική, έρασιτέχνις στό σοσιαλισμό, έρασιτεχνικά άνακατεύεται και στά καλλιτεχνικά ζητήματα τώρα. Και σκανδαλίζεται τόσο πολύ μέ τόννομα ενός νέου ποιητή τού κ. Τέου Σαλαπασίδη, άπ' τόννομα τού όποιου... καταδικάζει τó συναισθηματισμό! Παραχρούσεις σοσιαλιστικής τακτικής; Ύποπτα παρασκηνακά ή προσωπικά προηγούμενα, πού εξέθεσαν τόσο σκληρά

στά μάτια μας τή σοβαρότητά της; Άν είχε λίγη περιέργεια και κάποια συνέπεια μέ τόν έαυτό της ή καμμένη ή «Μάχη», θάπρεπε νά ξέρει, πώς ό νέος αυτός είναι ένας από τούς πιδό σεμνούς, καλλιεργημένους και προικισμένους νέους μας, πού θά τιμούσε τή «Μάχη» μέ τή καλημέρα του, πώς για τó έργο ενός από τούς πρωτοεργάτες τού συναισθηματισμού φώναζε από τις στήλες της ότι «άποτελεί έποποιία τού άνθρώπου, τού νερού και τής γής». και τήν τελευταία προτομαγιά για τó δώσει σοσιαλιστικό κι' άνθρώπινο τόνο στις σελίδες της, δανείστηκε πάλι στίχους ποιητριάς πού ναι στό έπιτελείο τών συναισθηματιστών, χωρίς μάλιστα νά ζητήσει και τή σχετική άδεια για τήν άναδημοσίεψη. Τι νά σκεφτεί λοιπόν, κανένας για τις «άγαθές», για τις «πνευματικές», για τις «άντικειμενικές» προθέσεις τής «Μάχης»;

Ο ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΠΑΡΧΙΑ

Γράφαμε και στό προηγούμενο φύλλο μας για τήν ύποδοχή και τόν ένθουσιασμό τής επαρχίας μας μπροστά στό νέο αισθηματικό μας κίνημα. Η άλήθεια του, ή νέα μορφή του, ό άνθρώπινος τόνος τού συναισθηματισμού, έδωσαν άξαφνα μιá μεγάλη άναπνοή στους χώρους τής καλλιτεχνικής δημιουργίας, πού έκανε τούς νέους νά αισιοδοξήσουν, νά συνέλθουν και νά στρέφουν τó βλέμμα τους πρós τó μέρος μας, μέ άυθόρμητο τρόπο πού μās συγκινεί.

Κάθε μέρα μās κατακλύζουν γραμματα μεγάλου ένδιαφέροντος, έρωτήσεις ούσιαστικές και άποφασιστικές, προσκλήσεις για εκθέσεις πινάκων τού ίδρυτή τού συναισθηματισμού Τάκη Βαλσάμ, για όμιλίες κύρους και ύπεύθυνης συγκρότησης, άπ' τις όποιες έχει τέλεια στερηθεί τó επαρχιακό, μα και τó Άθηναϊκό βήμα, μέ τις κυριολεκτικά έπιδρομικής μορφής εκδρομές πού κάμουν οί έξ Άθηνών πρós τήν επαρχία όμιλητές, άναγνώστες άπλοϊ μέτριων κειμένων.

Οί ύποχρεώσεις όλων τών συναισθηματιστών κάθε μέρα και μεγαλώνουν, μαζύ

μέ τó μεγάλωμα και τó πλάταιμα τού κινήματός μας. Όμως τήν έλληνική επαρχία θά τήν προσέξουμε ιδιαίτερα. Τό αξίζει και μόνη της μās τó ζητάει, μέ τó ζωντανό ένδιαφέρο της, μέ τή στερεή ματιά της, μέ τó άνεξάντλητο μεταλλείο τής νεότητας πού μās στέλλει κάθε τόσο. Γιαυτό και άνταποκρινόμενοι στό γενικότερο αυτό αίτημά της, άποφασίστηκε κι' όλας για τó έρχόμενο φθινόπωρο και χειμώνα μιá μεγάλη συστηματοποιημένη κι' άδερφική περιοδεία σέ μερικά από τά μεγαλύτερα κέντρα της, τής πρώτης σειράς τού έπιτελείου τών συναισθηματιστών. Στις περιοδείες αυτές θά γίνουν μικρές εκθέσεις συναισθηματικής ζωγραφικής από έργα τού ίδιου τού Βαλσάμ, όμιλίες για τó συναισθηματισμό και φιλολογικές έορτές μέ άπαγγελίες ποιημάτων και διάβασμα πεζογραφημάτων συναισθηματιστών λογοτεχνών. Στο μεταξύ πολλοί φίλοι και θανμαστές από τήν επαρχία μās αναγγέλουν άρθρα και μελέτες τους για τó συναισθηματισμό στά τοπικά τους φύλλα, πού θάχουμε στά προσεχή μας τεύχη τήν εύχαρίστηση νά τά σημειώσουμε.

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΤΕΧΝΗ ΣΤΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟ

Μερικά αξιόλογα πνευματικά γεγονότα πού τιμούνε τó έλληνικό όνομα στό έξωτετικό όφείλουμε για πολλούς λόγους νά τά σημειώσουμε:

Η γνωστή μελέτη τού ποιητή κ. Νίκου Παππά «Η συναισθηματική Σχολή τού Βαλσάμ», περιελήφτηκε κι' αυτή στις εκδόσεις τού οίκου «Τζιρασόλε» και θά κυκλοφορήσει ως τó φθινόπωρο στά Ίταλικά, έγιναν δέ προτάσεις στό συγγραφέα της νά μεταφραστεί γαλλικά και νά κυκλοφορήσει από έναν σημαντικό οίκο τών Βρυξελών κατά μετάφραση άπ' τά ίταλικά διαπρεπούς Βέλγου λογίου, στόν όποιο είχε σταλεί χειρόγραφο ή ίταλική του μετάφραση.

Δεύτερο γεγονός είναι ή μελέτη τού κ. Νίκου Παππά, πού δημσιεύτηκε στό περιοδικό «Pagine Nuove» τής Ρώμης για τή νέα Έλληνική Τέχνη. Στο άρθρο αυτό μέ άληθινή άγάπη για τó κατόρθωμα τής νεώ-

τερης Έλλάδας ν' άπαλλαγεί από έπιδράσεις κι' άντιδράσεις, εξετάζει ό εκλεχτός συνεργάτης μας όλους τούς τομείς τής Τέχνης, τή μουσική, τή ζωγραφική, τó θέατρο, τή λογοτεχνία, άναφέροντας όνόματα, καλλιτέχνες και τήν πιδό χαρακτηριστική τους προσπάθεια, φτάνοντας κι' ως τó συναισθηματισμό τού Βαλσάμ.

Τό τεύχος αυτό τού «Pagine Nuove» έφτασε και πωλείται σ' όλα τά κεντρικά βιβλιοπωλεία, ώστε νά μπορέσουν όλοι οί μνημονευόμενοι νά προμηθευτούν σχετικό αντίτυπο.

Τρίτο τέλος γεγονός είναι ή προαναγγελομένη μεγάλη μελέτη τού σπουδαιότερου σύγχρονου αισθητικού τής Ίταλίας κ. Niccolo Sigillino για τή νέα μας ποίηση, στήν όποία περιλαμβάνει τούς ποιητές: Ρίτα Μπούμη, Γιάννη Σφακιανάκη, Π. Πρεβελάκη, Γιάννη Ρίτσο, Νίκο Παππά, Μελισσάνθη Νικ. Βρεττάκο, Ήλ. Μπούμη και Άση Δικταίο, έργα τών όποιών μετάφρασε κι' όλας σέ μεγάλη έκλογή ή κυρία Μπούμη. Έτσι για πρώτη φορά ή Εύρώπη γνωρίζει συστηματικά κι' από Εύρωπαϊκή κοιτική προσωπικότητα εκείνους πού άληθινά άνανώσαν τήν ποίησή μας κι' όχι τούς αντιγραφείς τών κακών πρωτύπων τού κουρασμένου εύρωπαϊκού λυρισμού.

ΟΙ ΝΕΕΣ ΤΑΣΕΙΣ ΚΙ' Ο ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΣΜΟΣ

Μέ τόν τίτλο αυτό τó περιοδικό μας θάχει τή χαρά στό έρχόμενο φύλλο νά προσφέστούς άναγνώστες του, μιá μελέτη τού εκλεχτού συνεργάτη μας και ίκανού μελετητή τών καλλιτεχνικών προβλημάτων κ. Γιάννη Σφακιανάκη. Κωδικοποιώντας τήν ως τά τώρα δουλειά πάνω στό θέμα τούτο, έρευνώντας ιστορικά και αισθητικά τά πρόσφατα ρεύματα, εξετάζει στό μελέτημά του ό κ. Σφακιανάκης τó νέο έτοϋτο κίνημα μέ τήν ακρίβεια και τόν τόνο πού τού ταιριάζει. Μιá νέα συμβολή στόν άγώνα πού άνοιξε τó όργανό μας για τήν έξυγίανση τής τέχνης και τόν καθαρό της δρόμο.

Τὸ βάρος τῆς ποιήσεως δὲν κρίνεται βέβαια ἀξιολογικὰ ἀπὸ τῆς θέσεως τῆς δημοσιεύσεώς της, τουλάχιστο ἀπὸ τὸ δικό μας περιοδικό. Ἐντούτοις ἐμεῖς καθιερώσαμε τὴν πλούσια ἐκπροσώπηση τῆς ποιήσεώς μας στὶς πρώτες σελίδες, δίνοντας μαὐτὸν τὸν τρόπο τὸν καθοδηγητικὸ τόνο στὴν αἰσθητικὴ γραμμὴ πὺν θακολογήσει ἡ ποίηση μὲ τις ἀρχές τοῦ συναισθηματισμοῦ. Ἐτσι εἶναι δυνατὸ κοθ' ὅλα ἀξία καὶ σημαντικὰ ποιήματα νὰ δημοσιευτοῦν στὶς κατοπινές μας σελίδες, γιατί δὲν εἶχαν ἀκόμα ολοκληρώσει τὴ νέα αἰσθητικὴ ἀντίληψη. Τὰ ὡς τώρα πρωτοσελίδα ποιήματα τῶν «Νέων Ρυθμῶν» ἔδωσαν μιὰν ἐντελῶς καινούργια νότα στὸ σημεινὸ μας λυρισμὸ καὶ προκάλεσαν κατὰ τὴν ὁμολογία ὄλων ἀληθινῆ ἀναστάτωση στοὺς νέους, πὺν εἶχαν ἀρχίσει νὰ χάνουν τὴν πίστη τους καὶ τὸ θερμὸ ζῆλο γιὰ τὴν ὄραία θεὰ τῆς ὑποβολῆς, τοῦ λόγου, τοῦ ἀνθρώπινου πάθους.

Τὸ σημερινὸ μεγάλο ποίημα τῆς διακριμένης ποιητρίας Ρίτας Μπούμη—Παππᾶ, γραμμένο ἀρχικὰ στὰ 1936 καὶ ξαναγραμμένο τὸν τελευταῖο καιρὸ στὴν ὀριστικὴ μορφή του, σύμφωνα μὲ τις νέες αἰσθητικὲς τάσεις τῆς ποιητρίας, κάμει καὶ μιὰν ἄλλη προσθήκη στὸ συναισθηματικὸ κίνημα: Προσθέτει τὸ ρυθμὸ τῆς παράδοσης σ' ἕνα τόνο ἀναεωμένο καὶ προοδευτικῆς ἀκουστικῆς, σὲ τρόπο πὺν νὰ ἐπιχειρεῖ τὴν πρόσμιξη τῶν κλασσικῶν στοιχείων μὲ τὰ πρωτοποριακά, ἀκόμα καὶ στὰ ἐξωτερικὰ γνωρίσματα τοῦ μετρικοῦ ρυθμοῦ. Οἱ νέοι μποροῦν μέσα σαὐτὸ τὸ ποίημα νὰ σπουδάσουν τὸ γνήσιο τρόπο τῆς μορφῆς, τὸ ὄριο ὡς τὸ ὅποιο ἡ παράδοση μπορεῖ νὰ προσθέσει καὶ ν' ἀντέξει στὸ πόλιασμα μὲ τὰ νέα στοιχεῖα, χωρὶς νὰ κινδυνεύει νὰ γίνεταί θλιβερὴ μονοπία ρυθμικῆς ραπτομηχανῆς, καὶ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὅποιο ἡ συναισθηματικὴ ποίηση μπορεῖ νὰ διατηρεῖ τὴν ποίηση μέσα ἀπὸ μιὰν ὑπερτολμηρὴ ἐκφραση, ὅπως καὶ νὰ τὴν ἀνυψώνει μέσα ἀπὸ τὸ ρυθμὸ τῆς ἴδιας τῆς παράδοσης.

Ὁ γνωστὸς ἑλληνοστὴς Paolo Stomeo ἀκούρατος μελετητῆς τῆς λογοτεχνίας μας ἀκόμα καὶ ἐκείνης τῆς παληᾶς γεννηᾶς, ἐγραψε τελευταῖα στὴν ἐπιθεώρηση «Ordine» μιὰ μελέτη γιὰ τὸν ποιητὴ Νίκο Παππᾶ καὶ εἰδικότερα γιὰ τὰ «Παραμύθια τοῦ Ἰπνοβάτη». Ὁ κ. Stomeo πὺν μεταφράζει ὠραιότατα καὶ ἕνα σημαντικό μέρος ἀπὸ τὰ μεγάλα ποιήματα «Ταξίδι μᾶροπλάνο», «σένα μοναχικὸ ξερολίθι» κ.λ.π., καταλήγει στὸ συνθετικὸ ποίημα «ἡ πατρίδα μου». Ὁ ξένος κριτικὸς παραλληλίζει τὸ πάθος τοῦ Νίκου Παππᾶ γιὰ τὸν τόπο καὶ χῶμα του μὲκείνο τοῦ Φώσκολου, τοῦ Καρυνίου, τοῦ Ντ' Ἀνούτσιου. «Ἡ ποίησή του, λέγει, εἶναι μιὰ ἀνθρώπινη φωνὴ γεμάτη ἀπὸ ἕνα ὄραμα τοῦ μυθικοῦ κόσμου τῆς παιδικότητάς του, κυταγμένου τώρα μὲ τὸ μικρὸ μάτι τῆς πείρας, πὺν ἐν τούτοις ἐπιμένει νὰ βλαστήσει σὰ ρίζα στὸν κάμπο τὸ Θεσσαλικό. Σὰν ἕνας νέος Ἰκαρὸς ὁ ποιητῆς, σαρώνει μὲ ἀετίσια φτερά τὸν πλατὺ ὄριζοντα. Μὲ τὴν «Πατρίδα μου» τὸ συζητητικὸ αὐτὸ ποίημα, τὸ νοσταλγικὸ, τὸ ἐλεγειακὸ καὶ ἐκστατικὸ, εὐωδιασμένο ἀπὸ χιόνια, δάση καὶ λιβαδιὰ, ὁ ποιητῆς συνδέει τις πῦ ἀγαπημένες του ἀναμνήσεις, μέσα σένα στοιχεῖο πὺναι τὸ πῦ ἀγνὸ, στὸν ποιμενικὸ καὶ βιβλικὸ κόσμὸ τῆς ἀθωότητος καὶ τῆς ἀδελφοσύνης. Ἀπ' αὐτὸν τὸν κόσμὸ ὁ Νίκος Παππᾶς, ἀπλώνει τὸ χέρι του καὶ ἀγκαλιάζει τὸ Βλαδίμηρο Μαγιακόφσκυ».

Ἡ ΖΩΓΡΑΦΙΚΗ ΤΗΣ... ΓΑΤΑΣ

Μέσα στὸν κόσμὸ τῆς Τέχνης πὺν δέρεται ἀκόμα σὲ κάποια ὑπόλοιπά του ἔστω ἀπὸ τὴν ἀφροσύνη καὶ τὸν παραλογισμὸ, βρίσκει κανένας τὰ πῦ τραγικὰ εὐτράπελα. Χαρακτηριστικὸ δεῖγμα τῆς φοιτητῆς ἀπάτης τοῦ σικεαλισμοῦ, τῆς διαφθορᾶς πὺν ἔφερε στὶς καλλιτεχνικὲς συνειδήσεις καὶ στὸν ἠθικὸ ξεπεσμὸ πὺν ὁδήγησε τὰ άτομα, ἀκόμα καὶ σὰν μονάδες ζωῆς ἡ συνόλου, εἶναι καὶ τὸ παρακάτω περιστατικὸ, πὺν ἀνάγραψαν

οἱ μεγαλύτερες ἐφημερίδες τοῦ ἐξωτερικοῦ καὶ πὺν μιλάει μὲ τὸν πῦ ἀνάληγο καὶ εὐφραδῆ τρόπο γιὰ τοὺς διάφορους δολιόφθορὲς τῆς ἀνθρώπινης εὐαισθησίας. Ἐνας ἐγγλέζος τοῦ Λέϊσεστερ, ὁ πατέρας Οὐὠρμπιν, παρουσίασε στὰ μέλη τοῦ δημοτικοῦ συμβουλίου ἕνα πίνακα ζωγραφικῆς τοῦ καταπληχτικῦ παιδιοῦ του, τοῦ ἐξάχρονου Τόμμυ, πὺν εἶχε τὸν τίτλο: «Ἐργὸ 80, ἐντύπωση ἀπὸ τὸ φράγμα τοῦ Σέγκνελ». Ἀφοῦ ὁ κ. Οὐὠρμπιν ἐνθαρρῦθηκε ἀπὸ τις πρώτες ἐντυπώσεις καὶ μάλιστα ἀπὸ κείνες τοῦ ταγματάρχη Πέϊτζες δημοτικοῦ συμβούλου καὶ τεχνολογίτου, ἀπέστειλε τὸν πίνακα σὲ μιὰν ἐκθεση στὸ Λόφυμπορη, ὅπου οἱ τεχνολογίτες πῦ χαρέτησαν μὲ πάταγο τὴν ἐπὶ μὲ μεγαλοφύια τοῦ μικροῦ Τόμμυ. Τὸν πίνακα τοῦτο ὁ πατέρας τοῦ ζωγράφου μὲ μιὰν ἀφάνταστη μεγαλοφύια τὸν χάρισε στὸ δῆμο τῆς γεννέτειρας τοῦ γιοῦ του, ὅπου τὸν ἀνήρτισαν μὲ τιμὴ καὶ ὕστερα ἀπὸ συζήτηση περισπούδαστη, κατὰ τὴν ὅποια οἱ διάφοροι εἶπαν τὰ ἐξῆς: Προξέξατε αὐτὴν τὴν μεγάλην γραμμὴν κάτω ἀπὸ τὰ δέντρα, εἶναι ἀριστοῦργημα, ὁ ἄλλος: Ὁμολογῶ ὅτι εἶναι τὸ καλλίτερο ἔργο ἀπὸ ὅσα μοντέρνα ἔχω δεῖ. Μιὰ μέρη ὁ μικρὸς θα δοξάσει τὴν Ἀγγλία...

Κ' ἐνῶ γινότανε ὅλα αὐτὰ τὰ καλά καὶ χρυσὰ πράματα, ἔπεσε πῦ ἡ κεραμίδα ἀπ' τὰ χέρια τοῦ κ. Οὐὠρμπιν. Ὁ ἀφιλότιμος αὐτὸς χιουμορίστας, ἀφοῦ ἔσκασε μόνος του στὰ γέλοια καὶ ἔκλεισε μὲς στὴ φύση του τοὺς γελοίους κριτικὸς καὶ θεατῆς, πὺν ἀπὸ ντροπὴ νὰ μὴ θεωρηθοῦν πὺς ἀγνωσοῦν τὴ μοντέρνα τέχνη ἔλεγον τοῦ κόσμου τις ἀνοησίες, ἔστειλε μιὰ ἐπιστολὴ—κεραμὸ σὲ μιὰ μεγάλη ἐφημερίδα, μὲ τὴν ὅποια ἀποκάλυπτε πὺς ὁ γιὸς του δὲν ἔχει εἶδηση ἀπὸ ζωγραφικὴ, πῦ μιὰ μέρη γιὰ νὰ παῖξει πῦρε ἀπὸ τὸ μαγαζὶ του μογιές, ἀπλοσε πάνω σένα μουσαμᾶ λίγο κίτρινο, μπλέ, πράσινο καὶ κόκκινο χῶμα, καὶ ἔβαλε πάνω τὸ γατάκι του, ὅταν τὰ χῶματα ἦταν ἀκόμα ὑγρά. Ἀπὸ τὰ παιγνίδια τῆς μικρῆς γάτας ἐγίνε τέτοιο ἀνακάτωμα πὺν ἀπλώθηκαν πάνω στὸν πίνακα διάφοροι συνδυασμοί, πὺν ἔπεισαν τὸσους αἰσθητικὸς, πὺς ἀποτελοῦν ἕνα ζωγραφικό... ἀριστοῦργημα. Τὶ νὰ πῦ κανένας: Ἦθελα νὰξέρα μόνον ἂν ἐκείνη ἡ μεγάλη γραμμὴ κάτω ἀπ' τὰ δέντρα

ἦταν ἡ οὐρὰ τῆς γάτας ἡ τὸ σπαθὶ τοῦ κ. Ἐγγονόπουλου.

ΤΑ ΚΑΥΜΕΝΑ ΤΑ ΖΩΑ

Διαβάζοντας στὴν «Ἐλευθερία» τὸ ἐξαιρετικὸ μὲ τὸν ἄνω τίτλο χρονογράφημα τοῦ Φώτη Κόντογλου, πολλὰ θὰ ὠφεληθεῖ ὁ ἀνθρώπος καὶ μάλιστα ὁ σημερινός. Πόση ἀγάπη περισσεύει ἀπ' τὴν καρδιά τοῦ ἀληθινοῦ ἀνθρώπου γιὰ ὅλα τὰ πλάσματα τῆς κτίσεως, πὺν τὰ αἰσθάνεται συντρόφους στὸ πρόσκαιρο αὐτὸ πέραςμά του ἀπὸ τὴ γῆ. Τὸ ἔξοχο τοῦτο λογοτεχνικὸ κείμενο, θάπρεπε νὰ συμπεριληφθεῖ στὰ σχολικὰ βιβλία, γεμάτα ὡς γνωστὸ, ἀπὸ ἀνοησίες καὶ ἄφρονες σελίδες, γιὰ νὰ διαβάζεται ἀπὸ τὰ παιδιά, πὺν θέλομε νὰ γίνουν καλλίτερά μας.

Σπάνια συναντᾶς καὶ στὴν ξένη λογοτεχνία, τὸση βαθειὰ καὶ ἀληθινὴ στοργὴ ἀνθρώπου, τόση ἀκέραιο σεβασμὸ γιὰ τὰ καυμένα τὰ ζῶα. Ποτὲ δὲν εἶδαμε βλέμμα ἀνθρώπινο ἀπάνω τους τόσο πῦν τρυφερό. Ὁ συγγραφέας τὰ πλησιάζει σὰν ἴσος πρὸς ἴσο, καὶ ἡ εὐθύνη του γιὰ τὴ μοίρα τους τοῦ καίει τὴν καρδιά. Ἡ ἀνταπόκριση τῶν ματιῶν τους τὸν βασανίζει, σχεδὸν δὲν ἀντέχει τὸση ἀθωότητα, γιατί δὲν εἶναι τόσο καθαρὸς ὁ ἀνθρώπος γιὰ νὰ δεχτεῖ τὴν καλὴ σῦνη τῶν ζῶων.

Εἶναι μεγάλη παρηγορία ἀνάμεσα στοὺς ἀνθρώπους, σκληροῦς δυνάστες τῶν συνομοίων τους καὶ τῶν καυμένων τῶν ζῶων, νὰ βρίσκονται λογοτέχνες πὺν νὰ δακρῦζουν ἀντικρῦζοντας τὴν προαότητα, τὴν εἰλικρίνεια καὶ τὴν ὑπομονὴ αὐτῶν τῶν πλάσμάτων, πὺν ποτὲ τους δὲ γέλασαν καὶ ποτὲ δὲν ἐμίλησαν γιὰ νὰ μᾶς πῦν τί σκέφτονται γιὰ μᾶς.

Σὲ μέρες πὺν ἀλληλοτρῶγονται οἱ ἀνθρώποι, πὺν βασιλεύει ἡ ἐκδίκηση καὶ τὸ μῖσος κάτω ἀπὸ ἕνα οὐρανὸ ἀμνησίκακο, πάνω σὲ μιὰ γῆ πὺν μᾶς χωρᾶ ὄλους, τὴν ὄρα πὺν οἱ πνευματικοὶ ἀνθρώποι χρονοθοκοποῦνται στοὺς δρόμους, ὁ Φώτης Κόντογλου, μᾶς δίνει ἕνα μάθημα ὑψηλοῦ ἀνθρωπισμοῦ, τέτοιου πὺν ἀληθινὰ σπανίζει, στὴν προανθρώπινη ἐποχὴ μας.

“Υστερα απ’ τὸ «πράσινο νησί», καὶ τὸ «κόκκινο ποδόσφαιρο», νὰ τώρα καὶ ὁ... «γαλάζιος Ἀδρία». Τὰ χρώματα εἶναι γνωστὸ ἀσκοῦν διεγερτικὴ γοητεία στοὺς πρωτόγονους. Στὴν πρώτη περίπτωσι, οἱ τοῦρκοι πίστευαν πὼς με λίγες «αἰθόρμητες» διαδημογραφικὴ σύνθεσι τῆς Κύπρου μας καὶ θὰ τὴν ἔκαμαν κηῖμα τους. Στὴ δευτέρῃ, ἔλπισαν πὼς με κλωτσιὲς ἔξω ἀπὸ τὸ στίβο, καὶ ἔξερουν ὄλοι ποιὰ πλάσματα τοῦ Θεοῦ κλωτσούν στὰ καλὰ καθούμενα, θὰ κέρδιζαν ἕναν κόντινο, πὺν τὴν ἀξία του δὲν κατανοοῦν εὐκόλα νεόπλουτοι λαοί. Στὴν τρίτῃ περίπτωσι, τὴ θαλασσινὴ, ζεστός ἀκόμα φαίνεται ἀπὸ κείνες τὲς ἀλὰ Ναστραδὶν διαδηλώσεις πὺν προηγῆθησαν ἀνὰ τὰς ἀγνίας καὶ τὰς ρύμας τῆς βασιλίδος τῶν πόλεων, ἕνας πλοίαρχος τοῦ τουρκικοῦ στόλου, (ὄχι βέβαια ἐκεῖνος πὺν ἔψαχνε καὶ δὲν εὗρισκε πουθενὰ τὴ Μάλτα) ἐπέπεσε ὡς ἄλλος Σουκρῆ, καὶ με τὴν πλώρη του τρύπησε τὰ πλευρὰ ἐνὸς ἐλληνικοῦ ἐπιβατικοῦ σκάφους, τοῦ «Ἀδρία», πὺν ἔπλεε στὰ νερὰ τῆς Χίου.

Φαίνεται ὁ εὐερέθιστος κυβερνήτης, κἀτι θὰ θυμήθηκε σχίζοντας τὰ Χιώτικα νερὰ καὶ ξεθύμανε πάνω στὸν «Ἀδρία!» Μήπως ἔ-

κεῖνο τὸ παλιόπαιδο τὸν Κωσταντῆ τὸν Κανάρη;

Πάντως ἄς ἔξερουν οἱ «φίλοι» μας, πὼς τόσο κοινὰ καὶ φτηνὰ ἐγχειρήματα, δὲν καταχωρεῖ στὰ κατὰστικά της, ἢ σκληρὴ Ἰστορία, πὺν εἶναι γεμάτη ἀπὸ τόλμη, αὐτοθυσία καὶ υπεράνθρωπους σὲ εὐγένεια ἀγῶνες. Ἔτσι καὶ τὸ τρίτο τρόπαιο τῶν γειτόνων μας δὲ στέκει καὶ μάλιστα στὸ γαλανὸ τοῦ Αἰγαίου. Ἄς τὸ ὀργανῶνουν σὴν χωρὰφί τους, οἱ νέοι Ἰάσωνες, Νέαρχοι καὶ Θεμιστοκλῆδες...

ΕΠΑΝΟΡΘΩΣΗ ΛΑΘΩΝ

Τὰ τυπογραφικὰ λάθη εἶναι σχεδὸν μοιραῖα ὄλα τὰ λογοτεχνικὰ κείμενα. Κάποτε βέβαια ἢ σκανδαλώδης σύμπτωσι περιεμβάλλει ὀλόκληρη παρανόνησι, πὺν κι’ αὐτὴ σὲ πολλὰς περιπτώσεις ἔχει τὴ χαρὰ της. Ἐν τούτοις στὸ 3ο νούμερο τοῦ περιοδικοῦ μας ἔγιναν κάμποσες ἀβλεψίες καὶ ιδιαίτερα στὴ «Μαύρη Θάλασσα» τοῦ κ. Σαλαπασίδη, πὺν ἔμεινε ὀλόκληρη ἀδιόρθωτη καὶ σὴν ποιῆμα τοῦς φίλους μας συγγνώμη καὶ ἀπὸ τοῦς ἀναγνώστες μας, ἔλπίζοντας στὴν πιὸ... τυχερὴ τυπογραφικὴ κατανόησι.

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ

C. O. COCHETTI: *Οἱ Ἐξόριστοι* (ποιήματα), ἔκδοσι «Ausonia» Siena, 1948

Ἡ πρώτη ἐντύπωσι πὺν συγκομίζει ὁ ἀναγνώστης ἀπ’ τὸ ἐκλεκτὸ αὐτὸ ποιητικὸ βιβλίον, εἶναι μιὰ πρόθεσι ἐπίδειξις τῆς εὐρυμάθειας καὶ τῆς καλλιτεχνίας τοῦ συγγραφέα του, με τὴν παράθεσι ἀλλεπαλλῆλων ἀποφθεγγμάτων καὶ στίχων ἀπὸ διάσημους ποιητὲς ὄλου τοῦ κόσμου, πὺν ἀληθινὰ καταβίβουν τὴν ποιήσῃ του καὶ τὴν παρουσιάζουν ἀχειραγώγητη, ἐνῶ δὲ συμβαίνει ἕνα τέτοιον. Οἱ «Ἐξόριστοι» εἶναι καρπὸς φιλοσοφικῆς ὀριμότητος καὶ λυρικῆς ἀσκήσις ὄχι ἀπὸ τίς σημεινῆς. Ἡ μελωδία πὺν κραδαίνει τὸν ἔλεῦθερο μὰ πολυποικίλο σὲ μορφή στίχο, ἢ ἔλλειπτικὴ φράσι, ἢ ἔκτασι τοῦ ὑπονοουμένου, ἐπιτυχοῖν στὸ σύνολο τοῦς ἕνα εἶδος μαγικοῦ ἰδεαλισμοῦ, ἀναπτυσσόμενου στὸ σύνορο πὺν χωρίζει τὴν πραγματικότητι ἀπ’ τὸ ὕπερπραγματικό.

Οἱ συνθέσεις του εἶναι ὑποδειγματικὲς σὲ στίλ, μουσικότητι καὶ γλῶσσα. Ἡ λυρικὴ του θερμοκρασία κυμαίνεται στὴ στήλη μετὰ-εἰς λεοπαρνητικῆς ἀγωνίας καὶ ἔλιωτικῆς ὑποταγῆς, ὄπου ὄμως τὸ πάθος τῆς ζωῆς τὸν συνδουλιζει, ὁ πολυεδρικός στίχος του ἀντανακλὰ ἔξοχα κοί φτάνει σ’ ἕνα ἀληθινὸ καλλιτεχνικὸ ἀποτέλεσι: «Λειψανο ἐσὺ πληγωμένο ἀπ’ τὰ τέρατα—πάνω στὴν ἀχόρταγη πέτρα τοῦ μίσους—παρηγόρησε τὴ χλεύη με τὴν προσδοκία. Ἀκόμα σκιερὸς εἶναι ὁ δρόμος τῶν ἐξορίστων—μὰ ὁ χεῖμαρος κίλλας χύνεται στὸν ποταμὸ—ἀναγγέλοντας τὴν ἐποχὴ τῆς χλόης καὶ τῶν ταμπόρλων.»

Λιγοστέες εἶναι οἱ ἐκρήξεις του, σπάνια ἀπλώνει τὸ χέρι στὴ ζωὴ νὰ ζητήσει τὸ μερικὸ του. Ζεῖ σὴν τὸν Ἔλιοι τὴ ζωὴ τῶν ἄλλων, ἐκείνων πὺν φυγαν καὶ θάρθοῦν, παιθαίνει τοῦς θανάτους πὺν προηγῆθησαν καὶ θὰ συμβοῦν ὕστερὰ του: «Ἐφτὰ νεκροὶ καὶ γὰ ὄδοος στὸ μνήμα τῆς καρδιάς—ἄταφος ἀφήνομαι στὸ χρονο—πὺν πονεῖ.» Ἔξω ἀπὸ τόπο καὶ χρονο, καὶ μέσα σὲ κάθε ἐποχὴ κυριαρχεῖ τῶν γεγονότων, προσδιορίζοντας τὸ αἰώνιο με τὴν παρουσία του, συνδέοντας τὸ ἀπειράριθμο παρελθὸν με τὴν ἀπτή παρούσα στιγμὴ, με τὰ νήματα τῶν ὑποσυνειδητῶν δυνάμεων: «Μὲ πῆραν ἀπ’ τὸ χέρι οἱ ἀγγελοι—νὰ ἰδῶ τοῦς διάφανους πεθαμένους—δίχως ἤσυχία μέσα σὲ στροβίλους—ναί, βλέπω τὸν τρελλὸ Γκωγκέν—πὺν λαμπρὲς στοῦς καιρούς—βαδίζει μόνος—με πρόσωπο Ἰνκας—ἀνάμεσα σ’ ἕνα ἄλογο πράσινο—ἀνάμεσα σ’ ἕνα ἄλογο κόκκινο.»

Δίχως ἀμφιβολία «Οἱ Ἐξόριστοι» εἶναι

ἀπ’ τὰ πιὸ ἐνδιαφέροντα βιβλία τοῦ ἰταλικοῦ 1948.

AURO D' ALBA: *Ριοῦ* (ποιήματα), ἔκδοσι «Ausonia» Siena 1948

Ὁ Ἄουρο ντ’ Ἀλμπα εἶναι παλὸς ποιητῆς, καὶ δὲ θάχε κανένας τὴν ἀξίωσι γιὰ τὸλμηρους προσανατολισμοῦς στὸ σύγχρονο λυρικὸ κλίμα. Παρ’ ὄλα αὐτὰ, ἢ τρυφερότητι, ἢ εὐγένεια καὶ τὸ πάθος πὺν χαρακτηρίζει ἕνα πλοῦσιο ἔργο σὲ στίχους καὶ πρόζα, π’ ἀρχίζει ἀπ’ τὰ 1905 με τ’ «Ἀσημένια Φῶτα», παρουσιάζεται με σύγχρονο φόρεμα μορφῆς, κι’ ὁ συναισθηματισμὸς του πὺν διατηρεῖται ἀπὸ τὴν κατάχλωμη νοσταλγία τοῦ παρελθόντος, μεταμοφῶνι σὲ εἰδυλιακὸ κῆπο τίς 50 σελίδες τοῦ φθινοπωρινοῦ αὐτοῦ ποιητή. Ἐνας ἔρωτας ἐξαγνισμένος ἀπὸ ἰσόβια ἐνατένησι, φιλητρισμένος ἀπ’ τὸ πνεῦμα ὄπτασι, ἄσαρκο ὄνειρο. Ἐνα αἰώνιο θέμα, διαρκῶς θαλερὸ καὶ καινούργιο εἶναι ἡ Ριοῦ, ἢ γυναίκα πὺν χαρίζει τὴ σὴν σὺλλογή, ἢ γυναίκα πὺν χάθηκε δίχως νὰ τὴν ἀγγίξομε ἀφήνοντας ἐν’ αὐλάκι βαθύ σ’ ὄλη τὴ ζωὴ τοῦ ποιητή. Τὸ ἄρωμά της πλανιέται σ’ ὄλο τὸ βιβλίον. Εἶναι τόσο λεπτὴ καὶ ἔλαφρὴ πὺν δὲν ἀντέχει στὸ φῶς. Δὲν ψηλαφίζεται, εἶναι ὑπόψια, μερὸ στὸ μυσόφωτο. Σὴν σκίρητιμα χελιδονιοῦ, ἔσει ὁ ποιητῆς εἶναι τ’ ὄνομά της, σὴν τρίλιξι σπουργίτη τὸ πρῶτὸ ὄνομά της, σὴν ζυπνοῦν οἱ ἐπαῦλεις ἀπ’ τὰ ὄνειρα. Μεθυσομένη ἢ Ριοῦ ἀπ’ τὸν οὐρανὸ, ποτιζεται με γαλανὸ αἰθέρα. Καὶ σὴν σχίζε ὁ ὄμνωδὸς της: «Σὴν δρασκελίσω τὸ κατῶφλι ἄθροῦβα—θὰ μάθεις πόσο ἐξ αἰτίας σου ἀγαπήσα τὸ θάνατο—πόσο μέσα στὸν τοπο μου ἔζησα ἕνος—πληρώνοντας μιὰ ὀλόκληρη ζωὴ—γιατὴ γιὰ μιὰ στιγμὴ σ’ ἐκοίταξα σὶδὸ πρόσωπο.»

Συχνὰ ὁ ποιητῆς φτάνει σὲ πιὸ εὐτυχομένο ἀποτέλεσι: «Σκέφτομαι Ριοῦ—πὼς τὰ μαλιά σου ἄν ἔδωσα τὴ ζωὴ μου—ἴσω καὶ νὰ μὴ σ’ ἔχανα.—Καὶ τώρα ποῖο διπλὸ προσκέφαλο σηκώνει τίς βαρεῖες πλεξοῦδες σου;—Καὶ ποῖος Θεὸς τίς λύνει μέσα στὰ δάση π’ ἀγαπᾷς—στὸ ἐλατένιο σου τὸ σπίτι;»

NELLY INGHILLERI DI VILLADAURO *Ντινο Καμπάνα* (Κριτικὸ δοκίμιον) ἔκδοσι «Girasole», Roma 1949

Ἡ κυρία Ντι Βιλλαντάουρο, σὴν προσθάει τῆς νανάλῶσι ἕνα ἐξαιρετικὸ ἀξιόλογο καὶ πρωτοπόρο ποιητή, νομίζω πὼς δὲν πετυχοῖναι. Στὴς πενήντα σελίδες τοῦ βιβλίου

δὲ θέλουμε νὰ σὰς ἀπογοητεύσουμε. Εἴστε ἄλλωστε τόσο νέος πὺ μπορεῖτε νὰ δοκιμάσετε καὶ νὰ τολμήσετε.

Ἄδ. Γεώργ. Τὰ λόγια σας μᾶς εὐχαρίστησαν, γιατί δείχνουν τὸν ἐνθουσιασμό σας γιὰ τὸ περιοδικό μας, ἀλλὰ οἱ στίχοι σας δὲ μᾶς ἱκανοποίησαν. Τὸ νομίζετε ποίηση δταν λέτε «ἀγαπῶ γλυκεῖά μου ἀγαπῶ ἐσένα» ἢ «Γλυκεῖά μου ποῖά θέλεις ἄλλη νὰ βρῶ;». Δὲν σὰς φαίνεται πὺς ἕνας στίχος πρέπει νὰ διαφέρει ἀπὸ μιὰ κοινὴ αἰσθηματικὴ ἐξομολόγηση; Περιμένουμε κάτι καλύτερο.

Ἄννα Βαββ. Κρατᾶμε τὴν «Εὐχή» πὺ κατὰ τὴ γνώμη μας ἔχει περισσότερὴ συναισθηματικὴ ὀξύτητα καὶ ἀρτιώτερη ἔκφραση.

Ἄχτ. Ἄραχτ. Ἀπὸ τίς τρεῖς παραλλαγές προτιμοῦμε τίς «Ἀκίνητες μέρες 1948» καὶ τὸ «Nevermore». Δημοσιεύονται.

Μὲ χαρὰ μας βλέπουμε πὺς ἔχετε ἐννοῆσει τί ζητᾶμε. Τὸ δείχνουν τὰ δυὸ αὐτὰ ποιήματα καθὼς καὶ ἡ ἐμπιστοσύνη σας στὴν κρίση μας. Στὸ σύνολό τους οἱ στίχοι σας εἶναι συναισθηματικοὶ καὶ μονάχα λεπτομέρειες θὰ εἶχαμε νὰ παρατηρήσουμε: «Ἐνας ἄνεμος βαθὺς θρηνηὸς πνευστὸς κι' ἡ θολὴ μνήμη βρέχει» ἢ «Κι' ὅμως δὲν ἀνθισεν ἀκόμα πουθενὰ δὲν ἀνθισε—τῆς νοτισμένης σου φωνῆς τὸ κρύσταλλο» εἶναι λαμπρὰ στοιχεῖα καὶ ἀφθονοῦν μέσα στὴν ποίησή σας.

Δ. Σειρ. Προσέξτε γιατί ἡ πρόσμιξη πὺ ἐπιχειρεῖτε στὴν «Iwo Zima» δὲν ἐπιτυγχάνεται μ' αὐτὴ τὴν εὐκολογραφία. Τὸ κοσμοπολιτικό, τὸ φουτουριστικό, τὸ συρρεαλιστικό, τὸ λαϊκὸ παίζουν γροθιές μετὰζύ τους καὶ στὸ τέλος καταλαβαίνετε ποιὸς βγαίνει ζημιωμένος. Οἱ ἐπιδράσεις πὺ ἔχετε εἶναι παραδείγματα πρὸς ἀποφυγὴν. Περιμένουμε κάτι ἄλλο.

Κρ. Ἄθαν. Δημοσιεύεται ὅπως θὰ δεῖτε.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ

Νικηφόρου Βρεττάκου: «Τὸ βιβλίον τῆς Μαργαρίτας» Ποιήματα. Ἔκδοση Ἄνδρομέδας, Ἀθήνα 1949.

Νικηφόρου Βρεττάκου: «Ὁ Ταύγετος καὶ ἡ Σιωπὴ». Ποιήματα. Ἔκδοση «Τὰ Πειραϊκὰ Χρονικά», Ἀθήνα 1949.

Νίκου Δ. Παπᾶ: «Ὁ Συναισθηματισμὸς Μεταπολεμικὸ Αἴτημα». Μελέτη, Ἀθήνα 1949.

Ζωῆς Καρέλη: «Φαντασία τοῦ Χρόνου». Ποιήματα. Θεσσαλονίκη 1949.

Ἄλκη Ἀγγελόγλου: Κυπαρισίονηλα». Διηγήματα. Ἔκδ. «Ἰκαρος», Ἀθήνα 1949.

Χρήστου Δεβάντα: «Ταξίδι στὸ Ἄγνωστο». Διηγήματα. Ἔκδόσεις Ράνου Ἀθήνα 1949.

Γ. Μ. Πολυτάρχη: «Στὸν Ἀπέραντο Κόσμο». Μυθιστόρημα. Ἔκδόσεις «Λογοτεχνικὴ Γωνιά», Ἀθήνα 1949.

Στ. Γ. Σπανᾶκη: «Ἐκθεση γιὰ τὴ στρατιωτικὴ κατάσταση τῆς Κρήτης 1589». Κείμενα καὶ μελέται τῆς Κρητικῆς Ἱστορίας. «Κρητικὰ Χρονικά». Ἔκδ. Α. Γ. Καλοκαιρινός. Ἡράκλειο Κρήτης 1948.